

VIGILIA

1 9 7 1
január

Illyés Gyula

B a r t ó k

Molnár Antal

Bartók Béla világa

BARTÓK
EMLÉKE

Rónay György

Széljegyzet a Cantatához

Bartók és „szövegei”

Kassák Lajos

Kiadatlan naplórészlet

KÉP-
MELLÉKLET

Possonyi László

H i v a t á s

(kisregény)

1

A Vigilia beszélgetései

TARTALOM

PAUL CLAUDEL	Vízkereszti ének (fordította Szedő Dénes)	— — —	1
ILLYÉS GYULA	Bartók	— — — — —	3
MOLNÁR ANTAL	Bartók Béla világa	— — — — —	4
FODOR ILONA	Nagy Albert festőművész Cantatája	— — — — —	7
RÓNAY LÁSZLÓ	Bartók és a Nyugai	— — — — —	12
HAITS GEZA	Bartók és Kodály a Concerto tükrében	— — — — —	20
RÓNAY GYÖRGY	Széljegyzet a Cantatához, Bartók és „szövegei”	— — — — —	21
KASSÁK LAJOS	Bartók (kiadatlan naplórészlet)	— — — — —	27
NAGY MIKLÓS	Missa Solemnis (vers)	— — — — —	28
PARANCS JÁNOS	Váratlan visszatérés, Olyan egyszerű (versek)	— — — — —	29
NYIRI TAMAS	Az egyház jövője. Beszámoló a brüsszeli teológiai kongresszusról (III.)	— — — — —	30
MAKRAI GYULA	De profundis... Fekete naplemente. Apám (versek)	— — — — —	37
MESZLÉNYI ANTAL	A keresztény egység útkeresései	— — — — —	39
GERGELY ÁGNES	Négy éjszaka (vers)	— — — — —	44
HEGYI BÉLA	Újabb maszkok (novellák)	— — — — —	45
POSSONYI LÁSZLÓ	Hivatás (kisregény, II. rész)	— — — — —	48
LENGYEL ANNA	Felszállok, Ma nem láttam mást (versek)	— — — — —	53
PÁLOS ROZITA	Római pillanatok (versek)	— — — — —	70

A VIGILIA BESZÉLGETÉSEI

1. Rédei Margit visszaemlékezéseiből, 2. Bartók özvegyénél, 3. Comensoli Mária (*Hegyi Béla*) — — 54

A KIS ÚT

- Isten jóra törekvő népe (*Katona Nándor*) — — — 58

NAPLÓ

Juhász Ferenc: Bartók szeme — 59; *Possonyi László*: Színházi krónika (Illyés Gyula: Tiszták) — 60; *D I.*: Képzőművészet (Két kiállítás; Chagall önéletrása magyarul; Mezei Ottó könyve M. Duchamp-ról) — 62; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Egyházzene: Lemezfigyelő) — 63; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (Rachel, Rachel) — 66; *Balássy László*: Rádió mellett — képernyő előtt (Kicsoda-Micsoda) — 67.

DOCUMENTUM

- A katolikusok Indiában (*F. T.*) — — — — — 68
Francia nyelvű kivonatok — — — — — 71

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel: 188-098, 188-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjesztő, előfzetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlaproda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft. félévre: 50,— Ft. negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

VÍZKERESZTI ÉNEK

A vadonatúj esztendő e hajnalán, mikor talpunk alatt herseg a zúzmara, akár a kristály,

*S ékes menyasszonyként keresztségi ruhát ölt mind az egész táj,
Jézus, ősi Vágy gyümölcse, hogy decembernek vége most lett,
Jelenti magát fénykörében a beköszöntő Vizkeresztnek.
A várakozás hosszú volt ugyan, de a másik kettő, valamint Boldizsár,
Nemkülönb a démon elindultak Azsian át, késve már
Ahhoz, hogy érkezésük idejét kivárja a Karácsony,
Így hát akkorra újév hatodnapja lett immáron!
Amott a csillag, mely megáll, és Mária, ki karján Istenével ünnepel!
Már késő megtudni, hogy eközben a pokol mit művel!
Nincs hátra más, csak nézni, tágra nyitva a szemet,
Mert Isten Fia vélünk, és már tizenkét napja, hogy megszületett!*

*Gáspár, Menyhért s a harmadik átnyújtják ajándékukat, melyet magukkal hoztak.
Mi pedig velük nézzük Jézus Krisztust, ki háromszorosan nyilvánult meg
aznap.*

*Az első titok tárgya: a Királyok, kik egyben Bölcsek.
Mert ami a szegényeket illeti, a dolog egyszerű, a Jászol tájékán kivehetőleg
Nem látni mást, mint elsősorban juhot, jámbor asszonyt, nemkülönb pásztorot.
Ezek legkisebb kétely nélkül, egy szívvel vallják a Megváltót.
Szegénységük a jó Istennek nemigen új dolog,
És Fia, ha megszületik, köztük azonnal otthonos.
Am a tudósokkal s királyokkal az ügy már másképpen áll!
Hogy ilyen három is akadjon, felbolygatni a földet volt muszáj.
S még így sem a legkiválóbbak s legelőkelőbbek közül valók:
Afféle tarka-barka mágusok és kicsiny, gyarmati uralkodók.
S elindítójuk nem holmi idézet volt, könyvbeli:
Az expedíciót valódi égi csillag vezeti.
Ez elsől kezd sétálni, rendkívül sértő módon fittyet hányva
Az asztronómiai törvényeknek, s nagy munkát róva az apológiára.
Ha pedig egy csillag, mely világ kezdetétől veszteg állt, elindul,
Nem csoda, hogy egy király, sőt — Uram bocsá! — egy tudós miatta felindul.
Így hát egy reggel József és Mária arra ébred, megjött Gáspár, Menyhért és
Boldizsár,*

*A hosszú úthoz képest jókor, tizenkét napi késéssel habár.
Isten Anyja, fogadd szívesen e tisztos személyek hódolatát:
Egy percnyi kétségük sincs afelől, kit látnak ott a távcsövükön át.
S amit néked Perzsia vagy Abesszinia mélyéről hoznak fáradtságot nem kímélve,
Igen jelentős és nagybecsű ajándékok utóvégre:
Az arany (manapság őrlés és ciánózás tisztogatja)
Jószereivel a hamisítatlan és csorbítatlan Hit ercalapja;
A mirha, annyi gondot igénylő, sivatagi törpe fa:
Keserű, siri illatával a Szeretet szimbóluma;
S annyi máglya halhatatlan hamvának elcsent egy csipetje,
Szemernyi tömjén: a Remény. A lábad elé Menyhért tette.
Ezer szekéren hozva s kétszáznyolcvan főnyi tevé raján:
Kivétel nélkül mind úgy bújtak át egy tű fokán.
Miurunk második epifániája a Jordán-beli keresztsége napja.
Szentséggé lesz a víz, jutván az Ige erejével kapcsolatba.*

A mezitelep Isten belép a mély habok e keresztkútjába, mely a sirunk helye,
Ahogy ez Őt mivélünk egyesíti, éppígy egyesít bennünket Ővele,
A sivatag utolsó kútjáig, az úton képződött kis gödörig
Nem lenni többé olyan csepp vizet, mely kereszténnyé ne tehetne valakit,
S mely legelőbb s legtisztább valónkig lehetva,
Belsőképp jövendő csillaggá ne avatna.
S mivel oly áthidalhatatlan szakadékot már nem ismer az Ég,
Milyet az Irás első versei szerint Isten választá szét,
Krisztus, férfikora teljében az Emberiség családjába lép,
Mint tikkadt utazó, kinek szomját tengernyi víz sem oltja.
Egy cseppje sincs az óceánnak, melybe le nem száll, melyre szüksége ne volna.
Viderunt te Aquae, Domine — így a zsoltár. Megismertünk, Istenem,
S hogy közülünk ismét felszínre jössz mámorosan és meztelen,
Végso sóvárgásod, mielőtt végképp távozol,
Végso kiáltásod a keresztben is az, hogy még mindig szomjazol!

A galileabéli lakodalomról szól a harmadik titok.
(Először ugyanis nem mint vendéglátó mutatkoztál, hanem mint meghívott),
Mikor is Édesanyád halk szavára borra változtattad
A tíz korsó vizet, mit lopva félre raktak.
Szegény a vőlegény; lesüti szemét kínzó szegényében:
Ciszternavíz nem lakodalomhoz illő ital semmiképpen!
Kivált így augusztusban nem, mikor a víztárlók apadnak,
S gyűjtőhelyei szennynek és undorító ázalagnak.
(Mintha „Szent Nagy Károly” ünnepén pezsgő helyett
Fiólában cseppfolyósított Ernest Havet-t nyakalna az elbúsult diákgyerek!)

Istennek egy szava elég e rejtekben való szüretre,
Hogy poshadó vizünk borra változzék át, tökéletesre.
S a bor, mely előbb löre volt, a végén java bor lett.
Helyes. Amelyet adtál, hamarosan viszonzzuk a kelyhet.
Te vagy megmondhatója, a végére tartogattuk számodra a legkülönbet:
A nektárt egy epével és ecettel átitatott spongyán,
Mellyel egy rendőrtiszt kínál meg buzgólkodván.

A nappal epifániája elmúlt, marad nekünk az éjjelé;
A gyermekeknek megmutatjuk, mint vonulnak a mágusok honuk felé
Eltérő utakon, nagy kerülővel mind a hárman, óvakodva.
A téli tág égbolt meztelen: csupa csillag és csillagocska,
Olyan ég ez, fehér a feketén, amilyen Észak-Kína és Szibéria felett honos,
Hatmillió csillaggal, mind óriás, és ereje teljében remeg s táviratoz!
Ennyi Nap közül ugyan melyik az, melyet egy angyal csóvaként találomra
kiragadott,
Hogy világítson, amerre a három aggastyán vonul amott?
Nem tudni. Az ég újra az lett, ami volt: minden szikrázik, s mindenütt
hallgatagon.

Az Ég megfejthetetlen könyve sarkig tárva süt lenyűgözőmód nyilvánvalón.
Üdv, Hitnek tágas Éjjele, csalhatatlan csillagászati Város!
A katolikusoknak nem a kód: az Éjjel a hazájok;
A kód vakít és fojtogat, behatol szájon, szemem s minden érzékeken,
Benne jár, nem tudva, hol jár, a közömbös és az istentelen;
A vak s a közömbös a ködben nem tudja, hol jár, sem hogy maga kicsoda:
Afféle félresikerült lény, Igen-re, Nem-re nincs szava!
Lám az ég, nappalnál különb, utunkon igazít el,
Jellel, ha kell, s megannyi végérvényes csillagképpel.
Ím, vadonatúj év kel, s körös-körül millió szemmel néz a sarkpontra ma,
Székelyedre az Ég terében, Tengernek Csillaga!

Fordította SZEDŐ DÉNES

BARTÓK EMLÉKE

ILLYÉS GYULA

BARTÓK

Nyilvánosságnak szánt első fényképe készítésekor a pályákezdő Bartók sujtásos fekete atillában állt a gép elé. Ez a fiatalsága s nyíltsága folytán oly megható — „odaállás” diktálta neki ismert jelmondatát is, mely azért oly hiteles és oly szívbizsergető, mert Édesanyjának íróán vetette papírra, hogy „minden téren, mindenkor és minden módon” a magyar nemzet és haza javát fogja szolgálni.

Amit ma mi „kollektív szellem”-nek, „közösségi szolgálat”-nak: szocialista magatartásnak mondunk, azt jelentette abban a korban, ebben a levélben nemzet és haza, még az eredendő értelme szerint e szavaknak. Emlékezzünk: ezekbe nálunk Kölcsey, Vörösmarty, Széchenyi, Petőfi töltött — máig romlatlan tartalmat.

Bartók — mint Kodály is — eleven közösség szolgálatát vállalta. Vagyis ott — azon a mostoha helyen is — ahova a sors vetette; s olyan állhatatossággal, minden következmény vállalásával, aminek egy életen át tartó teljesítéséhez ahány rész tehetség, legalább annyi rész jellem is kell. Nemcsak „isteni szikra”, hanem prométheuszi tűrés. Félig érti csak Bartók „küldetését”, aki azt hiszi, azért fordult a néphez, hogy el- vagy átvegyen valamit, ha csak dalt is. Eppannyira fordult feléje azért, hogy adjon neki. Így tudott valóban azonosulni a néppel, azzal, melyet így a nemzetnek tekintett.

Egyike volt annak a négy-öt embernek, akik a századfordulón újra fogalmazták a nemzet jelentését, megtisztították s fölemelték a haza lejáratos nevét. Eszményt tudtak tűzni, elsősorban a közösségi önzetlenség eszméjét, egy szólamok mérgezte ifjúság elé. Miért épp Bartók és Kodály szava hangzott legmesszebb és legtisztábban: legvilágosabban? Hisz nem is szóval fejezték ki magukat, hanem zenével, dallal, amelyben a „szöveg” hovatovább mellékes lett!

Talán épp azért, mert „más terület”-ről jöttek. Nem a „szavuk”-kal szóltak igazánból, hanem a magatartásukkal. S mintha mégis, még a zenében is ez volna a fontosabb; a jellem szava és szövege.

Bartókért lelkesülni nem zeneértői kiváltság volt. Azok közé a diákok közé tartoztam, akiket a vezető tanár már az évnnyitó énekpróbán reménytelenül kiállít a karból. Mért lettem mégis, már fiatal fölvel az ő munkásságának rajongója? Azt hiszem, már nem sokat kell magyaráznom.

Azok közé a növendék fölvilágosultak közé álltam, akiknek szájszöglete a hazafiság pusztá kiejtése közben a gúny görcsét rándította. Ki oldta föl ezt a görcsöt? Hogyan nevelődtem rá, hogy épp ezt a szót igyekezzem ejteni a leghibátlanabb értelemmel, legtisztább ajakkal?

Számomra ilyen értelemben is Mester ő. Kevés volna azt mondanom, hogy ő, a merész újtó vezetett be a mai zenébe. Igaz, magyar dallamgyűjteményében a népdalok lelőhelyéül az én legszűkebb pátriám falunevei állnak, s így legbátrabb (leghívebb) „földolgozás”-ai gyermekkorom énekeit mondták vissza. Az élet és a földadat vállalásában volt vezető mesterem nekem is.

Elgondolkodtató, bár nem első eset, hogy írók — sőt pontosabban költők — közös harci szólul zenész nevét választják. A francia irodalom egyik korszakalakító folyóiratának neve *Revue Wagnerienne* volt. Törvény-szerűnek érzem azt a közös vonást, amely azokat a magyar költőket összefűzi, akiket Bartók személye vers írására indított. A közösség iránti szomj és kötelességérzet vonása ez; s a közösség megtartó és megváltó erejében való hit, vagy legalább remény.

BARTÓK BÉLA VILÁGA

Nagyon nehéz földadat az ilyen kivételes emberről józan szavakkal találó képet adni. A forradalmár és úttörő művész belső tüzeiktől lángol, s lehet kifelé bármennyire higgadt, egész munkássága a lelki lázasság jegyében folyik. Mi jellemzi a forradalmárt? Hogy nem viseli el a megalkuvást, a kiegyezést, ellenben a tiszta erkölcs alapján állva minden eszközzel igyekszik megsemmisíteni azt, ami útjában áll az erkölcsi akarotnak. Lássunk egy szimpla példát! Századunk elején az éhezõ munkásság kivonul a parlament elé és „Munkát! Kenyeret!” jelszóval tüntet. A kormányzat erre úgy véli megvédendõnek a fönnálló állapotokat, hogy katonasággal belé lövet a tömegbe. Ilyen élmények után fejlődik ki a forradalmárban egy bizonyos meggyõzõdés, s annak központi parancsa, hogy azt a társadalmi rendet, a katonákkal vérengzõt, ki kell irtani. A politikai forradalmár tehát direkt akciókkal cselekszik. A mûvész forradalmár tettei: indirekt akciók; õ — ha zenész — a kottapapíron, a pódiumon cselekszik. Neki is megvannak a cselekvésre hívó élményei.

A Bartók-irodalomban ma már közhely, hogy mûvészünk gyökeresen szakított 1908 táján a romantikus muzsikával. Miért vajon? Nem tetszett neki talán Schumann *Karneválja* vagy Wagner *Trisztánja*? Az ok egészen máshol keresendõ! Századunk elején az utóromantika már nemcsak egyszerűen a polgári lélek tükre, hanem a romlásé is, amely a külsõleges eszközök túlhajtásában nyilvánul. A társadalomtudományon tájékozódó mûvészetelemzésnek sikerült megtalálnia szociológia és esztétika közös ugrópontjait. Ebbõl mi következnek? Ha a mûvész elfordul egy bizonyos irányzattól és ahelyett mást, az ellenkezőt szorgalmazza: úgy õ egyúttal annak a társadalomnak is ellenfele, amelybõl az elítélt mûvészet fakadt. Tudjuk, a fiatal, fejlődõ Bartók ráébredt addigi kedvencének, Richard Straussnak belső ürességére. Ez a laposság és takarója, a virtuóz csillogás a század eleji polgári viszonyok hazugságait képviselte. Ártalmas hazugság volt akkor már, hogy szép és élvezetes a világ, nyomorgó milliókkal és dõzsölõ tízezrekkel. A muzsika idillje, szépséges hangzatai, gyönyörû színorgiái mögött húzódott meg az a világ, a „pénzért minden kapható” világa. Mammon oltára előtt borult le az utóromantika zenésze, õ is kapható volt pénzért, akárcsak a mámoros dallamokkal dicsõített, ékszerért, luxusért megvásárolható szerelem. Az üzlettel aljasodott házasság, a bankoktól irányított politikai élet, a léha cinizmus, tobzódása nyomor és éhhalál fölött: ilyen volt a társadalmi szülõ háttér. ez tette gyûlöletessé Bartók számára a romantikus zene ünnepelt kicsengését. Szakított vele tehát, és pedig szakított forradalmár módjára. Nem reformokkal, módosítással, enyhítéssel, javítással, hanem gyökeres megújítással, az addiginak elvetésével, kiirtásával, merõben más, ellenkező akarató mûvészet kiharcolásával.

Ennek a bensõ, bartóki folyamatnak szülõ forrása: a teljes igazság, a nyers valóság, a tiszta erkölcsiség. Mert egyszerűen nem igaz, hogy az emberi bensõ, a lelki élet kiegyenlített, harmónikus; az ember telides-teli van sötét mélységekkel, rémítõ félelemmel, örök kérdésekkel, ez a belső diszharmonia csak tettetés, áruulás, hazugság útján leplezhetõ. A valahai nagy romantika mûvésze úgy igyekezett úrrá lenni fölötté, hogy elmenekült: elmenekült boldogtalanságba, rosszkedvbe, népies illúziókba és fõként tündéri ábrándokba. Így simogatta, becézte, takarta gyolcsba a sebeket. De azokkal nem számolt le, mert a romlott világot megjavíthatatlannak ítélte. Bartók az ellenkező oldalra állt. Igenis szembe kell néznünk minden rettenetünkkel, férfiasan, erõtéljes elhatározottsággal! Elhatározásával annak, hogy végére járunk az emberi nyomorúságnak, kívül-belül. Mindent elkövetünk, hogy az emberi élet méltó legyen a Világegyetem öntudatos lényéhez. Ezért az õ zenei hangvétele attól fogva, hogy rátalált egyéniségére, kihívó, sokszor

bántóan éles, nyers, edzett élvezőknek való, sohasem hízelgő. Bartók zenéje kosszális fölépítésével, erőművelétével akar tetszeni, nem a hangzások tetszetősségével. Igenis szaporán disszonáns, mert rá akar ébreszteni belső igazságainkra, s ezek az igazságok fájóak, bántóak, javító cselekvésre készítetők. Bartóknak minden egyes, idegekbe hasító hangzása: fölhívás; fölhívás a romlott emberiséghez, hogy küzdje ki a neki tehetségénél, hivatásánál fogva kijáró jobb sorsot. Szavaknál ékesebben közli az ádáz küzdelemre való biztatást Bartók *I. vonósnygyese*. Romantikus álmodozással indul ez az életprogram, abból ébreszt föl és vezet a finálé acélos küzdelméhez. A harcos, új ember liheg ebben a remekműben, s amikor végezetül leengedi sisakrostélyát, a forradalmár égő szemeibe pillanthatunk. Majdnem mindegyik nagyszabású Bartók-műben központi, vezető szerepet kap a harc, a küzdelem. Elégedetlenség hajtja ezt a küzdelmet; Bartóknál alig-alig jut szóhoz megnyugvás — legföljebb ott, ahol a művészlélek otthonra talál paraszti körben.

Amikor ugyanis kivágott a romlott környezetből, a civilizáció embertelenségéből, Bartók a végtelen természethez menekült, a szülő és gyógyító örök erőkhöz. Meggyőződése volt, hogy az emberi tudomány, találatekonyság a természet erőinek helyes alkalmazásával elérheti teljes megújulását. Ha pedig azt kutatta, a jelen emberiségnek mely része, mely eleme áll az őstermészethez legközelebb, csakis a parasztságban lelhetette meg azt. A parasztság ért legjobban a növényi erők kiaknázásához, a parasztság kezeli leghelyesebben földi társainkat, az állatokat, a parasztság él legközelebb az életet adó földanyához. Nem holmi földműves-imádat készítette Bartókot erre a rokonszenvre, hanem a természet erőinek való hódolat, a bennük való reménység, és a tudat, hogy egy darab ősigazság, ősválóság maradt fenn a földhöz ragadt nép életében. Ezért és nem másért lett Bartók néprajztudóssá, ezért és nem másért alkalmazta művészetében a teljes zenei anyanyelvet megújító népzenei elemeket. Itt aztán rá kell mutatnom az emberiség szakadatlan vágyakozására a valahai aranykor után. A régiek úgy fogalmazták meg az aranykor jellegzetességét: „amikor az istenek még az emberek között éltek”. Úgy vélik, hogy amikor az emberiség még testvérien értett a természeti környezethez, ismerte a növények gyógyító erejét, vízzel, napfénnel orvosolt, barátkozott az állatokkal, az oroszlán úgy aludt el, hogy fejét az ember vállán nyugtatta, stb. Ennek nyomán mondja a biblia, hogy ismét eljő a korszak, amikor fegyvereinkből ekét kovácsolunk és a bárány együtt legel a tigrissel. Bartók nem ilyen gyermeki módon, mesébe illően képzelte visszatérésünket a természethez. Ellenben meggyőződése volt, hogy levetkezvén a romlott civilizáció kényszereit és erőszak-szervezetét, a természet erőinek helyes, egészséges kihasználásával, a hatalmassá fejlett műszaki- és természettudomány segítségével valóban el fogunk jutni magas kultúrához, az eddigiéknél erkölcsiekben sokkal különböz. Ennek az új művelődésnek kiharcolása élteti Bartók képzeletvilágát; abban a kultúrában nincsen többé helye ellenségeskedésnek, hiszen legegységesebb érdekünk, hogy testvéri egyetértést támasszunk a népek között. Minden előfeltételünk megvan hozzá a nekünk kijutott bolygón. De gondoskodnunk kell, hogy az eddig átkozott föld áldottá legyen.

Ismételtem tehát: Bartók műveiben az uralkodó szúrós, nyers, sebző hangzás harcra készítet. Mert az elégedettség csak megpecsételheti a romlást, a pusztulást. Ma még nincs helye a művészetben a kielégültség jelképeinek, az csak a valahai jövőben lesz helyénvaló, a kiharcolt testvéri harmóniában. Így értsük a nagyszabású Bartók-művek végén, csakis a végén azt a néhány, megálmodottnak tűnő, biztató harmóniát, mint például a vonósokra készült *Zene*, a *Hegedűverseny*, a *II. zongoraverseny* befejezése előtt. Azok az utópia, az áhított jövő ütemei. Azt hiszem, egyetlen nagy művész alkotása sem nélkülözhetette az utópiát. Mert ha nem hittek volna az emberiség méltóságában, „jövőbeli nagyságában, a jelenkorok ezernyi nyomorúsága kiverte volna kezükből a tollat, az ecsetet, a vésőt. Ők Bartókkal együtt nem elégedtek meg a természetben és az emberi találatekonyságban való bizakodással sem. Elmerültek a világegyetemnek csak sejtethető rejtelseiben, koz-

mikusan kitáguló érzéseik adták nekik a formakristály megalkotására képesítő, föl-emelő tudatot: az ember is egyike a Mindenség alkotó erőinek. Ahogy csillagmíriádok támadnak végtelen erők hatására, ugyanazok az erők képesítik az embert további teremtésre. Amikor Bartók e titokzatos, kozmikus öröklét erőforrásaival társalog, akkor keletkeznek az olyan alkotásai, mint *A éjszaka zenéje*, vagy a *II. zongoraverseny* II. tétele, ez a szibillai mélységű üzenet ismeretlen régiókból. Hallatára Michelangelo faliképei jutnak eszünkbe a római Sixtus-kápolnában.

Világos, hogy az ekkora nagy jövő tudatával szemben igen törpének, kicsinyesnek, szinte elviselhetetlenül posványosnak tűnik a jelen. Bartóknál hatalmas szerep jutott a gúnynak, a groteszknak; egész sorozata a zeneműveknek támadt nála a torz jelen kigúnyolására. De nem kevésbé fájdalmas is zenepoétáknak, hogy ilyen korban kell életét eltöltenie. A groteszknak kiegészítője tehát az elégia, a sirató, a fájó búsongás. Csak két sirámát említem nagymesterünknek, a többi ezeknek társa: egyik *A fából faragott királyfi* táncjáték búsongó középhrészre, másik a vonós *Divertimento* lassú darabja. Szívzaggatóak és jól éreztetik, hogy a művésznek belé kellett volna vesznie a fájdalomba, ha nem talál kellő vigaszt a jövő elgondolásában és a művészi munkában. Nemcsak éppen keserves neki a jelen, de részt is vesz benne, átéli rettenetes kényszerreit. A természetből kihullott, elbukott ember sorsa: folytonos hajszja, vak rohanás, tolongás, helyét nem találás. De a jó akaratú, tiszta ember sorsa is a megváltatlan világban. Senki olyan lélegzet-fullasztóan nem tudta zenévé nemesíteni az ádáz hajszát, mint Bartók. Ilyen művei például a hajmeresztő III. tétel a zongorasziitben, vagy *A csodálatos mandarin* szédületes vad hajszája. Ugyanez a táncköltemény adja központi példáját annak, hogy a szerelem Bartóknál a világteremtő erők egyike, teljesen híjával bármi szentimentális vonásnak. A valódi szerelem — ez is örök igazság — sohasem érzélgős; lehet gyengéd, mint *A kékszakállú herceg várában*, vagy követelő, szenvedélyes, véres, tragikus — de alapjában nem egyéb, mint ugyanazon erő, amely égitesteket teremt. Innen a mély komolyság Bartók szerelmi zenéiben. Ez is forradalmi jelenség a romantika erotikája, csókos idilljei után. Súlyos aikotórészt vállaltak mesterünk művészetében továbbá a vigasztalan gyász muzsikái, mint a *Bagatellek* közt az *Elle est morte* vagy a *Négy zenekari darab* egyike, a *Gyászinduló*. Mert a pusztulás, a halál aratása vég nélküli végzetünk marad, kilátás nélkül a halál legyőzésére, ha belé veszünk balítéleteinkbe, ellenségeskedésbe, a nyomorúság fertőjébe. Csak a mindig magasabbra emelkedő, időtlen kilátású alkotás, a tudás és testvéri megértés humanitása vezérelhet ki a halál sötétségéből. Ez a másik, fényes oldala Bartók gyászba gyászt öltő, komor zenéinek, a ránk telepedő jelen hitetlenségéből származó, nyomasztó kísérteteknek. Mihelyt úgy ölti majd egyik nemzedék a másikba életerejét, hogy a következő mindig többet, jobbat, szebbet, nagyobbat alkot, úgy a halál csak az élet egyik szükségszerű formája marad, mint hervadás a virágnak. Azért oly szörnyen leverő a gyász Bartók halotti zenéiben, hogy menekülni akarjunk belőle. Már a fiatal mester is ilyen értelemben szólaltatta meg a *Kossuth-szimfónia* funebrális zenéjét; ott egy nemzet készült sírjába hanyatlni, — a temető szélén muzsikálja hozzá Bartók: „Van föltámadás!”

Fölmerülhet persze a jogos kérdés: honnan tudom, mit akart Bartók a muzsikájával mondani? Hiszen legtöbb műve hangszeres, szöveg nélküli zene, és a mester sohasem mellékelte magyarázatot, mint Liszt a szimfonikus költeményeihez. Megvallom, kell bizonyos merészség a zene értelmezéséhez, annál is inkább, mivel a szavak sohasem fődik a muzsika belső értelmét. Lehet, talán idővel módosítani vagy tagadni fogják, amiben Bartók szellemi lényegét látom. De állíthatom, hogy nekem pontosan azt mondja, amit ismertetni bátorkodtam. Időnként még ő maga is segítségünkre siet. Például, amikor első tánckölteményében bemutatja a divatmajomság, a civilizációs üresség torzképét: a fabáttáncban. Vagy amikor az *V. vonósnégyes* vége felé a fölszabadító roham megszakad, és a pillanatnyi megtorpanás résében megszólal a szegyenletes jelen, a leküzdendő koldusosság, holmi nyomorult verkliszó alakjában. Persze a gyilkos Európa főhangnemében, a levi-tézlett dűrban! Ez félreérthetetlen.

NAGY ALBERT FESTŐMŰVÉSZ CANTATÁJA

„Kevés helye az életnek ott, hol túl sok a vér,
kevés helye az embernek, hol túl sok az isten”
(Szilágyi Domokos: Bartók Amerikában)

Az átváltozás: az emberlétből állatlétbe, emberbőről állatbőrbe öltözködés: az egymást kizáró helyzetek, állapotok, törvények: erről beszél Bartók Béla *Cantata profanája*. Erről, első látásra Nagy Albert kép-Cantatája is. A minden leghetésest megtestesítő emberről, ember és állat mély rokonságáról: erről is vall a *Cantata* zenéje. Erről beszélt Nagy Albert festményén az ember és a szarvas. Arról a rejtett — nemcsak rokonságról — de sorsközösségről is, mely az élet nagy és tragikus pillanataiban revelálódik, amit külső és belső nagy földomlások tesznek még nyilvánvalóbbá. Igaza van a bukaresti magyar költőnek, Szilágyi Domokosnak: „Kevés helye az életnek ott, hol túl sok a vér, — kevés helye az embernek, hol túl sok az isten”. A költő Bartók dzsesszes Amerikájára, e sok-istenes és istentelen világra, a második világháború úzte zeneszerzőre, a megtagadott s a megtagadott otthonra: egyfajta *Cantata-élményre* utal: „Fáj az otthon, ki megtagadott. — Fáj az otthon, a megtagadott”. S úzótság kiált Nagy Albert alkotásából is: a riadt, ruhátlan emberalak a költő e sorát példázta: „Halál elől meghalásba menekül, aki él”.

Igen: a *Cantata*, a mindenkori cantaták tiszta forrásának vizét a háború zavarja föl, a szarvasok kristály-kemény, szigorú törvényét a háborús esztelenység zúzza szét. „Ember az embertelenségben”: e mérték — paradox módon — egyre inkább már csak az állatvilágban érvényes. Szükségszerű, hogy Bartók Bélát is a háború vérzivataros előszele lökje a *Cantata* román népi forrásához, a szarvassá változott kilenc fiú balladájához. Aminthogy az is törvényszerű, hogy Franz Marc, a Verdunnél elpusztult festőművész, a legendás *Kék lovas*, festője, a lövészárookban döbbenjen rá embersors és állatsors rokonságára, arra, hogy voltaképp mit is sejtett meg jó előre Állatsorsok sorozatában. „Az egész — tudniillik a harcterre később megküldött levelezőlap másolat — úgy hatott rám, mint ennek a mostani háborúnak a megérzése” — írja Marc és hozzát teszi: „Valami részvétel egyéni tartozás, közös tudat köt össze minket (az állatokkal is) ... az igazság egészen máshol van, mindnyájan belőle sarjadunk és hozzá térünk vissza.”

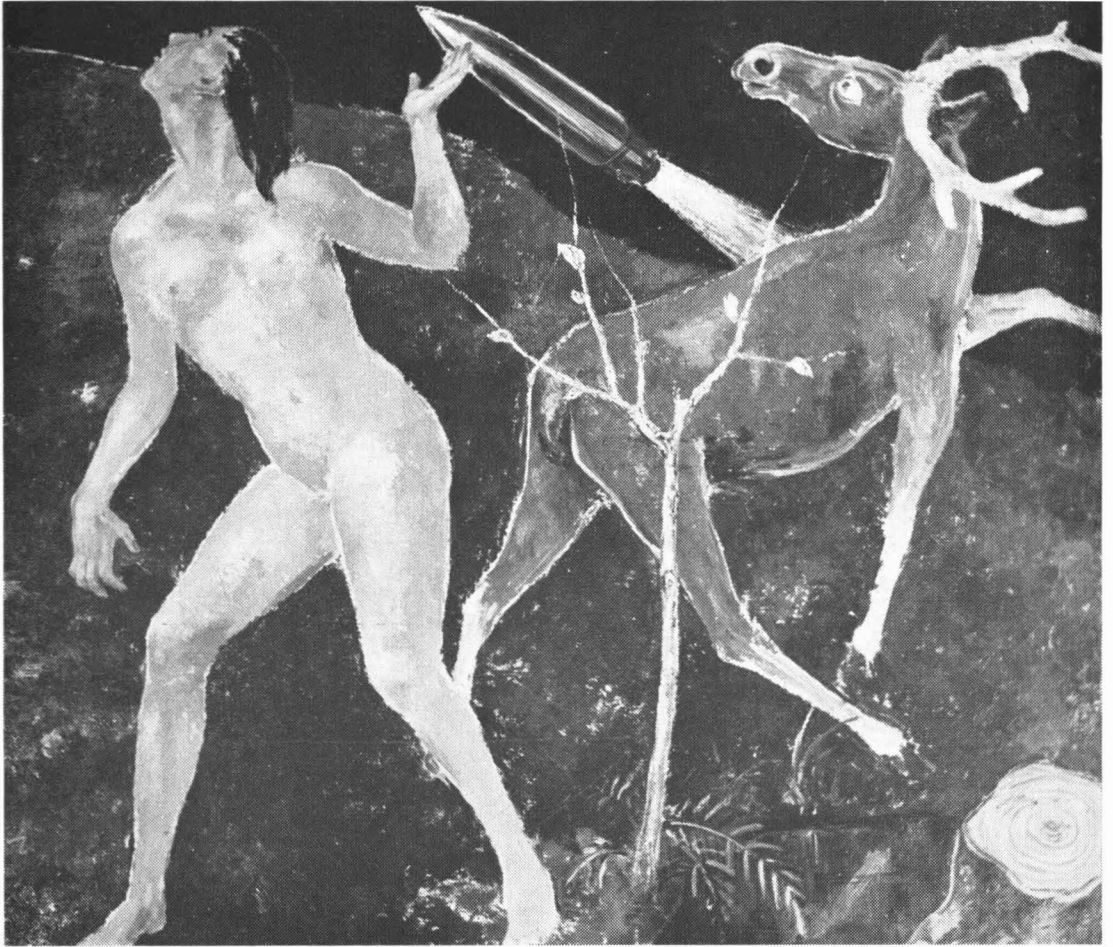
„Ki nem hallotta, hallja itt Bartók *Cantata profanáját*” — kérdi Franz Marcot idézve, s a második világháborús iszonyra utalva a csehszlovákiai magyar író, Fábry Zoltán. S kérdését újabb kérdéssel toldja meg: „Ki nem hallja itt a beszenyezett emberség tisztaság-vágyát, poshadtt, álló vizektől való undorodását, a szarvasok kérlelhetetlen forrás-szenvedélyét: a tisztaság, a szabadság szigorú énekét?” Bartók többet szenvedett a háborúban mindenkinél! Neki a megtagadott otthonnal is együtt kellett éreznie: neki a kreatúra szenvedése is fájt. Neki az állat-tragédiákat is számba kellett vennie s számontartania. Igen: a lovak szenvedését is. A szarvasokét. Nem mondhatta többé: „En szabadabb és megfoghatatlanabb vagyok minden madárnál.”

Ember és állat: a kreatúra közös sorsa a szenvedésben: ezt ábrázolja Nagy Albert kolozsvári festőművész legutóbbi talányos műve: *Cantatája* is. Ma is előttem a kép, ma is felkavar. Talán mert alkotója — nem tudni mi okból — elhallgatta. Talán mert csak reprodukcióban láttam, ezért egészítettem ki képzeletben a többi, nemrég látott képek színeivel. Azt mondtam: Nagy Albert nem beszélt e festményéről? De hiszen csakis erről vallott ottlétemkor. A zenéről. És mindarról, ami kép-Cantatáját, ez összegező művét létrehozta. És Bartókról. Ahogyan szép de dikációjában nevezte: Bartók-Diogenészről:

„Diogenész elindult fényes nappal Athén utcáin. Kezében lámpa. Azt kérdezték tőle: mit keresel? Azt mondta: az embert. Engem mindig az ilyen keresők,

ilyen Diogenész-lelkű emberek vonzottak. Ilyen volt Bartók Béla is. Szerencsém volt, hogy az én szememet is ő nyitotta föl. Amikor feljöttem Pestre, a Képzőművészeti Akadémiára, mint légy a tejfelbe, úgy estem bele a magyar szellemi élet legjavába, amit Ady, Móricz, Bartók, Szabó Dezső jelentett. Egy alkalommal volt szerencsém szerepelni hallani; ott volt ez valahol a Podmaniczky utca körül, a vasút mellett. Akkor láttam életemben először. Ez a kép végig megmaradt bennem. Megjelenése egy roppant idegéletet élő egyéniséget árult el; ez ráült arcára, különösen a szemeiben élt. Sosem láttam ilyen szemeket. Az egész ember zenéjével együtt — így kell mondanom —: olyan brutális élményt jelentett, hogy néhány évig se nem láttam, se nem hallottam egyebet. Én magam nem gyakoroltam a zenét, de ettől kezdve a zene fantasztikus módon lekötött. Palestrina, Bach, Beethoven: ebbe a nagy „körítésbe” került bele Bartók, bár csak sejtettem még, hol a helye. Festeni Rudnaynál tanultam. Ő is nagy mértékben hatott rám, annyira, hogy féltem attól, nehogy utánozzam. Így — hogy, hogy nem — akadémiai éveim alatt jóformán ecsetet sem vettem a kezembe. Rajzoltam. Azt gondoltam: egyéniségetet a maga „szűzi tisztaságában” csak így tudom megőrizni. Őrizkedve minden hatástól. Ha várok. Ez a „szűzi tisztaság” akkor már — körvonaltalanul bár — Bartókot jelentette. — Második találkozásom a zeneszerzővel már Olaszországban történt. Akkor Firenzében éltem. A harmincas évek közepén lehetett, lehet, hogy 36–37-ben. Az Academia Santa Ceciliaában tartott szerzői estét Bartók. Emlékszem: a konzervatív olasz közönség csak félig töltötte meg a termet; a második részben már püsszegtek, fütty is hangzott itt-ott. A végén bementem a művész-szobába. Ott állt Bartók roppant passzívan és mereven, mint aki teljesen kívül van a dolgokon. Mint aki kívül van mindenben. Újra a szuggesztív szemek maradtak meg bennem. S az ugyanolyan szuggesztív zene. Egészen az utolsó találkozásig. Ott voltam búcsúhangversenyén. Elég közel, az orgona alatt ültem. Úgyanazt a benyomást tette rám akkor is: valahogy nem volt jelen. És mégis volt, talán még sokszorozottabban, mint addig bármikor. Ekkor már benne volt a levegőben: nem jön vissza. Búcsúzni mentünk a művész-szobába. Keserves dolog volt. Még keservesebb nélküle. Nem is maradtam sokáig Pesten, ahol életem legborzalmasabb, már háborútól terhes korszakát éltem. 41-ben hazajöttem Kolozsvárra. — Negyvenégyből való a relíef, amit az *Utunk* évkönyve közzétett. Valamivel későbbi Bartók-szobrom. Csodálkozik, hogy festő létemre szobrot csináltam? Én eleinte — többek közt — szobrásznak is készültem. Magam sem tudom miért: Bartók bennem mindig a szobrászt nyugtalanította. Mind a relíeffel, mind a portréval kapcsolatban egyetlen művészi probléma izgatott, az, hogy a portré hasonlítson. Hasonlítson mindahhoz, amit csak egy szobor mondhat ki, s hasonlítson az emberhez, aki minden, csak nem szobor: ahhoz a keménységhez, kristályos tisztasághoz, amit szememben Bartók jelentett. — A Bartók-portrék közül néhányat láttam. Köztük Berény Róbertét érzem legtalálóbbnak. Mégis: az ő Bartókja is, valahogy túl puha: Bartók sokkal erősebb volt. Színekben azért is olyan nehéz megragadni. Zenéje pedig egyenesen véső után kiált.”

A festő hirtelen elhallgat. Talán, hogy a zenét beszéltesse, mely — egész idő alatt ez volt az érzésem —: ott vibrált a levegőben. Aztán feláll és képeit mutatja, egyiket a másik után. Olykor rövid megjegyzést tesz. Én újra Cantatája után kérdeznék, de nem akarom megzavarni. Megpróbálok ember és szarvas viszonyára, a táskámban lapuló reprodukcióra a többi festményből következtetni. Abból a művészi magatartásból, ami például *Scherzo* elnevezésű képe sajátja. Két ember van a festményen. Nem öregek, nem fiatalok: vannak. Ahogy a festő mondja: „van egy nő és van egy férfi”. Valóban: két külön világ. — „És itt ez a fintor” — mutat a rózsát kínáló férfitra a művész. Az a fintor ez, mely csaknem minden Nagy Albert képen megtalálható, az a tudatos közhely, ami miatt egyik kritikusa eléggé enigmatikusan „kétbalkezes asztalosmesternek” nevezte. „Tudja — magyarázza Nagy Albert — valami írásos-varrottas dolog járt eszembe, valami népi és primitív: — a kettő az én felfogásomban nem ugyanegy! — innen a virág, a zöld fal, a piros drapéria.” — Lássuk csak: a szándékolt közhely, az akart primitív, a „mesteremberi”: ez lehetne a magyarázata annak a szputnyiknak is, mely a

Nagy Albert: Cantata

Nagy Albert: Zúzmará

kép-Cantatán embert és állatot riasztja? Mi az a diszparát: egymáshoz nem illő, a művésztől elütő valami, ami minden képén mellbevág? Egyáltalán, mi a magyarázata egy-egy közhelyes szituációnak, mely egy-egy arckifejezésről, a „van egy nő és van egy férfi”-viszonylatból, a két zárt világot mesterségesen áthidaló ügyetlen, félszeg gesztusból hangoskodik: bizony, ilyenek vagyunk...?

Pierre Citron, Bartók francia ismerőjének hasonló kérdéseivel próbál megbirkózni Rónay György is; megpróbál felelni arra: miért, hogy Bartók táncjátékai, drámái művei „összeegyezhetetlen dolgokat igyekeznek összeegyeztetni”? Miért, hogy a szöveg, a játék a zenei mondanivalóval szemben közhelyesnek hat? Rónay magyarázata Nagy Albert szándékolt primitívizmusára is válasz, a festmények diszparát jellegére is magyarázat. A képek láttán, akárcsak a zene hallatán „minduntalan az az érzése az embernek: egy temperált világba (a festményen a közhelyes alapszituációba) be-bezúdul valami természeti vihar, berontanak az elemek. Ez a fából faragott királyfi, de a nem fából faragott, az igazi is. Kicsit hontalanok már Bartók ekkori ege alatt. Szinte csoda, hogy össze nem törnek, hogy ki nem söpri őket, mint dívatjukat múlt rekvizitumokat a bartóki orkán elemi lázadásra. Bartók már a természet felől, a természetből nézi, érzi, éli a világot. A „szöveg” az irodalom, s szimbolizmus, kissé a lélektan felől. Bartók már egyre inkább „a szabadban”. A szöveg még az erdőt, még az elemeket is az „üvegházból”. A két látás nem illik egybe. Zene és kép nem fedik egymást”.

Nagy Albertre mindez annyiban áll, hogy ő saját első képi megszövegezésével kerül szembe, haladja azt túl egy másik, elmélyültebb, primitívebb „zenei” koncepció révén. Így *Mandarinján*, melyet most tesz elem, jelen van a szándékolt „mesteremberi” csakúgy, mint a művészi elvonatkoztatás. Utólag ezt is Rónay György Bartók-konceptiója jussán tudom megmagyarázni: „Vakmerő, tudatosan vállalt diszsonancia és diszharmonia, végletek összeütközése” a képen is; a mandarin: „a nagyság, egészség, nyíltság morálja... egy bordély keretei közt, a mitikusan legmagasztosabb a valóságosan legsilányabban, az igazi, a valódi a mindenestül hazugban és talmiban. ... (A mű), amint van, valami rettenetes belső diszsonanciának, gyötretésnek, dühös meghasonlottságnak a vallomása. Miért látta Bartók valódinak a talmit?” — kérdi Rónay György, s mintha neki válaszolna, mintha a szándékolt közhelyes szituációkra adna magyarázatot, Nagy Albert a maga *Csodálatos mandarinjáról* kezd beszélni:

„Zenéből *A csodálatos mandarin* az, ami leginkább megrendített. Nem a játék, ami benne végbemegy, amit itt Kolozsvarott is láttam. De a zene, mely annyival több a játéknál! Nézze: így fordítottam le a magam nyelvére. Azt kell mondanom, hogy lefordítottam, mivel zenéjét lépcsőről lépésre közelítettem meg. Sokáig dühös is voltam magamra. S dühös vagyok ma is, amikor egy-egy művét, így az elvontabban ható vonósnégyeseit nem tudom követni. Szerintem őt megérteni: a korszerű gondolkodást jelenti. Bennem ma, hatvannyolc évesen is, rengeteg a törekvés az igazi korszerűsége. Jó, hogy ezt most valakinek elmondhatom. A *Mandarin* zenéje sem azonnal kínálta magát. Előbb csak azt éreztem meg, hogy itt valami fantasztikus dolog történik. Jó néhányszor át kellett gondolnom, amíg megértettem a bartóki „utasítást”. Azt, hogy itt nem az a lényeg, hogy a Mandarin meggyilkolja. Hanem az, hogy mindannyian valami ideállal jövőnk a világra, melyet ha túlságosan hajszolunk, életünkbe kerül. Én nem fogadom el, hogy a szerelmi láz a legnagyobb emberi indulat. Még mélyebb régiói is vannak az emberi léleknek. Még magasabbra is nézhetünk. Bartók is többet mondott annál, mint amit szövegírója mond. Persze: mondja a köznap szöveget is. De annál valami sokkal egyszerűbbet, az ember lényegét inkább érintőbbet is. Ezért egyszerűsítettem le én is a cselekményt s redukáltam a szereplők számát. Szerintem ez az egész *Mandarin*-ügy három személyre tartozik. S mind a három világ a *Mandarinban* csap össze. Nézze az arcát: rémület, a bírásnak az óhaja, előlegzett öröme: esze ágában sincs meghalni. Halvány fogalma sincs, mi történik a háta mögött, mire készül az álarcos alak, kezében a késsel. Az egész figura a gyermeki odaadás maga. Igaza van: bohóc is. Valamiféle

maszkot képzeltem rá, maszk nélkül is. Ő az eszköz, hogy a művész kifejezze részvételt a bábjátékban, amit emberi életnek nevezünk. A női alakban mindkét lehetőséget megfestettem: a Mandarin csalódását s a beteljesülést is. Ami végeredményben ugyanaz. Ezért „csattan” a kép a sárga platína-hajon. E mögött a haj mögött húzódik meg minden, ami a köznapi értelemben vett életet jelenti: az öröm, a jó — de a gyilkos szándék, tragédia is. Azt mondja: szándékoltan közhelyes az apacs ‚bábi’ maskarája? Lehet. Én így érzem igaznak. Rémképbe illőnek. Rémmegénybe kívánczónak. — Engem ez a festmény nagyon megkínzott.”

Es ekkorra már mindent tudtam kép-Cantatájáról. Azt, amit most utólag így fogalmazok meg: a megfogyatkozott élet s a megsokasodott istenek: a háború miatt, a magát istennek álmódó emberben ott van a mezítelen didergő. Nagy Albert különben sem öltözteti szívesen alakjait. Ott áll hát égre tékert nyakkal a riadtan kereső, mezítelen ember, aki megijedt saját istenülésétől. Megretten a maga által eszkábált égítéstől, műüstököstől: a félelmes lángcsóvával rohanó úrrakétától. Ha jobban megnézzük, látnunk kell: valami hiányzik a képről, épp, ami a *Cantata* lényege: az átváltozás. Különös Cantata ez, ahol az ember: ember, a szarvas: szarvas marad. Különös paradicsom, mely az embert már a mindentudás, a bűnbeesés után fogadja be. És egy szinten az állattal. Mert Nagy Albert Cantatáján csak ember és állat létezik: „van az ember és van az állat”; nincs falu se város, csak a mindent beborító levegő, rajta a gépesített emberi álommal. Mely már oly kevésbé emberi. Ennek a félelmetes valaminek ott az égen semmi köze sincs a festmény tengelyét képező szelíd kis fához. Lám, ezen a képen ez a néhány-leveles facemete is „mesteremberi” lelemény. Mert ennek a paradicsomnak már nincs idillje. Az úrrakéta, mely betölt eget és földet, a csenevész fácska ellenére jött létre. Ember és állat: a természet ellenében. Ez a festő fintora. A fa vertikális vonala kettébe oszthatja a kompozíciót, hogy annál harsogóbban egybemosson embert és állatot. A fa, mint szimmetria-tengely figyelmeztet a két élőlény jelként egybecsengő, égre meredő és jelképként figyelmeztető — igen: ez is „közhely” itt! — szinte fizikai hasonlóságra, ember és állat közös ritmusára, egy szintre emelt és süllyesztett félelmére. Földbegyökerezettségére. Mely — az ember esetében — talán reményt is virágoztat.

Csak így, ebben az együttesben érvényes az, amit ez a kép mond számunkra. Azt, hogy: minek átváltozás ott, ahol a lényeg azonos? Egyáltalán: minek absztrahálni túlságosan, ahol a közös élmény: a fenyegetettség egy szintre emelt: kihozza belőlünk, ami nagyságos és ami közhelyes. És minek a kiáltó színek, ahol az azonoság a fontos? Tárlatnéző kritikusa a kép kolorisztikus hűvösségéből a festő személyes dilemmájának hűvösségére következtet: a letompított színek miatt a látvány elmosódottságára. De hát miért mondott el nekem — úgy érzem — mindent a reprodukció fekete-fehérje? Mert amit Nagy Albert ez összegező művével kimond, olyan mint az *Utunk* hasábjain a kép: fekete-fehér. Ez a Cantata a tények festménye. Ezt csináltuk. Erre készülhetünk. Így védekezhetünk. Ezen a Cantatán az ember már elfeledte a varázsszót, mellyel a megveszekedett botot újra seprűvé, az ajtó mögé kussolhatja vissza. Talányos kép? Az. Sokkal inkább paradoxonban, mintsem szentenciában beszél. Olyasvalamire kérdez, amire a mottóval választott költemény e sorai: „Van-e út, mely nincsen?” Vagy inkább erre: „Halál elől meghalásba menekül, aki él?”

Azóta is e kérdések motoznak bennem. Pedig Nagy Albert ottlétem idején nem beszél halálról. Eletről beszélt, tehát szenvedésről is, amit a művésznek minden művével át kell élnie:

„Nem tudom megmondani, miért: mindig az az érzésem: Bartóknak nagyon meg kellett küzdenie anyagával. Bennem ez a zene — mint már mondtam — az anyagszerűség képzetét kelti. Rokonomnak érzem őt abban, ahogyan építkezik. Azt, amit bírálói mindannyiszor kiemelnek képeimen, az ‚anyagba-téglába, cementbe, fába beépülő emberi vágyak festészetét’. A ‚festészet kétdimenziós alaptermészetéhez való szigorú ragaszkodásom’. Műveim anyagszerűségét én inkább így értelmezném: a tárgyak anyagi karakterének érzékeltetése lehetséges az ecsettel is.

De a zenével is. Van ugyanakkor egy misztikuma is az anyagnak, ami nem definiálható. Ez a kimondatlan valami pedig az, hogy az anyagon túl mindig marad valami kifejezhetetlen. Valami festészetén túli, ami a szomszédos művészet határterületére csábít. Engem a szobrászat, újabban mindinkább a zene területére. Az én szememben nem a *collage* anyagszerű. Az a dolgok megkerülése. Nekem kell a dolgok lényegéig lehatolnom, ecsetemmel ezt a belsőt megjelenítenem, méghozzá úgy, mintha csak a külső érdekelné. Én festményeimen is szoborszerűen mintázom az embert. Ezt a megmintázottságot, mely nem körülhatároltság, de mélység és magasság: ezt érzem Bartók zenéjében. Anyagszerűséget. Mely egyben absztrakció. Ezért van a bartóki absztrakciónak nagyon is kötött helyi jegye: jellege. A *Cantata profana* a hegyi ember belső és külső világa. Bartók zenéjébe beleépült az erdélyi táj, forrásában az erdélyi hegyi patakok vize csobog. És mégsem kizárólagos nála a hegy. A hely többnyire térré szélesül. Mindezt azért mondom el, mivel táj és művészi jelleg kapcsolatáról kérdezett. A helyhez-kötöttség sohasem csak földrajzi, az idő sohasem csak napszakot jelent. Nézze ezt a paraszt-Diogenészt. Én ebben mint konkrét személyre Medgyessy Ferencre gondoltam. Anélkül, hogy őt mintáztam volna. Voltaképp magamat mintáztam. Ez a bárányt szorító pásztor lehet ugyan a helyi ballada, a *Miorita* pásztora is, de ez a másik „pásztor” már Szabó Pál, az író. A lényeg mindkét pásztor esetében nem a hegy vagy a síkság, hanem az a totemisztikus hit, ahogyan a bárányhoz kötődnek. Műveimben én inkább az alföldi embert, az egyszerűbb alföldi architektúrát érzem közelállóknak. Hatéves koromban, legfogékonyabb életszakaszomban az Alföldön éltem. Apám, aki rimelgetett is, Petőfiből, Aranyból és Jókaiából adott korán izelítőt. Ugyanakkor azt sem mondhatom, hogy a hegyek nem tartanak esztétikai izgalomban. Lassú temperamentum s nem lévén gyakorlati ember: érzékeny vagyok a pillanatnyi körülményekre. Többet gondolkozom, mint festek. Egyáltalán: a művészi formának a gyakorlása spontánul alakul. Szerepe van benne a földrajzi tájnak is. Ám a művészetben nem a táj logikája a döntő. A mű logikáját a mondanivaló szabja meg. Az öncélú forma: logikátlan. Eltérés a lényegtől. Illetve olyan kornak, olyan művésznek logikája, aki a művészetet a gép uralma alá rendeli. Ezzel azt mondom: az atombontás logikus következménye az öncélú formabontás. A hangsúly természetesen az öncélúságon van. Ha az ember nem vigyáz — atomizálódik, ahogyan azt egy Shaw-krokiban olvastam. Illetve oda repül, ott robban szét, oszlik el, ahol már levegő sincs. Az ember szétszakadása ellen küzdött Bartók is. Ezzel a rettentő veszéllyel szembe kell szállni minden művésznek: kinek-kinek a maga területén. Meg kell akadályozni, hogy a „Vasarely-tünetek” — így nevezem az op-artot és pop-artot — maguknak vindikálják a műtörténetbe való logikus beilleszkedés jogát. Bartók erre is mérték. Ő a logikai útmutató: meddig mehetünk — a művészet veszélyeztetése nélkül — a forma szétfeszítésének útján. Meddig szolgálja a forma a tartalmat s mikor önállósul öncélúan. A festészet és zene egymásból, egymásba folyó problémái, a bartóki titok egyre inkább az én diogenészi útkeresésem vezéreszméje lesz. *Ars poeticám*, ha úgy tetszik. *Ars* vagy *poetica*-e valójában mindez? Egyik sem. Az ember keres egy olyan formát, egy olyan kifejezőmódot magának, ami elviselhetővé teszi számára az életet. Ez *ars poetica* volna? Hátha — ahogyan mondani szokták — ez lenne a „nyers valóság”? Egy biztos: az út az egyszerűsödés felé vezet. Épp, mert annyira bonyolult minden körülöttünk és bennünk. A cél: a lényeghez eljutni, mint Bartók is tette.”

A lényeg. Sokszor ejtette ki e szót Nagy Albert beszélgetésünk során. Több ízben arra a következtetésre jutott: ez a lényeg az örökké keresett s megtalálhatatlan. Ezt keresi a művész egész életén át. Ez a lényeg Nagy Albert festészetében: a „nyers valóság”, így idézőjelesen, ahogyan mondta. De idézőjel nélkül is, ahogyan e valóságról Bartók kapcsán beszélt. Ez a lényeg tartalmában a művész felelősségérzete. Ez a lényeg formájában: a sajátos nagyalbertyi építkezés. Egészében: a mindig megújuló, soha nem fáradó művészi kíváncsiság.

Alig érkeztem haza, máris jött levele, köszönete: „Köszönöm..., amiért először volt alkalmam interjú keretében együtt tárgyalnom a bartóki problémát sa-

ját mondanivalómmal”, a lehetőséget, hogy ezután „még pontosabban tudjam körvonalazni magamnak az Ő jelentőségét”. Magamagára és Bartókra utalva írja: „Lassacsán egységbe verődnek azok a szempontok és életünk elemei, melyek csak együtt alkotják azt, amit lényegünknek érezzük.” Majd *Juhász Ferenc* vers-Cantatájára tér, s az újabb Juhász versekről mondja: „Még nem tudtam megközelíteni (teljesen) ... mégis állítom, hogy pontosan tudom a helyét a magyar irodalomban. Nagyon szeretném műveit megszerezni.” S a levél legvégén: „A *Cantata profana* juhászi fogalmazása szebb az eredeténél.”

Válaszomban erről faggatom, s arról, miért nem beszélt saját Cantatájáról? Aztán...

Aztán soha süketebb, soha pofonverőbb választ! A posta gyászjelentőjét hozta. Meghalt Nagy Albert.

Nos, tanúként bizonyítom: tudni sem akart meghalásról. Ellenben a halált, mint minden művész, az élet kenyeres pajtásának tudta. Most is hallom, amint Mandarinjáról mondja: „Esze ágában sincs meghalni. Halvány fogalma sincs, mi történik a háta mögött”.

Ezért nem tudom másképp felfogni távozását, mint hogy „meghalásba menekült a halál elől”. De még inkább így: „Halálba menekült a meghalás elől”. Hogy annál tovább éljen. A *Cantata* utolsó nagy műve volt. Ezentúl a nagyalberti titok legkifejezőbb túlélője.

RONAY LASZLO

BARTÓK ÉS A NYUGAT

Amikor 1908-ban a modern magyar irodalmi és művészeti törekvések összegzésképp megjelent a *Nyugat* első száma, szerkesztőit elsősorban a korszerű tájékozódás igénye vezette. Szemüket nyugat, Párizs felé emelték, ahol tarka egymásutánban jelentkeztek az új meg új törekvések, s ha ezeket a Nyugat körül csoportosuló fiatalok nem is fogadták el, vagy éppen kritikával szemlélték is — mint például Ady a futurizmust —, tudtak létezésükről, olvasták manifesztumaikat, és azzal az öntudattal nézhetek szembe itthoni politikai és irodalmi ellenfeleikkel, hogy ők a nagyvilág dalnokai.

S ha már otthonuk a művelt világ volt, igyekeztek is minél alaposabban tájékozódni benne. Mint „szabadon portyázó sereg” (Németh László kifejezése ez) vágta neki a világirodalom ormainak, egyre-másra jelennek meg a Rimbaud-, Baudelaire-, Verlaine-fordítások, s Poe *Hollója* körül hamarosan elméleti vita is kerekedik, amelyben Kosztolányi és Elek Artúr más és más szemszögből, de ugyanazt a kérdést feszegetik: mi irodalmunk viszonya a világirodalomhoz, melyek azok az erővonalak, amelyek mentén tájékozódva a legbiztosabban építhetjük fel modern költészetünk fellegvárait.

Es szinte hangról hangra rimel erre a törekvésre a meginduló *Nyugat* zenekritikai szelleme, tevékenysége. Félig-meddig teljesen elfelejtett, a lexikonok címszavai közül is kirekedt kitérő kritikások — Jász Dezső, Bálint Aladár, a festő Berény Róbert — s velük a Nyugat nagy korszakának egyik tragikus torzója, Csáth Géza, az egyik legnagyobb zeneesztéta, Molnár Antal mind a világ zenéjének hangjait figyelik, s a későromantikus bombasztikus zenekari zengésből, s az impresszionizmus lágy harmóniáiból igyekeztek felfogni azokat a jelzéseket, melyek összecsengtek a legjobb hazai törekvésekével. Reger, s vele a művelt, de rafinált hatásokra épített neoromantika, Strauss, Debussy, Puccini, Schönberg és iskolája voltak a kor uralkodó csillagzatai, Sztravinszkij fénye majd később ér idáig, Honeggeré is, de őt meglehetősen fenntartásokkal fogadja a szakmabéliek tábora. A századvég zenei irányzatai és alkotói felkeltették ugyan a Nyugat érdek-

lődését, de az igazán nagyot, az előremutató tehetséget nem találta köztük egyetlen kritikus sem. Regerről azt olvashatjuk, hogy „matematikus, művelt alkotó, de aának igazi nagy muzsikusi között nemigen kaphat helyet”. Strauss Elektrájának bemutatója 1910-ben valóságos kultúrtörténeti esemény, a virágkorát élő sznobizmus zenei ünnepe, a hódolat és elismerés hangja közé mégis belopakszik a kétség is: „Semmi esetre sem olyan jó zeneszerző — írja Jász Dezső —, mint amilyen jó művész”, s az este tanulságát abban foglalja össze, hogy „végre nem unatkozott” az Operában. A Puccini-láz ekkortájt keríti hatalmába az operaházi közönséget. Ady Rómában hallgatta végig a *Nyugat lánya* premierjét, s benyomásairól a következő, nem éppen hízelgő képet adja (s ennek az is érdekessége, hogy Puccinit a futuristák közé sorolja): „Hát én utálok a futuristákat, természetesen csak azért, és elsőképpen azért, mert nem nagyon tehetségesek, de nagyon programosok. Ez már bolt, egy kímérő üzlet, ahol hetekig dolgoznak: a közönséget miként lehetne idecsalni, megértesíteni s becsapni... Ott voltam a *Nyugat lánya* első kontinentális premierjén Rómában, s minden jelenetnél azt éreztem, hogy itt egy Herczeg Ferencbe táplált késő és rossz Mascagni dolgozik.” A zenei ismeretek gazdagsága, a virtuóz hangszerezés amúgy sem volt jó ajánlólevél a *Nyugat* kritikusi körében. Molnár Antal azért mondott szigorú ítéletet Schönbergről, mert „a közvetlen invenció hiányát akarja bámulatos tudással elleplezni. Ez a tudás nagyszerű lehetőséget nyitna az egyszerűség útján, ha az ihlet igazi lenne”, a Schönberg-iskolát pedig „betegesen harmonizáló” zenei kísérletnek véli, amely „elhanyagolja a melódiát és formaképzést”, s így „minden a harmóniába szorul”.

Debussy s vele az impresszionizmus vált az igazi mintává és a zenei előrehaladás példájává. Igaz, a zeneköltőt „neuraszténiásnak”, „nervózusnak” nevezik, de elismeréssel méltatják a szépség kifejezésére tett törekvéseit, melyek nem a romantikusok csinált komolyságára emlékeztetnek, hanem a szépség előtt megtorpanó néma borzongásra. Ilyen tétova tisztelettel figyelik zenekari tablóinak varázslatos színeit, de ugyanilyen lelkesedéssel hallgatják a *Borisz Godunov* eleméntáris harsogását is, amely a népi őserő jelentkezésének bizonyossága, de ez az őserő nem a maga naturális valóságában revelálódik a partitúrában, „hanem eszményítve, zenei szépséggé finomodva”. Igen, ez volt az ideál: a népi őserő, amely az igazi tehetség kezében kimeríthetetlenül változatos, magával ragadóan erőteljessé, igazzá válik. A „népiség” eszménye jelentkezik itt, ugyanúgy, ahogy például Ady költészetében (erről részletesen ír Király István Adyról szóló könyvében), igaz, nem annyira tudatosan, s inkább osztályfeletti elképzelés alapján, mégis hasonló, ki-táruklkozó lelkesedéssel:

*Kirabolt, szegény, kis magyar,
Kítárukl felé karom,
Kit magyarrá tett értelem,
Parancs, sors, szándék, alkalom*

*Magyar Sors jószoltat velem:
Grófok nem jöhetnek velem,
Egy-két harcot most már állunk,
De új értelem, új magyarság
Lesz most már minálunk.*

A millennium fényétől elkápráztatott értelmiség legjobb része hamarosan ráébredt, hogy a magyarság fogalmával üres játékot folytatnak az uralkodó osztályok, s megindult az irodalmi, művészeti harc a „lélek” igazi kifejezéséért. „Új emberek kellenek — írja Bálint Aladár —. Új emberek, kik a vonások nagyvonalú szólamaiba bele tudják vinni a maguk testéből, agyából, idegszálaiból következő melódiát”. A „hivatalos és elismert” zene nem tudott ilyen tehetséget felmutatni. A hozzá nem értés, az üres frázisok, a neoromantika tobzódása jellemezte a hazai zenei életet. Amikor 1911-ben színpadra erőltették Delmar Albert *Carmela* című operáját, így fakadt ki a *Nyugat* kritikusa: „Ha Zichy Géza, Mihalovich, Hűvös Iván, Erlanger, Frankenstein és Szabados kasszadarabjait a színpadra lehetett vonszolni, semmi akadály se lehet annak, hogy ő is szóhoz jusson. A darab megbukott. Ez a bukás azonban nem Delmár magánügye, hanem szégyelletes botránya az állampénzen fenntartott operának, illetve vezetőségének.” Voltak azonban biztató jelek, újszerű törekvések, amelyek arra mutattak, hogy ha csírájában is,

de kialakult egy olyan réteg, amely képes a modern zenét megteremteni és befogadni. 1910-ben megalakult és eljátszotta első hangversenyét a Waldbauer-vonósnégyes, amelyet Kuncz Aladár köszöntött a *Nyugatban*: „Waldbauer, Kerpely, Molnár, Temesvári. Négy név, melyhez sok eseményes koncert fog még fűződni.” Aztán szinte belerobbant a zene élvonalába Weiner Leó, akinek „emelkedettsége”, „izlése” azt a reményt keltette a Nyugat köreiből, hogy megteremti az igazi magyar hangszeres zenét, melyet Liszt „megrontott”. Az UMZE, az Új Magyar Zene Egyesülete pedig már intézményes szinten igyekezett szolgálni a zenei szellem megújulását. Berény Róbert, a kitűnő festőművész rendszeresen tudósított az UMZE zenei eseményeiről, s mint Cato, ő is állandóan visszatérő fordulattal fejezte be írásait: „Hölgyeim és Uraim, legyenek az UMZE tagjaivá, járjanak el koncertjeire és fizessenek a jegyekért!”

A hangversenyélet is megélnékvült. Tango Egisto szerződötetése fellendítette a zenekari játékot. „Három estén át vezette a zenekart — írja lelkendezve Bálint Aladár —, és az álmos test ezen a három estén megfiatalodott, hajlékonyság, friss erő, tűz, temperamentum költözött a dermedt tagokba.” A koncerttermekben Dohnányi személye és nagyszerű játéka jelentette az igazi vonzerőt. 1913-ban például a Dohnányi—Enescu—Casals trió adott példátlan sikerű hangversenyt, az „emberi élet egyik különleges ünnepén, amikor a fájdalom emléke kilobban a hétköznapiok namva alól”. E kivételes ünnepek sorába tartozott Bartók Béla szereplése is. A *Nyugat* első számaitól megkezdte a harcot Bartók művészetének megismertetéséért, hogy később elismeréséért küzdjön, majd a beérkezett művész nagysága előtt hódolhasson.

Harc Bartók megismertetéséért

A zenei köztudatban Csáth Gézáat emlegetik Bartók felfedezőjéül, s ha ez így talán túlzás is, kétségtelen, hogy elsőnek ő figyelt fel a bartóki mű legjellegzetesebb vonásaira, ő próbálta megkeresni elődeit és a vele párhuzamos egyéb rokon törekvéseket. Bartók Béláról írt tanulmánya a *Nyugat* első évfolyamában jelent meg. Kifejti ebben, hogy Wagnerrel befejeződött a zenei romantika, utódai új útra tértek. „Bartók Béla ezek közé tartozik, akik — ha úgy tetszik — inkább művészetet írnak, mint muzsikát... Különösen zenekari darabjaiban benne lüktet érdekes temperamentuma. Szilaj, szangvinikus magyar kedély, gúnyolódásokra, hahotázásokra és haragra egyaránt hajlamos. Első híres munkájában, a Kossuth-szimfóniában kigúnyolta és macska-muzsikává travesztálta a Gotterhaltét, nem a finom és előkelő Haydn-melódiát, hanem a Habsburgok családi himnuszát. Aki ilyet mer csinálni, több, mint abszolút muzsikus.” Persze ez a kép hibátlanul beleillett volna a kor magyarkodó tablójába is, Csáth azonban felfigyelt Bartók és a népzene kapcsolatára, erre az új elemre, amely a kortársak értetlenségét és támadásait váltotta ki. „Hasonlít ez a fantázia-birodalom az Ady Endrééhez. Csakhogy Bartók vidámabb, egészségesebb” — írja Csáth, és szerencsés érzékkel talál rá a Bartók zene legmélyebb párhuzamára, arra a titokzatos szálra, amely Adyval, Ady törekvéseivel kapcsolta össze.

Ahogy Adyt, Bartókot sem értették meg kortársai, s eleinte még a *Nyugatban* is megfigyelhetni bizonyos fenntartásokat. A maga módján Bartók is a népi forradalmiság eszményét képviselte, s ezzel nem tudott mit kezdeni a *Nyugat*. A *Húszonégy zongoradarab* megjelenésekor, 1909-ben olvashatjuk az alábbi sorokat a *Nyugat* recenziójában: „Szubtilis, elrugaszkodott, az álom és örület határán mozgó lelkiállapotok ezek, amelyeknek kifejezésre való jogosultságát vagy érdemességét mindenki tagadhatja...” Elismerték, hogy Bartók teremtette meg a magyar szimfonikus formanyelvet, amelynek irányában Liszt, Erkel és Mosonyi csak kísérletezett, de az *I. szvit* négy évet megkésett bemutatójáról mégiscsak ennyi mondanivalója akad kritikusanak: „... az a csárdahangulat jellemzi, amit Ady Endre magyar verseiben találunk. Céltalan, könnyes elbűsülés, boros pohár mellett, hajnalig Duhaj fölujongás és heje-hujázás.” Korán kialakult tehát a Bartók-mítosz, amely

nem vett tudomást zenéjének alapvetően demokratikus mondanivalójáról és eszközeinek magyarságáról, hanem meglegedett egy mitizált irracionális magyarázattal, hogy Bartók „elementáris”, „világfölötti” s közben leglényegét hagyta figyelmen kívül az elemzés, a szándékos népiséget, a népzenehez való közeledést.

Amikor Kodály 1910 táján zeneszerzőként is a nyilvánosság elé lépett, az övével együtt emlegették a bartóki zenét, s a két fegyvertárs a kritika szemében is azonos irány zenei képviselőjévé vált. Csáth Géza pendítette meg a gondolatot, hogy Goethe és Schiller mintájára ők is azonos utat járnak, s velük „az új magyar muzsikába nagy lehetőség érkezett”. E nagy lehetőség első megvalósulásainak egyikéként üdvözölték Bartók *Portrét* és *Román táncát*. A két művet az Országos Szimfonikus Zenekar mutatta be 1911. február 12-én. „Mindenekelőtt a Portré az — írja a Nyugatban Bálint Aladár —, amelyről sokat szeretnénk beszélni, mindenekelőtt azt a véleményünket, hogy ez a megdöbbentően eredeti, zseniális muzsika hatalmas fejlődést jelent a fiatal zeneszerző művészetében. A Portréhoz hasonló egységes, nagyszabású zenekari szövést mi még magyar szimfonikus muzsikában nem láttunk. Óriási ív, hatalmas zenei gesztusok, izgatóan tartózkodó fejlődés, melynek alapja egy sajátos, merőben egyéni zamatú, mégis elbájosan szabad melodika, és a szólamok találkozása egy a tonalitástól teljesen emancipálódott, harmonizáló fantázia bűvös atmoszférájában. Ha meg akarnánk magyarázni, miféle munka is ez a Portré, talán a Trisztán nyitányára, vagy a Lohengrin előjátékára hivatkozhatnánk. Wagneres benyomást azonban nem tesz egy pillanatra sem...”

A megismertetéshez tartozott az is, hogy igyekezett emberi közelségbe hozni Bartókot a *Nyugat*. (Ez is sokszor mítoszteremtéssé vált.) Berény Róbert *Bartók Béla esete* című írása az egyik első és teljes kísérlet ebben az irányban. De nem az teszi maradandóvá, ahogy az „aszketikusan csendes, szerény” ember portréját felvázolja, egy festő részéről ez természetes is, hanem inkább az, hogy elsőnek mondja ki a magyar zenetudományban: Bartóknak Bach, Mozart és Beethoven, a nagy formateremtők az igazi elődei. S mintha csak igazolni akarná a látnoki szavakat a zeneköltő: 1908-ban megírja formateremtő kísérletének egyik legnagyobb bizonyosságát, az *I. vonósnyegyest*, amelyről Molnár Antal írt költőien szép elemzést („Az élet legelhagyottabb mélységeiből száll fel ez a zene, s mint egykor az egyházi kompozíciókról mondták, mintha nem e világból lenne. De nem az égi angyalok éneklék, hanem a végső cél, az örök emberi megadás, az egyetlen igazság köznaptagadó szellemei... A mélységek extázisában ott látjuk az embert, az egész állat- és növényvilággal összefogódzva, amint együtt csókolja azokkal a napsugarakat, és összeolvad velük a meleg és a fényesség végtelen imádatában...”) — és 1911-ben az *Allegro barbarót*, amelynek facsimile kottája a Nyugatban jelent meg két esztendővel később.

A *Nyugat*ból merítette Bartók korszakzáró nagy alkotásának, *A fából faragott királyfinak* témáját is. 1912 decemberében jelent meg a folyóiratban Balázs Béla táncjátéka. S mintha az egész szám a közeledő világégés hangulatát, *A fából faragott királyfi* döbbenetét sugározta volna. Ugyanebben a számban szerepelt Ady *A csontvázak katedrálisában* című verse is, amelynek félelmetes halálhangulata visszazeng majd a bartóki mű elemeiben:

*És Halál-Úr templomában
hol tolongva hal föl az Elet,*

*Rettegve, félve hódolok,
S félek, hogy már tán nem is félek.*

Egy tragikus közjáték: a világháború

Ezt az alapjában felfelé ívelő folyamatot, a zenei haladás lassú térhódítását derékban törte ketté az első világháború és a nyomában magasra csapó nacionalista hullám. A zenei élet mélypontjára zuhant. „Ma nincs zene — írta Molnár Antal 1915-ben —. Amit ma hallunk, az visszhangja annak, ami volt. Szobájukban maradt zeneszerzők részben sírnak, részben pedig győzelmi indulókat írnak.” A ma-

gyar zenei élet érdeméül mindenesetre elmondhatjuk, hogy kevés győzelmi induló született ... Egy-egy koncertre azért zsúfolásig megtöltötte a közönség a hangversenytermeket. Hubermann, Wanda Landowska estjei hozták lázba Budapestet, 1917 legnagyobb eseményeként pedig Dohnányi végigjátszotta Beethoven összes zongoraversenyét, s Baré Károllyal és Kerpely Jenővel a *Hármasversenyt* is.

A franciákhoz és a francia kultúrához való viszony lett ekkoriban a vízvázlaszó. A Nyugatban egyre több írás foglalkozott a francia irodalom időszerű jelenségeivel, s ha eleinte, például Kosztolányi Anatole France-ról írt cikkében, akadtak is nacionalista felhangok, később magatartás formáló erővé vált a francia irodalom példája, amelyet a fáradt, beteg Ady is olyan odaadó szeretettel ébresztgetett. A zenei életben is megfigyelhető ez a franciás orientáció: Strauss *Alpesi szimfóniájának* bemutatója körül egymásnak feszültek az ellentétek. Bálint Aladár még Beethoven *Pasztorál-szimfóniájának* emlékével kacérkodott, Molnár Antal azonban a *Der neue Merkur*ből közöl fordítást, amely szerint „Straussnak nem volt új mondanivalója, csak régi és igen régóta ismert dolgokat mondott el, rosszabbul, mint eddig”. Molnár még megjegyzi: „A németek igazán nem tehetnek róla, hogy jelenleg nincsen jobb zenészüik. Mindaz a hódító energia, mi a németiséget oly nagyon jellemzi, hiány nélkül megvan benne. Ezért lelkesednek érte elsősorban. Az esztétikus szemében félművész, a világtörténelem szempontjába állítva a kor embere.” Mennyivel más Claude Debussy-nek az „örökkévalóság”, a zenei halhatatlanság felé való törekvése, a való világ fölé emelkedése, ahogy azt Kodály elemezte nagyszerű tanulmányában, a Nyugatban! Ez az írás a francia kultúra mellett tett hitvallás, az örök művészet eszményének vállalása és hangoztatása. S a másik erőtadó forrás: a hagyomány. Ebből termékenyült meg Weiner franciás ízléssel írt *Csongor és Tündéje* és Kodály új alkotásai is, melyeknek bemutatójáról ugyancsak lelkesülten számolt be a Nyugat (az esten Bartók is közreműködött).

Bartókot a világháború kitérésének híre (Ion Binaunak írt levele tanúsága szerint) szinte „megbénította”, s csak 1917 körül kezdett eszmélni. Későbbi *Önéletrajza* szerint ettől az évtől számította, hogy a közönség megbarátkozott alkotásaival. A frontáttörést *A fából faragott királyfi* remekművű előadása jelentette Tango Egisto vezényletével, s még ugyanebben az esztendőben Lengyel Menyhért „pantomime grotesque”-jével, *A csodálatos mandarin*nal való megismerkedése, melyet a Nyugatban olvashatott. 1918-ban Tango vezényelte a *Kékszakállút* is, melyről Kodály írt a *Nyugatban*. Kiemelte Bartók művészetének újszerűségét, az ősprimitívesség és a modernség szintetizálására való törekvését. „Az új magyar Zenéből — írja — egy más, mélyebb gyökerű, elhasználatlan magyarság szüzi, tiszta levegője árad, olyan, mint a székely fenyveseké, amelyek közé szorultan megmaradt valami egy valamikor országot átfogó monumentális élet-áradatból.” Ezt az életáradatot ünnepli Kodály Bartók *II. vonósnygyesének* bemutatójáról szóló kritikájában is. Hangsúlyozza, hogy nem programzenét írt Bartók, mondanivalója mégis gazdagabb, mint e hanyatló kor bármelyik zenei termékéé.

„Sajnos, ezt a kedvező fordulatot — mondja tovább az *Önéletrajz* — 1918 őszének politikai, gazdasági összeomlása követte. Az ezzel kapcsolatos és mintegy másfél évig tartó zavarok nem voltak alkalmasak komoly, nyugodt munkára.”

A csúcs felé

1920 és 25 között ért tetőpontjára a *Nyugat* zenekritikája. Ekkor kapcsolódott be a lap munkájába intenzívebben Tóth Aladár, akit bizvást nevezhetünk a legnagyobb magyar zenekritikusnak. Világos, klasszikus szempontjait, bámulatosan kiegyensúlyozott, szép stílusát, műveltségét és hozzáértését az új magyar zene szolgálatába állította. Rögtön felismerte, hogy a sokat emlegetett „hármasság”, Bartók, Kodály és Dohnányi együtt szerepeltetése a magyar zenei élet tehertétele: Dohnányit ugyanis nagyszerű előadónak, de közepes zeneszerzőnek tartotta. (Bár zongorajátékával kapcsolatban is hangoztatta fenntartását: „feltétlenül a dekadensek közé

tartozik” — írja egy helyen.) Szinte mindegyik írásában a zene lényegéhez vezető utat követi, a népzene és a modernség szintézisére tett törekvéseket üdvözi. Kodály vonóstríójáról írva a következőképp elemzi a modern magyar zene legértékesebb vonalát: „Ezt az utat a magyar népzenehez Kodály Bartók Bélával együtt tette meg. Persze Bartók kizárólagosabb, szertelenségeiben is szigorúbb temperamentum, aki szinte vakon megy rá zenei élményeinek feldolgozására, nem tántorítják el szép mellékkörülmények, túlfűtött víziós képzeletek nem ismer hangulati asszociációkat. Kodálynál viszont épp ezek a hangulati elemek kerülnek előtérbe, mintegy ágyat vetnek a tisztán zenei gondolatnak.” Két különböző út, de mindegyik a lényeghez, a néplélek kifejezéséhez vezet. S ezért állította szolgálatukba tehetségét Tóth Aladár. S mert a kortárs közepszer is felismerte e zene demokratikus értékeit, megindította támadását, ezúttal Kodály ellen, akit Bartók-utazónak, tehetségtelennek kiáltottak ki. Ekkor jelent meg a Nyugatban Bartók vallomáson szép cikke kettejük fegyverbarátságáról, eszmei azonosságáról és az új zene ügyéről. „Egy idő óta — írja 1922-ben — kiváló szeretettel szokták bizonyos zenei körök személyemet Kodály Zoltán ellen kijátszani. Úgy szeretnék feltüntetni a dolgokat, mintha a köztünk lévő barátságot használná ki Kodály érvényesülésére. Ez a legtöbbször hazugság! Mint zeneszerző, Kodály napjaink legkiválóbbjai közé tartozik. Művészetének gyökere, éppúgy, mint az enyéme, a magyar paraszttzenéből és a francia muzsikából sarjadott ki...”

A „hivatalos” zenei körök azonban nem voltak hajlandók tudomásul venni Bartók és Kodály újszerűségét és korszakos nagyságát. A hangversenytermekben a modern zenét a német és olasz zeneszerzők műveinek megszólaltatása jelentette. Épp a „zenepolitikai” szempont magyarázza Tóth Aladár mai olvasó számára kissé „kemény” szavait: „Mahler utódjai a Schönberg-iskola esztétizáló dekadenciájában száradnak el... Webern, Wellesz, Berg ad abszurdum vezeték mindazt, amit meszterük megkezdett, kiszívják stílusának összes még hátralévő lehetőségeit... Híndemith zavaros beszédű ember, talán kiforrtja magát, talán torzó marad, mint Reger.” A zene és a humanizmus várait védte ezekkel az írásokkal Tóth Aladár, s a modern zene minden rezdülését érzékeny lélekkel követte. Az egyik legszebb és leghatalmasabb méltatást írta a *Psalmusról* bemutatója után, s később örömmel nyugtázta, hogy lelkes tanárok váltak Bartók és Kodály eszményeinek és zenei célkitűzéseinek zászlóvivőivé. Olykor a hivatalos hatalommal szemben is védelmezi az igazi magyar zene ügyét: az 1923-as Greguss-díj kapcsán szarkasztikusan jegyzi meg (a díjat a tehetségtelen Szendy Árpád kapta): „Balázs Béla árnyat vet Bartók tükéletes zenéjére.” Emellett szüntelen igyekezett pallérozni a közönség ízlését. 1925-ben azt várta a hazatérő Dohnányitól, hogy azt fogja megszerettetni a közönséggel, „ami igazi Költészet, igaz Kultúra, Szellem, Ideál”.

A Tanácsköztársaság után Bartók egy ideig hallgatásra kényszerült, ez is magyarázza, hogy csak 1921 után jelent meg ismét a koncertteremben. Ekkor újítják fel *II. szvitjét*. Tóth Aladár ezzel az előadással kapcsolatban először hívta fel a figyelmet azokra a rejtett hajszálgökökre, amelyek Bartók zenéje és a magyar avantgard között vannak. „Úgy vagyunk ezekkel a tételekkel (az első és utolsó), mint Kassák Lajos fiatalabb verseivel, melyeknek főképp Babits felé kapaszkodó gyökere erősebb a szárnál. De egyszerre csak „koppan fogain aranyvillája kacagásnak”, kifeszíti mellét és az extázis felszított tüzeiben újjászületett művész kilöki magából az eddig lefojtott szavakat.” Bartók matinéjával kapcsolatban pedig egyik kedvenc témájához tér vissza: összehasonlítja a kétféle előadói alkatot; s egy pillanatig sem titkolja, hogy számára a Bartók képviselte dionüszoszi típus a rokonszenvesebb, „nem ismerünk élő zongoraművészt, aki ilyen kis felületre annyi monumentalitást tudna összeszűrteni”.

A „kifelé gazdagodás és befelé elmélyülés” korszaka ez Bartók művészetében. Még nem ér fel a *Cantata* humanizmusának magaslatára, még nem dobta ki magából a *Concerto* iszonyú vallomását és nem került olyan közel a végtelenhez, mint a *III. zongoraverseny* természet-zenéjében. De érlelődtek már a motívumok, s Tóth Aladár a hűséges krónikás szeretetével figyeli „korunk legnagyobb zeneszerzőjé”-nek szüntelen továbblépését. Amikor a *II. szvit* felújítása után a napisajtó is-

mét hajszát indított Bartók ellen, Tóth Aladár az első, aki igyekszik megvilágítani e zene legmélyebb hatásrendszerét, zseniális hangszerelését, amely mögött rendkívül koncentrált tartalom, a népiség-eszmény újfajta kiteljesedése is rejlik. Szedő Mihály így fogalmazza meg ezt a *Nyugat* 1922-es évfolyamában: „Bartók idén bemutatott négy zenekari művében szembevetőd az ősi léleknek a modern kultúrával való sajátos keveredése. Bartókra ez a kultúra nem volt kártékony... pusztán csak értékeit aknázza ki, melyek megtisztultak kohójában.”

1922-ben Bartók hosszabb külföldi utat tett, Londonban és Párizsban, a modern zene fellegváraiban jelentős sikereket aratott. Az útról Tóth Aladár tájékoztatta a *Nyugat* olvasóit. Azt is megemlíti, milyen jelentősége van Bartók Sztravinszkijjal és a Hatokkal való találkozásának. E párizsi útja jelentős állomása volt nemzetközi elismertetésének. Valóban: ekkortájt már az egész művelt világ számon tartotta Bartók nevét, idehaza azonban egyre késett az elismerés. Szerzői estjeire elment a lelkes fiatalság, de hiányoztak „a zene korifeusai” (Péterfy István írta Bartók szerzői estjével kapcsolatban). Egyetlen zenekari alkotása nem hangzott fel idehaza autentikus, kidolgozott előadásban, egészen 1925-ig, amikor Vaclav Talich vezényletével a Prágai Filharmonikusok óriási sikerrel szólaltatták meg a *Táncszívet*. Erdemes kicsit részletesebben idéznünk Tóth Aladár szinte himnikus beszámolóját, amely a feltétlen elismerés hódoló szavait tolmácsolja Bartóknak és a megvett ígét a hivatalos zenei szerveknek. „Bartók Béla orkesztrális szerzeményeit... mióta e sorok írója figyelemmel kíséri zenei életünket, tehát tíz éve, egyetlen egyszer sem hallottuk kifogástalan és igazán megértő interpretációban. Az utóbbi években Bartók zenekari művei teljesen eltűntek a filharmonikusok bérleti hangversenyeinek műsoráról. Nem bélyegezhető meg eléggé ez a szokatlan nemtörődomség, ez a nem éppen hazafias és művészi magatartás, amellyel korunk leginternacionálisabb nevű magyar zeneművészt hivatalos zenei intézményeink lekezeltek. Ennek a vétkes nemtörődomségnek köszönhetjük, hogy megértük azt a szégyent, hogy egy „ellenséges” állam orkesztere mutatta meg nekünk, magyaroknak, miképp kell Bartók zenekari művészetét méltóképpen megszólaltatni. A prágai filharmonikusok kitűnő zenekara, melyet a nagy tudású, zseniális Vaclav Talich karmesteri pálcája a modern zeneirodalom legkiválóbb tolmácsolóinak sorába emelt, frenetikus sikerrel mutatta be Bartók nagyszerű *Táncszívtjét*. A közönség csak most látta igazán, mi az a Bartók zenekar! Csak most érezhette teljesen, micsoda rettenetes erejű költőenergiák feszülnek ebben az orgiasztikus partitúrában! A magyar zenekarok vezetői pedig láthatták, micsoda nagy közönségsikert jelent egy tökéletesen megszólaltatott Bartók-szerzemény, láthatták, hogy a közönség nemhogy nem akarja, hanem kétszer egymás után akarja hallani nagy zeneköltője művét... láthatták a magyar zene Rómáját, ahová ők maguk, nem törődve művészi kötelességükkel, nem akartak elzarándokolni.”

S egy másik jelentős esemény: Bartók hosszú szünet után ismét hazai hangversenyteremben is a zongora mellé ült. „Beethoven és Mozart játékában adja legmélyebb értékeit” — jegyzi meg a *Nyugat* kritikusa —, s részletesen elemzi, hogyan emelkedett Bartók a *Kreutzer-szonáta* zongoristájaként sosem sejtett magaslatokra. Igen, ezek a magaslatok már ott sejlettek a *Zongoraszonáta* kontra-punktikus, a preklasszicizmusra tudatosan visszautaló zenei szövetében, s most kezdenek mind erősebben, mind karakterisztikusabban kiteljesedni Bartók zenei művészetében.

A csúcson

1930 és 36 között a *Nyugatban* nem jelenik meg érdemleges zenei írás. Kétségtelenül a lap hanyatló korszaka ez — paradox módon a magyar művészeti élet a két világháború alatt épp ekkor emelkedett fel —, s további kutatásnak kell majd tisztáznia, vajon Babits vagy Móricz idegenkedett-e a rendszeres zenekritikák közlésétől. A lap és Bartók között változatlanul erősek maradtak az összetartó szálak, amelyeket még feszesebbé font a közös humanista-antifasiszta célzat.

1936-ban nem véletlenül a Nyugatban jelentette meg akadémiai székfoglalóját Bartók, azt a nagy jelentőségű *Liszt-tanulmányt*, amely nemcsak az elmúlt korszak zenei elemzése volt, hanem az igazi népiség kifejtése, s az új generációnak az elő-
zőkhöz való viszonyának tisztázása. A mű értékeit külön is méltatta a Nyugatban Keszi Imre, aki a lap novellapályázatán érkezett be, de mindvégig megtartotta a Bartók—Kodály-iskolában szerzett zenei érdeklődését is. Ugyancsak 1936-ban jelent meg a *Melodien der Rumänischen Kolinde* méltatása. Prahács Margit szép szavakkal idézi ebben Bartók, a tudós jelentőségét. „A folyton megújuló természeti erőbe vetett hite segíti őt a tudós alázatához, ahhoz az alázathoz, amelynek egyetlen világitó fáklyája az ember leghősiesebb, legnemesebb törekvése: az Igazság keresése. Ebben az eszményben csodálatos harmóniában olvad össze Bartók emberi, művészi és tudós egyénisége.”

1936. november 9-én mutatta be Dohnányi vezényletével a Filharmóniai Társaság a *Cantata Profanat*, a nagy humanista vallomást. Ennek szárnyán igyekezett Bartók sötétülő kora fölé emelkedni. „Mi úgy hisszük — írta Keszi Imre a *Nyugatban* —: a *Cantata* Bartóknak első olyan műve, melyben teljesen sikerült leküzdenie a kísérletezés csábító zavarait, melyben a bartóki feszültség végre meglelte a bartóki formát. A természet és szabadság zenéje, mely gátakat nem ismer, csak amelyekkel ön maga szabályozza magát... Úgy érezzük, korunk legkülönb zenéjét, legnagyobb zenei eseményét volt alkalmunk szavakkal követni. És boldogok vagyunk, hogy erre alkalmunk nyílott...” Aztán mintha a búcsú gesztusa volna: Bartók a Nyugatnak ajánlja föl *Népdalgyűjtés Törökországban* című rádióelőadásának bővített változatát, mely meg is jelent az 1937. évfolyamban. A faji gyűlölködés elleni hitvallás egyik legszebb dokumentuma ez a mű is, mint a többi ekkortájt keletkezett népzenei kapcsolódású írás, melyeket már csak a rémült, szétzilált életű, itthoni sorsát reménytelennek látó ember emigrációja követhette. Bartók és a *Nyugat* között azonban nem szakadtak meg a szálak. Az elidegenedő világban a *Nyugat* is őrizte még a humanizmus hitvallását. És épp ennek nevében vallott a hatvanéves Bartókról 1941-ben Szabolcsi Bence, aki látnokian szép szavaiban már azt a világot is felvázolja, amely beteljesítheti a bartóki eszményt és művet: „Egyre bizonyosabb, hogy az európai zene Debussy utáni korszakát Bartók Béla neve fogja jelölni — írta egy flamand író két évvel ezelőtt Bartókról szóló könyvében... Ebben a szédítő lendületben, ebben a világ végéig kergető feszültségben hagyta maga mögött egész feszültségben vergődő korát, a romantikus nacionalistákat, az impresszionistákat, az expresszionista és újklasszikus kísérleteket, sőt — ő, a közösség meghirdetője — a Közösségek Uralmát. Az egyetlen, amit sosem hagyhatott el, ami visszahívó varázslatként tartja fogva, az Időtlen Zene, a népeké és a régi nagyoké, melyben mindig újból testvére ismer. Mint sokszor elmondották róla, leszállt a gyökerekig, a fajta és a népiség örök alapjáig. Hogy időközben e gyökerekből jelszó lett: divat és politikum, nem érdekli; az az Európa, mely a gyökerek és közösségek jelszavát megtanulta és átvette, éppen megérett rá, hogy Bartók odahagyja, mint zsákutcává lett egykori iskoláit, és levesse magáról, mint a kinőtt ruhát. Talán még jókor arra, hogy Európa igaz lelkének megmentésére segíthessen, hogy ő képviselje veszendő világunk nemesebb és halhatatlan részét, egy tágabb, új világban, mely a réginek roncsait félresöpri majd.”

Bartók élete: a meg-nem-tagadható küldetés. Bartók műve: egyetlen szabadságharc. Csak a kiátkozva-élegetett Giordano Brunóhoz, az emberiség legnagyobb és legbátrabb szellemeihez hasonlítható életének és jellemének tisztasága és következetessége, egyetlen, önemésztő szabadságszeretete (amely úgy ette föl a szabadság tápláléka nélkül önmagát, mint mámoros szervezetek), és művének múltat-fölperzelő, fölszabadító, az egész létezését újra-szerkesztő, magányos, minden-
eddig-voltat újrazivzsgáló konok bátorsága.

Juhász Ferenc

BARTÓK ÉS KODÁLY A CONCERTO TÜKRÉBEN

A XVII. századi olasz concertót, különböző hangcsoportok egymással szembeállított versengését, a harmincas évek elején Sztravinszkij újította fel és tette divatosá. Játékos, hatásos concertóiban is teljes otthonossággal találja fel magát. De páratlan alkalmazkodása a külvilághoz, villámgyors eligazodása a sokrétű élet felületén, már szinte azonosulása a külszínnel: voltaképpen álarc, amely mögött nyugtalan elevenséggel elmélyedő, tudatos lénye rejtőzik.

Kodály végzetes komolysággal, feszes ünnepélyességgel szólal meg a *Concerto* barokkos köntösében. Bartók legfelszabadultabb hangjait hallatja benne. Mindkét Concerto híven tükrözi alkotójának egyéniségét.

Kodálynál szembeszökő a pusztá l'art pour l'art-gyönyörködtetést átnemesítő, tanítói célzat. Pillanatig sem téveszti szem elől, hogy nemzetének nagy nevelője, irányítója. Felelősségérzése határtalan, mert építő munkásságával a jövődóért száll sikra. Meglepi a rokonsága Liszt Ferencsel. Közös vonásuk a szolgálat. A nagy feladatokra kötelező géniusz önkéntes alávetése a nemzeti közösségnek. Magának az egész emberiségnek. Ebben a rendeltetészerű hivatástudatban rejlik természetes és ellenállhatatlan hatalmuk, sugalmazó erejük. Voltaképpen mindketten tüzes prédikátorok. Már a pusztá hangjukkal hatnak és elragadtatott híveket szereznek. Liszt: bensejében vezeklő szerzetes — tündöklő csillogás külső mezében. A szellem csúcsein tűnődő Kodály: bensejében szédítő virtuóz, aki képzeletének áradását nem győzi eléggé visszazorítani keskeny medrébe, egy szigorúan zárt művészi formába. Mindkettejük ihletése gyakran nem első érintésű. Kívülről, idegen eredetű fényforrástól lobban lángra szellemük, de mert teremtő erejüktől nyeri zenéjük életető melegét, közvetlenül ellenállhatatlanul hatnak.

A három részre tagolt *Concerto* megszakítás nélkül, egyetlen nagy lélegzettel fölépített szónoki remeklés. Férfiasan zengő, érces hangjának, lankadatlan lendületének meggyőző jelentése, egyetemes hatású becsértéke: a példaadó magatartás.

A barokk Concerto fölélesztésével, éber örökórással a múltat a jelennel egyensúlyozó Kodály a klasszikus nyugati zenei nyelvet gazdagította a magyar verbunkos és a magyar népdal formaépítő elemeivel. Mint úttörő, döngő léptekkel egymaga taposta be zenei fejlődésünk folytonosság-hézagait, arra törekedve, hogy a magyar zeneművészetnek megteremtse a hiányzó hagyományt. Megigézőn, Bach és Händel klasszikus veretű zenei pompája tündököl, de magyar testvérhang ölel körül. A gyors tételek kecses szilajságában a magyar alkat böles józansága diadal-maskodik. A mozdulatlan Alföld tikkasztó nyári dele terjed a *Lassúban*. Delejes jelképe a szemérmes, borongó magyar kedélynek.

Bartók a saját képmását figyelte és örökítette meg pihenéstelen, merész kísérletekkel és forradalmi újításokkal a Valódiért síkraszálló alkotásaiban. Minden út tudásszomja, gyűjtőszendélye, sőt pedagógiai munkássága is: nyilegyenesen vezetett a végcélhoz. Az ember, a világ, az élet megismeréséhez. *Concerto*ja rembrandti erejű önportré.

Szerette, önmagát igazoló száraz humorral, legmélyebb gondolatait és érzéseit megtévesztő cím alá rejtteni. A gondúzó, szórakoztató *Divertimento* nála kísérteties titoklesés. Egymással versengő hangszereivel a könnyed, olasz stílusú, enyelgő Concerto így lett hordozója a legátfogóbb átélésű bartóki igazságnak. Akárcsak Beethoven, a legvégső kérdések érdeklik. Az élet és a halál határmezsgyéjén megkísérli a szárnyatlan lebegést, amikor a szellem, érezve még a test melegét, szabadulni igyekszik nyűgétől.

A *Concerto* első tétele (Introduzione), mint a legtöbb bartóki kezdet, talányos. Előgyakorlatszerű, bemelegítő *Gyors*. És miként Buxtehude, Pachelbel átjátszott

toccatáin és fúgáin a komponálásra felkészülő Bach, Bartók is előbb szemügyre veszi zeneszerző kortársait, hallatja a világ hangját. Észrevétlenül, mintha nyomtalanul elkallódnék, belevész a környező élet nyüzsgésébe. Ez a tétel egy későbbi kor esztétikusait és filológusait bizonyára bőséges életrajzi adatok és lélektani utalások bogozására fogja serkenteni.

A második tétel (Giucco delle coppie) Bartók egész munkásságának talán legbensőbb leleménye. Kegyelmi állapotban: tettenérése a legboldogítóbb élménynek, alkotó zsenijének. Magának az elemezhetetlen kedélynek, az üdítő vidámság váratlan jötteinek. Csoda, mint égből pattant szikra. Minden értékelés és érzékelés felletti látomásnak, szavakkal kifejezhetetlen fényességnek tudományos alaposágú megfogalmazása.

A harmadik tétel (Elégia) a hazájától már három éve elszakadt mester emésztő honvágya. Átértékeléssel még el nem fojtott, gáttalan kesergés. Gyermieki őszinteséggel felfakadó, fájdalomoldó siratóének. Nyers szépsége mellett is némileg feszélyező, mert annyira egyéni, mértéktelen, elviselhetetlen kintől gyötört, hogy a hallgatóban csak a felzaklatott együttérzés nyugtalansága marad vissza, a vallomásával megenyhült költőnek részben visszanyert nyugalma nélkül.

De a negyedik tétel (Intermezzo interrotto) *Félbeszakított közjáték*: tarantellás fintorokkal még csak tragikusabbá süllyedt szenvedése — azonnal, minden hallgatóban tökéletes visszhangra talál. Itt a sorvasztó fájdalom, mint létünk alapanyaga, legbensőnkig megráz és könnyeket fakasztva, gyógyító mosollyal szépül.

Beethoveni varázs, hogy a szédítő élmény után a nagyvárosi utca forgatagának víziójával induló *Finaléban* a költő mefisztoi gúnnyal széjjelcsap a hiúság és az emberi gyarlóság vásárán. Utolsó tételeinek viharos száguldásában a siető emberek tülekedése, boldogság utáni mohósága eleinte hivatón megkísértő, de később elmaradhatatlanul kiábrándító. Korábbi műveiben megőrzi személytelenségét. Elvegyül ugyan a forgatagban, de felülről szemlél és kritikai észrevétel nélkül ábrázol. Itt, végre, kíméletlen rajzát adva a külvilágnak, keserű nyíltsággal megmondja le-sújtó véleményét az elembertelenedésről.

A *Concerto* Kodály: közvetlenebb, érthetőbb, megvalósult eszményként követhető. Már azonnal a korával azonosuló géniusz.

A *Concerto* Bartókja: életében kortársainak idegen, „lidércfény, északfok” — az idők folyamán lesz egyre előbb, mai, természetes.

RONAY GYÖRGY

SZÉLJEGYZET A CANTATÁHOZ

BARTÓK ÉS „SZÖVEGEI”

Sok igazság van abban, amit egy Bartókról szóló — igen jó — francia könyv írója, Pierre Citron mond. Ha nem is szó, de lényeg szerint azt mondja: Bartóknak nem volt különösebb szerencséje a szövegíróival.

Szöveg és zene, pontosabban szöveg ihlete és zene ihlete közt mindenesetre lappangó össze nem illést érezni. Balázs Béla ihletének forrásvidéke valahol a szimbolizmus környékén van. Mégcsak nem is az elsőrendű szimbolizmus környékén; hanem a Maeterlinck birodalmával határos, az ő szép, sejtelmes, bágyadt alkonyfényében álló tájakon. Akármilyen olcsón kínálkozik a maeterlincki cím, a *Serres Chaudes* analógiája, nem lehet kitérni előle: valóban többé-kevésbé „melegházi”, üvegházi világ ez, mesterséges tenyészet, ha túlfinomított növényei közt itt-ott folklór-virágok díszlenek is. Hiába keressük itt a természet végül mégiscsak egyértelmű sokértelműségét. Helyette ebben a mindig kissé füledt légkörben sok fojtott és rejtett — de azért minduntalan előtolakodó-pszichologizálással találkozunk,

egymást tükröző és a tükrözésben egymás körvonalait bizonytalanná oldó szimbólumokkal, sőt — sajnos — szimbólum-magyarázatokkal. Pedig a szimbólum addig igazán művészi, amíg önértelmű, amíg nem szorul magyarázatra; amíg valóban jelképez, azaz képből sűrítve *kimond*. Az igazi jelkép nem a dolgok bonyolítása felé halad; ellenkezőleg: a fogalmi kifejezés bonyolultságát igyekszik átvágni, a fogalmi magyarázat útjánál közvetlenebb úton igyekszik megértetni, közölni, átadni, kifejezni valamit. Az igazi szimbólumot lehet ugyan, de semmiképpen sem *kell* magyarázni; a legtöbbször teljesen fölösleges is: önmagáért beszél.

Ennek a kései — jórészt másodlagos — szimbolizmusnak a szimbólumai azonban többnyire nem beszélnek önmagukért. Ez a legfeszélyezőbb bennük: hogy értük kell beszélni. Persze nem mindig és nem mindenben — tehetsége válogatja —, de általánosságban van bennük bizonyos illusztrációs jelleg. Mintha sok esetben előbb volna a tétel, és ahhoz keresnének vagy gyártanának aztán szimbólumot. Ennek anyagát, elemeit bőven merítik természetesen a folklórból is. Csakhogy míg a folklór primér természet, itt, ebben a fölhasználásban már korántsem az; itt inkább kellék és illusztráció. Ezért hat ma már ez a fajta szimbolizmus egyrészt szerves vegyület helyett esetleges keveréknek, másrészt művinek: kiagyaltnak, kitevnyésztettnek.

Ilyesféleképpen vagyunk mind a *Kékszakállú*, mind — talán még inkább — *A fából faragott királyfi* „szövegi” részével. A visszás érzés amabban kevésbé érvényesül, mert ott még Bartók is közelebb van Debussyhez; *A fából faragott királyfi* esetében azonban már nyilvánvalóan jelentkezik a diszsonancia: mintha Bartóknak egy kicsit a szöveg *ellen* kellene dolgoznia. Pierre Citron erről azt mondja: „Bizarr történet, melyben a szimbólumok és témák, ahelyett hogy kölcsönösen gazdagítanák egymást, zavaró módon ütköznek egymással. A tündérmese a maga sematizmusával, teljesen egyértelmű jellemeivel illik a baletthoz; Balázs és Bartók azonban pszichológiai tartalmat akartak adni neki.”

Balázs és Bartók: azaz mind a ketten? Vagy csak Balázs Béla, természetesen; hiszen művészete egyik korszakának éppen ez a jellegzetessége? Mindegy. A tény az, hogy „lélektani tartalmat” akartak adni valaminek, aminek lehet hogy van „tartalma”, sőt „lélektani tartalma”, de semmiképpen sem *kell adni* neki tartalmat, márcsak azért sem, mert egyáltalán nem biztos, hogy a benne természetszerűleg meglévő „tartalom” valóban azonos azzal, amit adni akarnak neki.

A jelkép, a mese, a mítosz mindaddig, amíg megmarad annak, ami: jelképeknek, mesének, mítosznak — közvetlenül „érthető”. Épp úgy eszköze — egy mélyebb, vagy magasabb szinten — a közlésnek, mint a nyelv; legfőképpen sűrítettebb, tömörebb, nagyobb feszültségű eszköze. Hogy „mit akart mondani” a művész, vagy a nép a szimbólummal vagy a mesével: ez a kérdés értelmetlen és fölösleges. Nem *mást* akar mondani, hanem azt, amit mond: a mesét vagy a szimbólumot. És ez a „közönség” számára mindaddig világos, amíg megmarad annak, ami: jelképeknek, mesének, mítosznak; amíg szét nem elemzik, föltételezett darabjaira nem bontják — tehát eredeti mi voltában meg nem semmisítik.

A jelkép is, mint a természet, primér jelenség; élmény, ha tetszik látomás dolga. De ha a jelképeknek, mely természetszerűen többértelmű (hiszen sokrétű, sokfajú dolgokat szintetizál egyetlen új, önelvű és önértékű valósággá), valamilyen meghatározott „pszichológiai tartalmat” akarok adni: ez már minden, csak nem primér élmény; ez már valahol a tudománnyal rokon elmeművelet (és a jelen esetben, *A fából faragott királyfi*-ben bizonyára nem is lenne nehéz kinyomozni a „tartalomadás” kapcsolatait — elsősorban Balázs Bélán keresztül — a folklór elpszichologizálásának Freudból táplálkozó, s éppen akkor virágkorát élő tudományával és divatjával). Bartók ezúttal a „mese” pszichológiai igényei következtében mintha olyan föladattal került volna szembe, vagy olyan föladatot választott volna magának, amely nem egészen a saját fejlődésének a menetében feküdt. „Összeegyeztethetetlen dolgokat igyekezett összeegyeztetni, azokból igyekezett szintézist alkotni” — mondja Pierre Citron. Ő ezt elsősorban a mű — szerinte nem elég egységes — zenei stílusáról mondja. De ami diszparátnak hat, vajon nem azért, vagy legalább nem azért is diszparát-e, mert Bartók a maga művészi fejlődésében

egy lépéssel már túl volt a dolgoknak azon a megvilágításán, amelyben a mesét a kezéhez kapta? A Balázs Béla kissé rejtélyesre temperált, „melegházi”-szimbolikus mesevilágába a zene révén be-bezúdul valami természeti vihar, be-berontanak az elemek. Ezek a jelképes királyfiak, akár fából faragva, akár nem, Bartók ekkori ege alatt egy kicsit hontalanok már. Csoda, hogy nem törnek össze; hogy nem söpri ki őket, mint divatjukat múlt kellékeket, a bartóki orkán elemi forgataga.

Mert Bartók már a természet felől, a természetből nézi, érzi, éli a világot. A „szöveg” viszont jellegzetesen az irodalom, a szimbolizmus, a lélektan felől. Bartók már egyre inkább kint van „a szabadban”; a szöveg viszont még az erdőt és az elemeket is beviszi az üvegházba.

A két látás nem illik egybe. Zene és kép nem fedik egymást.

A *csodálatos mandarin* esetében szerencsésebb volt Bartók? Pierre Citron szerint ezúttal sem járt jobban. Balázs Béla szimbolista-lélektani mesevilágának forrásvidéke a maeterlincki tájakon volt. Lengyel Menyhérté esetleg Francis Carco tájain? Bordélyoknak és csibészeknek, szajháknak és apacsoknak abban az irónikus-szentimentális nagyvárosi romantikájában, amely — részben Carco másod-felöntéseként — egy ideig európai divat volt? Lehet. A *Mandarin* „szövege” azért valamivel mégis több ennél: megjelenik benne a megölhetetlen hős vagy szerelmes különféle népek folklórjából ismerős alakja — a nyers, dühös, szarkasztikus realizmusban a fantasztikus és mítoszi. „Többet ér ezáltal? — kérdezi Pierre Citron. — A nagyság, egészség, nyíltság morálja elvész a szajha csábításai közt, abban a mocsokban, amit a mandarinon kívül a többiek képviselnek. Bartóknak ezúttal sem volt elég biztos irodalmi ízlése; képzelete ismét aranyat látott a talmi ékszerben.”

A dolog persze nem ilyen egyszerű; ennél a *Mandarin* problémája sokkal bonyolultabb. Az azonban nehezen vitatható, hogy a „szöveg” ezúttal sem megnyugtató. Semmiképp sem valódi arany. Miért látta Bartók mégis nemesebb fémnek, mint amilyen?

Kérdés, egyáltalán nemes fémnek látta-e. Lehet, hogy az egész nem egyéb, mint ingerült kihívás. Csikorgó szarkazmus, ugyanannak a változata a témaválasztásban, amely ott lüktet és csikorog a zenében is. Vakmerő, tudatos disszonancia, kihívásnak szánt diszharmonia, végletek összeütköztetése: a „nagyság, egészség, nyíltság morálja” egy ócska bordély keretei közt, a mítikusan legmagaszyosabb a valóságosan legsilányabbban, az igazi a mindenestül hazugban, a valódi a talmiban. Ez a mandarin hős is, de balek is, mítosztermő őszindulatok képviselője is, de fölültetett „pali” is; egyszerre fölmagasztosulása és sárba tipratása, megdicsőülése és megaláztatása a természetnek. És mert egyszerre ez is meg az is, egyszerre magasztos és ordenaré, nem véletlenül, hanem tudatosan: ez a velőki tépő groteszk valami rettenetes belső disszonanciának, indulatos gyötretésnek, dühös meghasonlottságnak a vallomása.

Miért látta Bartók valódinak a talmit? Mert „tartalmat” adott neki: beleve-títette a maga *Sturm und Drang*jának vad és keserű érzelmi tartalmát. Sokkal inkább a saját indulatain át látta a világot — és a „szöveget” — semhogy valódi értékét le tudta volna mérni. Akármilyen kevésbé ismerjük Bartók „érzelmi életét” (és nyilván nincs is itt az ideje még, hogy titkait feszegezzük), sejteni azért mégis sejthetünk valamit a *Kékszakállú* és *A fából faragott királyfi* mondandójának szubjektív mozzanatairól, és arról, mennyit vall meg, és milyen áttételekben ez a két mű — és utánuk, harmadikul a *Mandarin* is — Bartók legbensőbb élményeiből, érzéseiből, férfi és nő viszonyáról való szubjektív fogantatású, de objektív — művészi — érvényt kereső nézeteiből.

Hogy a *Mandarin* esetében „megint” cserben hagyta volna irodalmi ízlése? Vagy egyáltalán nem is lett volna biztos irodalmi ízlése? Egy bizonyos: a tiszta látáshoz tiszta szem kell. Ahhoz, hogy ne lásson többet egy szövegben annál, ami valóban benne van; vagyis hogy a szöveget a maga mivoltában lássa, ne pedig magán, a maga érzésein, indulatain, önkifejezési igényein, vagy éppen válságain át: — ehhez az kellett, hogy kitisztuljon a „szeme”, az érzelmi élete. Hogy magát a

szöveget olvassa, és ne azt, amit ő olvas ki belőle. Hogy elsődlegesebben érdekeljék a lét dolgai, mint a saját dolgai. Hogy viszonya a világhoz, egyáltalán a „létezéshez” tárgyilagossabbá, hitelesebbé váljék, anélkül, hogy intenzitása egy jöttányit is csökkenne.

Ez persze részben életkor kérdése is. A *Sturm und Drang*ból való végleges kilábolással azonban egybeesik, és nyilván nem véletlenül, Bartók legbensőbb érzelmi életének rendezése. Úgy látszik, most már semmi nem akadályozza meg többé abban, hogy azt, ami van, olyannak lássa, amilyen. És úgy látszik, semmi nem térítheti el többé attól, hogy már „csak tiszta forrásból” igyék.

A *Cantata profanához* ő maga keresi meg, és most már tévedhetetlenül, ezt a valóban tiszta forrást.

A szöveg, tudjuk, román kolinda-szöveg. Bartók maga választotta, maga fordította. A Természet művésze, zenésze — (gondoljunk Szabolcsi Bence tanulmányára: „Ember és természet Bartók világában”) — ezúttal valóban a legalkalmasabbat, neki legmegfelelőbbet kérte föl „szövegírónak”: magát a Természetet, a Természetnek azt a megnyilatkozását, ami a népköltészet. Számtalanszor idézték a mű — és tervezett, de el nem készült két társa — „vezéreszméjét”, ahogyan Bartók maga nevezte: vagyis „a népek testvérré-válásának eszméjét, a testvérré-válását minden háborúság és minden viszály ellenére”; bővebben erről főlélesleges volna beszélni. Legföljebb azt a kérdést lehetne fölvetni, miért hagyott föl a *Cantata* után Bartók a triptichon tervével, amivel pedig még 1933-ban is foglalkozott. Nem találta volna azt az „összekötő gondolatot”, amely a részeket „összetartsa”, úgy azonban, hogy külön-külön elő lehessen adni őket? Túl programszerűnek érezte volna a vetekedő háromféle országról való szöveg vázlatot, ami papírjai közt fönmaradt? Vagy ami lényeges mondandója volt, azt elmondta a *Cantatában*? Összefoglalt és lezárt vele valamit, s művészi útja onnét már másfelé vitt?

A *Cantata* mindenesetre összefoglalás és betetőzés. Vajon nem módosul-e utána valamelyest Bartóknak a Természettel való kapcsolata, nem ugyan mélységében, hanem minőségében? Természethez, elemekhez, elemi léthez való viszonya? Az, hogy klasszicizálódik, könnyen félreérthető kifejezés; de lényegében mégis mintha ilyesmire lenne szó: hogy ez a kapcsolat a *Cantata* előtti korszakban inkább (persze bartókian) romantikus jellegű, attól fogva viszont inkább (ismét csak bartókian) klasszikus. A Természet jelen van például *A fából faragott királyfi*ban is, meg a *Zenében* is; de másként van jelen ott, és másként itt; és a művész is másként van jelen műve által a Természetben (műve által is, és magában a műben is): amabban lázasabban, magát jobban belevetve, önfeloldóbb panteizmussal, emebben nyugodtabban, szuverénebbül, és birtoklóbban. Amott birkózik a természetért; emitt birtokolja a természetet.

Közbül ott a *Cantata*, ez a magas vízvázalató.

Idézzük még egyszer és utoljára Pierre Citront: tételei — az ellentmondás révén — megkönnyítik mondandónk kifejtését. Mit akart közölni Bartók a *Cantatával*? Sokféléit, sokrétűt; stilizáltan vallani akart vele saját emberi és művészi fejlődéséről is. De főként egy tanulságot akart kihozni: azt, hogy rá kell találnunk a valódi természetre, nem amolyan alkalmi kirándulásokkal, hanem beléje integrálódva, s meg kell találnunk és valóban élnünk is kell a valódi szabadságot. Ezért szakítani kell az előző nemzedékkel, még ha ez nehéz és kegyetlen föladat is. Ami pedig a tiszta forrást illeti, ezt vonatkozásba kell hoznunk Bartók egy 1931-ből való levelével, ahol a mű vezéreszméjét fogalmazza meg, szó szerint így: „Ezt az eszmét — (vagyis a népek testvéresülését) — igyekszem, amennyire erőmtől telik, szolgálni zenében; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!” — „Eszérint — mondja Pierre Citron — a természet, melyhez az embernek vissza kell térnie, a primitív egység békés és testvéri természete lenne; ezzel szegülne szembe a családi élet — értsd: a korlátolt nacionalista hagyományok. A *Cantata profana* szándékában vannak személyes mozzanatok (Bartók tisztaságának egyik formája természetének keménysége volt), vannak filo-

zófiai eszmék, és vannak kétségkívül politikai gondolatok is: ebben a viszonylag boldog korszakában a művész feszélyezettségének forrása a Horthy-rendszer némileg burkolt, de valóságos elnyomása volt: ezért utasítja vissza a szarvas az apai hívást. Az eszmék, látnivaló, kissé tétovák, és nem egészen illenek össze. Bartókot ezúttal is félrevezette a különösség iránti hajlama...

Nem, Bartókot ezúttal nem vezette félre semmi; inkább kommentátorát vezették félre téves föltételezései, túlracionalizált azonosításai. Mert az idézett Bartóklevél egyáltalán nem azt mondja, hogy a tiszta forrás, amelyhez vissza kell térni, a népek valamilyen ősi, természeti egysége, a folklór valamilyen aranykora. Félreérthetetlenül azt mondja: minden módon, és elsősorban a számára elsődlegesen adott módon, vagyis mint muzsikus és folklorista, a népek testvéresülését szolgálja; ennek érdekében (s hogy ezt zenéjében, zenéje szintézisében megvalósítsa) minden hatást elfogad, minden forrásból merít, azzal az egyetlen, de elalkudhatatlan föltétellel, hogy a forrás tiszta legyen. Azaz tiszta népi, vegyítetlen, keveretlen, nem pedig holmi népinek álcázott dzsentri zene, álnépdal, kispolgári műnépdal, vagy olyasféle muzsika, és mögötte olyasféle érzéstartalom, könnyes illúzionizmus, mint a „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország”, amit elutasít magától és kigúnyol. Ezt jelenti a „tiszta forrás”.

Hogy a *Cantatában* „ábrázolt” családi élet, vagyis az apa hívása a korlátolt nacionalizmust jelentené: ez — függetlenül a motívum folklórbeli megfelelőitől és kapcsolataitól — a szöveg futó átolvasása után is képtelenségnek tetszik. Bartók sokkal nagyobb és természetesebb művész volt, semhogy ilyen körmönfont példalódzshoz folyamodott volna. Még nyilvánvalóbb képtelenség az apa hívásának visszautasítása meg a Horthy-rendszer elnyomásának megbélyegzése között kapcsolatot koholni. Hogy Bartóknak mi volt a véleménye a Horthy-rendszerrel, azt nagyon jól tudjuk, ő sem csinált titkot belőle; de ezt a véleményét ismételtelen is *másutt* mondta el, nem abban és azzal, hogy a szarvassá vált fiúk nem mehetnek vissza a szülői házba. Ezen az alapon tovább menve némi leleményességgel az asztalon váró serleg, a serlegbe töltött bor, az asztal és a fáklyák „politikai megfelelőjét” is meg lehetne jelölni. De ki vállalkoznék ilyen hiábavalóságra?

A *Cantata* a népek testvéresülésének jegyében, Bartók e „vezéreszméjének” csillagzata alatt született meg: ez kétségtelen. Román szöveget dolgoz föl magyar műben és magyar fordításban: ennyi is elég — és elég volt kivált az akkori légkörben — a vezéreszme félreérthetetlen megvallására. A magyarázatban azonban ne menjünk túl a lehitelesebben: magának Bartóknak a magyarázatán. „A *Cantata profanában* — mondja — csak a szöveg román; tematikus anyaga saját szerzemény, nem is utánzása a román népzeneének, egyes részeiben egyáltalán nincs is népi hang. Ezt a művet tehát csak úgy volna szabad említeni, mint „román kollinda-szöveg megzenésítését”.

Nincsenek a műben „filozófiai eszmék”; az említett „testvéresülésen” túl nincsenek benne „politikai gondolatok” sem. Bartók nagyon jól tudta, hogyan és hol fejtse ki és mondja ki politikai gondolatait; ki is mondta, ki is fejtette őket. De nem a *Cantatában*. Ebbe ő, delelőjére érve, eszközei teljes birtokába jutva már nem „vitt bele” semmi olyasmit, ami eredetileg ne lett volna meg benne. Ha valami hiányzott volna belőle, valami, amit bele kellett volna vinni: Bartók nyilván nem ezt a román szöveget választja és fordítja le. Volt olyan gazdag néprajzi ismerete, hogy talált volna mást, szándékának megfelelőbbet. De mert ez volt a szándéka: ennek a szándéknak éppen ez a szöveg felelt meg. Tehát ezt választotta.

Szándékot mondtunk; inkább élményt kellett volna mondanunk. Mert a *Cantata* nem prédikáció és nem vezércikk. Élmény, létélmény kifejezése. Művészileg — a zene mellett jelképben, mesében, ha tetszik mítoszban. Olyasmiben tehát, amit nem lehet szétszabdalni, csipeszekkel széjjelszedni. Magáért beszél, úgy, amint van, a maga egészében, és a maga sokértelműségében. Ha Bartóknak valamilyen közvetlenül egyértelmű *fogalmi* mondandója lett volna, nyilván tollat fogott volna és leírta volna, úgy, ahogyan fogalmi mondandóit közölni szokta. De művészi élménye volt, művészi „látomása”; egzisztenciális, azaz létélménye volt a lét egy

alapvető mozzanatáról; olyasmi, amit a maga teljességében, és a legközvetlenebbül a jelkép, a mese, a mítosz tud közölni. Mit akart „mondani” a *Cantatával*? Magát a *Cantatát*; sem többet, sem kevesebbet; de azt mindenestül, zene és szöveg „egzisztenciális” egységében.

A lét folyamából lassan emelkedik ki a szarvasokká vált fiúk drámája. Mint ha egy dráma színpada lassan megvilágosodnék. A fiúk addig járnak az erdőt, addig vadásznak, mígnem szarvasokká válnak. Az apjuk keresésükre indul; szarvast lát, megcélozza. A szarvas megszólal: „Kedves édes apánk, — ránk te sose célozz...”

Fenyeget? Fenyegeti az apát, hogy izzé-porrá zúzzák, kősziklához vágják? Ez a tenorszóló nem fenyeget. Ez könyörög; tele van eredendő, megrendítő, létből fakadó tragikummal, elemivel és természetivel: — nem tehetnénk másként, nem tehetünk másként, ez a világ, vagy a végzet rendje. Nem gyűlölet ez, hanem világtrend; mert hiszen kősziklához vágva, szarvunkon dobálva, patánk alá tiportan is csak a mi „kedves édes apánk” vagy. Ezt mondja a ballada, azt mondja Bartók, ezt mondja a szarvasfiú szívszorítóan, kétségbeesetten jajongó tenorja.

A kórus pár sora: mint a Természet szava, részvétele, tanúszerpe. Most az apa szól és hív; a dallamból egyre jobban kiderül, hogy reménytelenül; hogy eleve reménytelenül hívja a fiait. Megteszi, amit szíve szerint tennie kell; hazahívja őket; de tudja, hogy nem jöhetnek haza. Könyörgő dallama csupa esdeklő gyöngédség. Férfinak, apának csak azért lehet ilyen csodálatos gyöngédséggel esdekelnie, ami úgyszemint reménytelen. S ha a dallam talán valakinek nem mondaná el ezt: elmondja világosabban a zenekar kísérete. „Az asztal is készen...” Innét, ahogy föllobognak a gyertyák, van mindebben valami szakrális, valami nem is annyira profán, mint inkább elemi, vallások előtti, ősi, eredendő szakralitás (az első lépés a *Harmadik zongoraverseny* felé?) — és itt egyszerre világossá válik, hogy a mű „nem oratórium, hanem kantáta”, mint Bartók mondja; és világossá válik az is, hogy miért *profán* kantáta, a szónak nem mindennapi, hanem sajátosan ősi, elemi — s akár milyen paradoxul hangzik is — szakrális értelmében.

Mi ez a dallamokban is sugallt szakralitás? Miből sugárzik? Abból, hogy olyasmiről van szó, ami eleve, a maga mivoltában „szent”: a lét alapvető tényeiről, kapcsolatáról a sorssal, a megmászhatatlan világrenddel — profánul szakrális, mint a szív, a szeretet, az apa tehetetlen hívása és a fiú tehetetlen elutasítása — az egész zene, minden dallam mind arról vall, hogy bárhogyan szeretnék is, apa és szarvassá vált fia, nem tehetnek másként, mert az apa nem változhat nem-apává, és a szarvassá vált fiú sem változhat többé nem-szarvassá. „Kedves édes apánk, — te csak eredj haza — a mi édes jó anyánkhoz! — De mi nem megyünk...” Nem gonoszágból, nem szívtelenségből nem mennek, és nem is azért nem — mint Pierre Citron véli (ki tudja miért) — mintha Bartók engedne itt kemény természetének; hiszen Bartók talán soha zokogóbb zenét nem írt, soha gyöngédebbet, soha esengőbbet; — egyszerűen nem megyünk, mert nem mehetünk, lehetetlen mennünk, ez a sorsunk, a rendeltetésünk: hogy soha ne mehessünk vissza. „Mért a mi szarvunk — ajtón be nem férhet...”

Van csak árnyéka, van csak sejtelve is valami diadalnak abban, amikor a szarvasfiú először mondja ki, hogy szájuk többé nem iszik pohárból, „csak hűvös forrásból”? Nem diadal ez, hanem torkot szorító megrendültség, a „nem tehetek mást” sorsra-eszmélése: hogy aki egyszer szarvassá vált, sosem ihat másból. — S a végső hang: az talán diadal, harsonaszó? Nem, ez a végső „csak tiszta forrásból” sem az. Ez is a megmászhatatlanság vallomása. Sors, elrendeltetés: szarvasnak lenni, nem ihatni másból, „csak tiszta forrásból”.

Hősiesség is. Ki tudta volna jobban Bartóknál?

BARTÓK

KIADATLAN NAPLÓRÉSZLET*

...Bartókra nem a magyar hazafiság túlszordulása, hanem a XX. század felvilágosult, nagyigényű embereinek fájdalmakkal teli érzésvilága, a mindennapok határain túlszárnyaló képzelete és szigorú önfegyelme jellemző.

Való igaz, hogy népdalkincsünk feltárásával, újjáformálásával kezdte, de ez csak annyira jellemző rá, amennyire a gyerekre jellemző, hogy anyja kezét fogva indul el első kalandos utaira. Hamarosan túljutott művészetének ezen a kezdeti szakaszán. Gyors és erős szárnycsapásokkal indult el az ismeretlen magasságok felé, ahonnan belátta a világ távlatait, és maga is láthatóvá vált a világ számára.

Bartók különös fejlődésének, egyéni kiteljesedésének felismeréséhez jelentős segítséget nyújt Kodály művészetének helyes értékelése. Együtt, egy eszme sugallatára indultak el, s ma már épp, hogy emlékeztetnek egymásra. Egyazon forrástól indultak, látszatra egyazon cél felé, és végeredményben egészen más tájakra jutottak el.

Kodályt egy életre magukhoz kötötték a nép dalaiban rejlő zenei élmények. Bartóknak vágyakat és szárnyakat adtak, felszabadították benne azokat az erőket, amik olyan sajátosan egyéniek, s utóbb olyan sajátosan egyéni hangokon szólaltak meg. Kodályt örök foglyukká tették a népdalok varázslatos szépségei, Bartók maga is „varázslóvá” vált általuk. Nem merül ki a múlt nagyszerű ajándékának variálásában, újra és újra formálásában, s bárha sáhasem szakad el tőle, mégsem folytatja, hanem emlékezve rá, merőben újat teremt.

Gondoljunk csak Bartók és Kodály két színpadi művére, A csodálatos mandarinra és a Hány Jánosra, és látni fogjuk a kettő közötti feloldhatatlan különbséget, lényegi ellentétet. A csodálatos mandarin kompozíciójában már nem hazai talajhoz kötött magyar zeneszerző akar lenni Bartók, hanem zeneszerző a szó egyetemes értelmében. A népzene erői felszívódtak benne, már nincs rá szüksége, hogy a közkinccsé vált értékeket a saját érdekében dokumentálja. Akarva-akaratlanul magyar származású zeneszerző marad a világ előtt, de igazi nagyságát már nem származási öröksége, hanem az egyetemes életet magukban foglaló alkotásai határozzák meg. Vele szemben Kodály megmaradt magyar zeneszerzőnek, életműve ezért is szűkebb skálájú és kisebb hatósugarú egykori népdalgyűjtő társánál.

Ha végigkísérjük Bartók fejlődésútját, csodálatba kell, hogy ejtsenek azok az ősi indulatok, örömök és szomorúságok, összességében az az elemenszerű férfitúra, ami egész művészetének alaphangját és hatóerejét jelenti. Nem könnyedén optimista, de nem is reményvesztetten pesszimista. Az ő művészetét végzettszerűen meghatározottnak érezzük, és mégis csupa ellenállás, kemény nekifeszülés mindannak, ami megváltoztathatatlanul látszik.

Emlékezzünk csak Az éjszaka zenéje kis zongoradarabra, és gondoljunk egy hasonló motívumú Debussy-kompozícióra, és megint világosabbá válik előttünk Bartók nagyszerű egyénisége. Mennyi remegő félhomályt, melankóliára hajlamos, már-már femininnek mondható érzékenységet, plain-air impressziót találunk Debussynél, és micsoda makacs erők, kérlelhetetlen viaskodások hangzanak föl Bartók Éjszaka zenéjében. Bartók nem elleste

*Ez a részlet Kassák Lajos 1955 első felében írt, Szénaboglya című kiadatlan naplójából való. Első mondata egyes olyan — részben sematikus, a Bartók kérdést erősen szimplifikáló (szemlélettükben ma már messze túlhaladott) — megemlékezésekre utal, melyek Bartók halálának tízéves évfordulóján láttak napvilágot.

az éjszaka hangjait, hanem mintha maga is szerves része lenne az éjszakának, helyesebben a beláthatatlan, felmérhetetlen, küsmerhetetlen, örökös harcban gyöttrődő természetnek.

S ha így szólal meg Bartók kompozíciójában Az éjszaka zenéje, milyen ősi erők feltörésével, tragikus egymás ellen feszülésével találkozunk a III. vonós négyesben. Egy magárahagyott, lemeztelenített ember szenved a viharban. Szinte a végpusztulás közeledtétől retteg a zene hallgatója. Az egész világmozgás a hangok különös változataiban testesedik meg, minden a maga ősi lényegében, cizellálás és stilizálás nélkül érzékelhető. Bartók fejlődésének ezt a szakaszát elég találóan pokoljárásnak szokták nevezni; jómagam a mindenségnek ilyen önmagával vívott harcát még sosem éltem meg. A rendetlenségnek ezzel a végzetes rendjével, az emberi én ilyen frenetikus felháborodásával, könyörtelen vélemény-nyilvánításával még sosem találkoztam. Szenvédünk ettől a zenétől, gyötör és próbára tesz, de végül is megtisztulunk tőle.

Mert nem az őrjöngő gyűlölet, hanem az igazságkeresés fanatizmusa, a legtisztább értelmű önvédelem láza táplálja és hevíti ezt a harcot.

Bartók nem azért járja a poklot, hogy gyönyörködjék a tűzre vetettek szenvedésében, hiszen hallhatjuk, azonosítja magát az áldozatokkal, együtt tombol és együtt üvölt velük. De sajnós, a fénynek ahhoz a tiszta forrásához, ahová el akart jutni, ezeken a szörnyű tájakon át vezet az út. A pokoljárás a végső erőpróba a számára. Vagy belepusztul, vagy átgázol rajta, pályájának íve vagy kettétörik, vagy a maga egészében beteljesedik.

Sikerült a túlsó partra jutnia, aránylag rövid élete végén felcsendültek zenéjének világos harmóniákkal, bölcsességgel és bizalommal átszőtt kristálycsillogású hangjai. Ha nem is volt ideje hozzá, hogy nagy életművét teljességgel lezárja, hegedűversenye magyarázatot ad Bartók élethalálharcához hasonló alkotói küzdelméhez. Világos előttünk, hogy győzött a lemarasztaló tétozások és törbe csaló tévelygések felett.

A törékeny emberi alkat, meg nem értéstől, kudarcától vissza nem riadó szellem a legnagyobbakkal, legerősebbekkel, legfenségesebbekkel került egy sorba. Művészetét nemzedékek számára megőrzi az idő, hogy szerethessék benne azt, ami testvérien emberi és istenien magasztos.

MISSA SOLEMNIS

BÁRDOS LAJOSNAK

Az ősz karmester frissen intonál
S a fülledt csönd csodára változik,
Telítve már a lég az égi hanggal.
Missa solemnis
Dallama szállong,
Balzsamos illata hull a szívedre.

E földi tér elfonnyadt szavai
Énekké válva fényt sugárzanak.
Egy más világnak ihletéből
Zeng a magasban,
Zsong a szívedben
Isteni titka az emberi létnek.

Egy más világ ez, mégis a mienk,
Szállhatsz feléje boldog ritmusán.
A Hang itatja szomjazó valónkat.
Száz futamának
Mámora hajtja
Mind magasabbra az ünnepek ormán.

Ó, kell az ének itt! Nagy szellemek
Varázspálcája nyitja rejtekét
A Hangra váró szent titkoknak.
Hallod-e hogy zeng?
Zsongjad utána
Hadd melegítse körötted a földet.

Nagy Miklós

PARANCS JÁNOS VERSEI

VÁRATLAN VISSZATÉRÉS

Ez a tompa zúgás a fejben
ez a gazdátlan kitartó dobolás
ez a sírből fölkapaszkodó gyöngye sirás
ez a karcsúderekü fuldokló virág
ez a bekeríthetetlen birodalom
ez a föld alá bukó gyönyörű gálya
elhaló és elcsukló trombitaszó
ez az elvitorlázó gyerekkori táj
a táj emléke az emlékek megalvadó
üveges és kocsonyás lápvilága

A gátat átszakítva szilaj rohanás
mozdulatlanul a szélnél sebesebben
a lépcsőházban bukdácsolva
és egyre kimerültebben
a hátraúszó partok között
sodródva visszafelé az időben
elviselhetetlenül fájó opál ragyogás

Egyetlen délután kinagyítva
minden részlet külön kiszakítva
a szemcsés pórusok között a vér
riadt lüktetése és csapkodása
a fölgyújtott ház az eperfa ága
soha be nem fejezhető mozdulat után
félbeszakítva előrehorgad és
lódulna újra de ismét elakad
minden össze-vissza halomrahányva
szorongás szégyen és a ragyogásból
végül semmi sem maradt

Csontszoba csontfoiyosó csontpalota
ez a csontból épült oszlopsora
csontból kifaragott csontállatok
foszforeszkáló zöldcsóvájú tűz
ez a lüktető bódító fájdalom
ez a távolodó bíbor lobogás
tündöklő homály kristálykehely
ez a mocsoktól bűzlő magány
ez a tébolygó szárnyatlan madár
álmában nyilként suhan

OLYAN EGYSZERŰ

Olyan egyszerű és mégis hihetetlen,
hogy elvitorlázol és vonulsz
a hallgatag sziklák között,
suhánva az erdőn át bizakodva,
és köszöntenek a párák, a lombok,
a páfrányok lebegve,
a füvek földre hajolva,
amint a puha homályból
kiválik karcsú alakod,
és elúszik ringva csendesen
a lomhán áramló vizen,
s valami belső ragyogás,
rendíthetetlen nyugalom
fénykoszorúja homlokodon,
nem is értem honnan ered
ez az ünnepélyes furulyaszó,
honnán ez a permetező tűz,

bódító virágillat, ez a
váratlan ujjongó öröm,
mindehhez nekem mi közöm?
és mégis, tagadhatatlan,
erre vágytam én is, öntudatlan
álmaimban hanykolódva,
hogy csapzott testünkéből,
az elkerülhetetlen pusztulásból
valami, és te elindultál bátran,
mint aki túlvilági szózat
csalogató hangját követi,
átmodozva és tántorogva,
imbolyogsz tovább figyelve
apró moccanásra, az éjben
fölgyszó tétova zokogásra,
és a halált újabb megfutamodásra
kényszerítik a te elnehezülő lépteid.

AZ EGYHÁZ JÖVŐJE

BESZÁMOLÓ A BRÜSSZELI TEOLÓGIAI KONGRESSZUSRÓL (III.)

A teológia egyházi funkciójának, a keresztyén üzenetnek és az egyház társadalmi jelenlétének a megvitatása után a negyedik napon az egyházi struktúrák kérdésével foglalkozott a kongresszus.

4. A HOLNAP EGYHÁZÁNAK STRUKTÚRAI

B. Van Iersel nijmegeni egzegéta szerint a jövő egyházi struktúrái nem olvashatók ki az első századi keresztyén közösségek szervezetéből. Elsősorban azért nem, mert nagyon hiányosak az idevágó adataink. Nem ismerjük például az úgynevezett házközösségek és a helyi egyházak viszonyát, sem a helyi egyházak egymás közti kapcsolatait. Más adatok alapján sokkal világosabb, de nagyon eltérő képet alkothatunk magunknak a fiatal egyház szervezeti szabályairól. A zsinagóái előjárásra emlékeztető kollégiális modell mellett megtalálható a hellenista közösségi életből vett episzkopális modell is. Határaik elmosódnak azonban, s amíg Korintusban a szervezeti kérdést mellékesnek tartják, addig a pasztorális levelek életfontosságúnak tekintik. Nem tisztázott az sem, hogy e különböző modelleknek mekkora érték tulajdonítható. Az első keresztyén közösségek nem fejlesztettek ki saját struktúrákat, hanem átvették környezetükből. Ez az oka, hogy az Újszövetség az egyházszervezetet nem tulajdonítja Isten vagy Jézus akaratának, Péter az egyetlen kivétel: tekintélyét Jézus szavára vezetik vissza a különböző egyházakban, különböző helyeken és fejlődési szakaszokban kelt írások (Mt 16,13-19; Lk 22,32; Jn 21,15-18). Az Újszövetségből nem derül ki azonban, hogy Péter kivételes helyzete és az egyházi közösségek szervezeti szabályai között van-e valamiféle kapcsolat. Egyedül a szentírás alapján nem dönthető el sem az, hogy az idevágó helyek Péter „maradandó hivataláról” beszélnek-e, sem az nem bizonyítható, hogy csak a „történelmi” Péterről szólnak. Az, hogy ezek a szövegek viszonylag későbbi hagyományból valók, arra mutat, hogy Péter „hivatala” halálával sem vesztette el jelentőségét. Péter kivételes helyzetétől eltekintve azonban sehol sem vezetik vissza az egyházi struktúrákat Isten szavára vagy a föltámadt Krisztusra. Ez a hallgatás azért olyan beszédes, mert a Föltámadt megjelenéseinek az elbeszélései (Mt 28, 16-20; Lk 24,44-49; Apcsel 1,8; Jn 20,19-22; Mk 16,15-18) kifejezetten Krisztusnak tulajdonítják mindazt, ami fontos a fiatal egyháznak; az eucharisziát, a bűnbocsánatot stb. A legrégebbi egyházi szervezetből nem következik tehát semmi, ami akár pozitív, akár negatív értelemben döntő lenne a jövő egyházi struktúrái szempontjából.

Van Iersel szerint az egyházak önértelmezéséből kell kiindulnunk. Éppen a nagyfokú és sokrétű különbségek segítenek hozzá, hogy megállapíthassuk a fiatal keresztyénység önértelmezésének az állandóit. A különféle vonatkoztatási rendszerekben és a különféle szavakkal kifejezett lényeg így fogalmazható meg: a legelső keresztyén csoportosulások Isten és Krisztus gyülekezetének tekintik magukat. Egyrészt hangsúlyozzák a történelmi folytonosságot, másrészt kifejezik azt az új helyzetet, amit Krisztus teremtett. Mintegy csoporttá lett Krisztusként értelmezik magukat, akik Jézus ügyét viszik tovább. Ha Jézus legfőbb gondja Isten országának az eljövetele, nekik is ezt kell hirdetniük a maguk nyelvén, és ezért kell tevékenykedniük a maguk módján. Igaz, hogy Isten országa helyett Jézust hirdetik „amíg el nem jön”, Isten országa nem választható el azonban Jézus személyétől (Lk 11,20) és fellépésétől. Az előadó szerint joggal állítható tehát, hogy a legelső egyházközösségek legfőbb gondja „Jézus ügye”, Isten országának eljövetele, amely látható lett Jézusban. Következésképpen az egyház életében is látszódnia kell Jé-

zus fellépésének. Az egyház akkor hűséges Jézushoz és önmagához, ha felismerhető benne Jézus.

Krisztus egyháza — mivel emberek alkotják — Jézus gyülekezeteként sem vonhatja ki magát a szociológiai törvények — és az ebből adódó kísértések — alól. *Első kísértésként* a szervezet és az igazgatási apparátus azonosulását említette. A római katolikus egyházat még ma is kísérti, hogy az egyházi szervezetet a közigazgatással azonosítsa. Még ma is azt mondjuk, hogy az egyház elítélte a fogamzásgátló szerek használatát, voltaképpen azonban az egyházi hivatalviselők nyilatkozatait értjük ezen. Az egyház azonosítása a káderekkel a közigazgatás hierarchikus berendezkedésének, főként az egyházi hivatalok szakralizálásának tudható be: ez hozta létre a káderek és az egyszerű nép óriási — az Újszövetséggel összeegyeztethetetlen — különbségét. Az evangéliumnak vitathatatlanul ellentmondó tekintélyi szervezetek keletkeztek. A *második kísértés*, hogy Krisztus egyháza érdekközösségként értelmezi magát. Isten nem azért gyűjtötte egybe népét, hogy az saját érdekeit szolgálja, hanem hogy csoportként szolgálja az egész emberiség ügyét. Krisztus közössége sem tekintheti magát érdekszövetségnek. Jézus nem kereste a maga javát; akik az ő ügyét folytatják, azok közösségük javát sem kereshetik (*Fil 2,1-11*). A közösség is csak akkor szolgálja Jézus ügyét, ha közösségként is képes lemondani önmaga érvényesüléséről. Nem volna szabad szervezeti struktúrákkal biztosítania fennmaradását, Jézus ügye — és Lelke — elég erős ahhoz, hogy érvényesüljön. A struktúra csak úgy biztosíthatja az egyház azonosságát és hűségét Jézus ügyéhez, ha nem önfenntartásra irányul. *Harmadik kísértésként* említette, hogy sokan túlságosan is konkrét célokban látják az egyház feladatát. Attól félnék, hogy a társadalmi gondoskodás az egyházi aktivitás terét szűkíti. Bár az egyház — azoknak az embereknek a csoportjaként, akik magukévá tették Jézus ügyét — sohasem mondhat le a konkrét célokról, Isten országa mégsem azonos a szociális gondozással. Isten országának az eljövetele mindenképpen több a konkrét céloknál, s éppen ennek a többletnek köszönheti létét Krisztus egyháza. Az a feladata, hogy a Jézusban láthatóvá lett többet képviselje.

Az egyháznak van azonban gyógyító feladata is. Isten országának eljövetelét jelzi, hogy Jézus ördögöt űz ki, hogy gyógyít, hogy megbocsátja a bűnöket, hogy a kitaszítottakat visszavezeti az emberi közösségbe. A köréje csoportosultakat is küldi Jézus, hogy képviseljék ügyét, hogy démonokat űzzenek és betegeket gyógyítsanak (*Mk 3,13-15; 6,6-13; Lk 10,1-20*). A feltámadt Jézus megjelenéseinek az elbeszélései kifejezetten említik a közösség gyógyító feladatát (*Lk 24,44-47; Jn 20,19-23; Mk 16,15-18*). Éppen az egyház és Jézus közti összefüggést tanító elbeszélések hangsúlyozzák ezt. Nem ok nélkül emeli ki *Lukács* Péter és Pál csodatetteit, gyakran éppen Isten országának a hirdetése közben (*Apcsel 4,29-30; 19,8-12*). *Szent Pál* Isten adományai közé sorolja a gyógyítás adományát is (*1 Kor 12,9-10.28.30*). Isten eljövendő országa belső kapcsolatban áll a legkisebb jócselekedettel is. Mindegy, hogy hívő-e, vagy nem hívő, aki éhes vagy szomjas, meztelen vagy beteg. Krisztus egyháza nem karitászközpont, nem csak a saját tagjaival törődő érdekszövetség. Isten eljövendő országát hatékonyan és felismerhetően kell tanúsítania. Az egyház gyógyító funkciója nem a nyomor állandósítására, nem az elnyomó struktúrák indirekt fenntartására irányul. A társadalmi struktúrák megfelelő átalakítása azonban igen sok időbe telik s az egyéni szükséghelyzetten addig is kell segíteni — mondja *Van Iersel*. Az egyház elárulná Jézust, ha nem lépne lábnyomába. A jövő egyházi struktúráinak jól kivehető diakónia (szolgálat) jellegét kell ölteniük.

Abból azonban, hogy az ördögök kiűzése és a betegek gyógyítása Isten országának az eljövetelét jelzi, nem következik, hogy Krisztus egyházának ezekre a konkrét célokra kell szorítkoznia. Az új égről és az új földről van végül is szó, az új Jeruzsálemről (*Jel 21,1-4*), Isten városáról, amely egyúttal az ember városa is (*Jel 21,3*). Az egyháznak a reményt kell éltetnie, azon kell munkálkodnia, hogy az emberek tudjanak hinni megvalósulásában. Állandóan emlékeztetnie kell arra, hogy e város fölépítése meghaladja az emberi erőket, hogy Isten országát csak Isten alapíthatja meg véglegesen. Miként szolgálja Jézus közössége Isten transz-

condens országát? A liturgián és az igehirdetésen túlmenően — itt elővételezzük Krisztus második eljövételét: Isten országának, az új Jeruzsálemnek megvalósulását — az egyház arra is hivatott, hogy felemelje prófétai szavát mindennemű elnyomás ellen. De kell-e az egyháznak társadalmi-politikai közvetlenekkel járó konstruktív megoldásokat is adnia? S főként, kell-e másképp, mint szavakkal sürgetnie ezek megvalósítását? A történelem tanított meg arra, hogy ezen a téren árnyaltan gondolkozzunk. (Milyen hosszú időbe tellett, amíg rájöttünk, hogy amint nincs keresztény művészet vagy irodalom, ugyanúgy nincs keresztény állam, politika vagy tudomány sem. Azok a szociológusok, akik forradalmi elméletté akarják átfunkcionálni a teológiát, tiltakoznának leginkább a keresztény állam vagy a keresztény politika ellen. Ha lehetne forradalmi teológia, akkor nehezen látható be, hogy miért ne lehetne keresztény politika vagy keresztény állam? A forradalomra mint emberi-társadalmi jelenségre éppúgy reflektálhatunk teológiailag, mint az emberre vagy a társadalomra. Ilyen értelemben beszélhetünk a forradalom teológiájáról is, amely azonban nem tévesztendő össze a forradalmi teológiával. Itt is az iótán fordul meg minden.) Helyesen mondja *Iersel*, hogy ha a világegyházról, a nemzeti egyházakról, vagy akár egyetlen egyházmegyéről beszélünk, még a látszatát is el kell kerülnünk annak, hogy az egyházat hatalmi intézménynek tekintsük a többi hatalmi intézmény (párt, szakszervezet stb.) mellett. Az egyháznak tartózkodnia kell a közvetlen aktivitástól, egyrészt, mert különben óhatatlanul hatalmi intézménnyé válik — s ezzel legigazibb lényegét árulja el —, másrészt, mert ekkora szervezetben aligha értene mindenki egyet a konkrét cselekvésre vonatkozóan. Egészen másként kell megítélnünk a kisebb keresztény közösségeket; jóval kisebb a veszély, hogy hatalmi intézménnyé válnak és jóval nagyobb az egyetértés esélye. De a kis közösségek sem válhatnak politikai párttá vagy parlamenten kívüli ellenzéki csoporttá. Feladatuk lehetne, hogy ők is tegyenek javaslatot a konkrét kérdések megoldására; különböző utakon érhető el ugyanaz a cél. Lehet olyan konkrét helyzet, amely kifejezetten Krisztus gyülekezetétől várja a célra vezető javaslatot. A Krisztus ügyét folytató egyház sokkal tisztábban jelenik meg a helyi egyházakban, mint a csúcsszervezetekben, de ezek sokkal nagyobb súllyal beszélhetnek az egész világot érintő kérdésekben, szavuk és létük nélkülözhetetlen. Az egyház-esemény ott történik azonban, ahol eljövendő Isten országa: ahol egybegyűlnek a keresztények, hogy Jézus ügyéről gondolkozzanak, hogy Jézus emlékezetét ünnepeljék, hogy tevékenységükkel közelebb hozzák Isten országát, hogy hirdessék és ébren tartsák hitüket.

Isten országa nemcsak eljövendő, hanem részben már megvalósult. Nem abban az értelemben, hogy azonos az egyházzal, de Jézus közösségének belső és külső viselkedésén látszódnia kell valaminek, ami felkelti Isten eljövendő országába vetett reményünket. Olyan struktúrák kellenek tehát — fűzhetnénk hozzá —, hogy reménykeltő esemény legyen az egyház, különben teljesen hitelét veszti. Az egyházban nem lehetnek olyan hatóságok, amelyek az elnyomás, az igazságtalanság, a lelkiismereti kényszer látszatát kelthetik kívül vagy belül. Az egyházi szervezetnek a különbségeket megelőző s a szükséges megkülönböztetések ellenére is jól kivethető egyenlőségre kell épülnie. Az egyházban csak funkcionális megkülönböztetés lehet, hiszen *Pál* Krisztus testének, *Máté* pedig testvéri közösségnek tekinti. Az újszövetségi időkben még éltek az egyenlőséggel, nem használták az egyházi hivatalokra szakrális megjelölést, mert ez hátrányos megkülönböztetéseket sugallt volna.

Mindezek alapján *Van Iersel* az általános egyenlőséget és a helyi egyházak elsődlegességének az elvét javasolja a jövő egyháza struktúrájaként,

A. M. Greeley chicagói szociológus az egyházi vezetésről tartott előadást. A szociológus nem lepődik meg azon — amit az ezegyeták és a teológusok mondanak —, hogy az egyháznak szüksége van vezetésre. Nincs olyan társadalmi szervezet, amely hosszabb ideig fennmaradhatna és működhetne megfelelő vezetés és irányítás nélkül. Az egyházi vezetés stílusának a hegyről kellene világítania, meg kellene győznie a szervezetek vezetőit, hogy lehetséges *hatékonyan és emberségesen* vezetni. A nagy társadalmi szervezetek valamennyi szintjén — nemcsak a csúcson, — ilyen vezetésre van szükség. A vezetési stílus megújításának legnagyobb

akadálya az a különös hajlam, hogy mi magunk nem vagyunk hajlandók gyakorolni azt a stílust, amit fölötteseinktől elvárunk. Valóban kevesen képesek arra, hogy „lefele” legyenek emberségesebbek, s akik megpróbálják, azokat meg a társadalom is összeférhetetlennek vagy nehéz embernek bélyegzi. Csak akkor kívánhatom meg, hogy barátian bánjon velem a püspököm, ha én is így viselkedem a hallgatóimmal vagy a híveimmel. Egyre világosabban látjuk azt is — mondta —, hogy a mai társadalom kulcspozícióiban nem egyének, hanem csoportok alakítják ki a döntést; egyetlen ember sem rendelkezik a döntéshez szükséges valamennyi információval. A csoportok akkor működnek jól, ha tagjaik jó barátok, ha bizalom, tisztelet, rokonszenv fűzi őket össze. Ez a barátság nemcsak jó, ha van, hanem a hatékony együttműködés feltétele is. A döntéseket kialakító csoportok (*decision-team*) vezetőinek az a feladatuk, hogy megkönnyítsék és őrizzék a baráti kapcsolatokat. A vezetésnek ez a baráti stílus óvja meg a modern társadalom nagy szervezeteit (a kormányzatot, a gazdasági életet, a szakszervezeteket, a közoktatást, az egyházakat) attól, hogy lélektelen géppé fajuljanak. Az előadó nem tartja irreális követelménynek, hogy az egyház — amelynek alapítója szerint a vezetés barátság — elől járjon az új vezetési modell kifejlesztésében.

A vezetés első követelménye, hogy *szimbolikus* legyen: a vezető vonzó egyénisége megtestesíti a szervezet céljait, értékeit és lendületét. Az igazi vezető „transzparens”, tiszta, világos, lelkes, meglátszik rajta, hogy hisz abban, amit csinál. A hatvanas évek nagy amerikai egyéniségei, például *John Kennedy* és *Martin Luther King* nem „bűvölték el” híveiket, de félreérthetetlen volt meggyőződésük és elkötelezettségük. Sugárzott őszinteségük. Ők igazán hittek abban, amit mondtak, és igazán bíztak abban, hogy elérik kitűzött céljukat. A szimbolikus vezető nem éri rá, hogy sajnálja magát, nem tördeli a kezét, nem takarózik a viszonyokkal, nem óvatos duhaj, aki biztonság okából két lóra tesz. Bátor és szellemes, a reményből él, vállalja a kockázatot is, nem fojtja el, hanem a megfelelő mederbe tereli energiáját és lelkesedését. *John Kennedy* példájára nem azt kérdi „miért?”, hanem: „miért ne?”. Az ilyen vezető prófétai és gyógyító szerepet tölt be, provokál és vigasztal. Követőit fölébreszti álmódosásaikból, kilóditja őket önelégültségükből és öntetszelgésükből. Nem elégedett a dolgok menetével, s híveitől megkívánja, hogy minden erejüket megfeszítve dolgozzanak. Nem a város szélén ül azonban, nem vádaskodik és nem panaszskodik mint *Amos* vagy *Jeremiás*. Vigasztal és erősít, erőt, nyugalmat, új életkedvet önt követőibe. Ha azt mondja, hogy valamit meg kell csinálni, akkor azt meg is lehet csinálni. Próféta szava után követői alkalmasabbnak érzik magukat feladatukra, mint annak előtte.

Az *ideológiai követelmény* azt jelenti, hogy a vezetőnek tisztában kell lennie az összképpel (*big-picture*), s el kell képzelnie a jövőt. Ismernie kell szervezetének hiányosságait, valamint a szervezet ideológiáját alkotó hagyományokat és értékeket. A szakemberek a maguk feladataival törődnek, és a tapasztalat szerint nem szívesen foglalkoznak az összképpel. A vezetőnek meg kell óvnia követőit attól, hogy önmaguk körül forogjanak. Nem a válaszadás, hanem a kérdésfeltételezés a feladata, nem megoldást nyújt, hanem problémákat vet fel, s így arra készíti a csoport tagjait, hogy feladataikra reflektáljanak. A vezetőnek kell visszautasítania a csoport célkitűzésébe vagy hagyományaiba nem illő helytelen válaszokat is. A vallási vezetőnek például vissza kell utasítania azokat a javaslatokat, amelyek az emberi élet iránti tisztelet figyelmen kívül hagyásával akarnák megoldani a szexualitás problémáit. „Mit jelent a szexualitás hitünk és vallási életünk számára?” — kérdezi a vezető. A választ azonban munkatársaira kell bízni. Nem a válaszhoz kell az ész, hanem a helyes kérdéshez, és a megfelelő s a nem megfelelő válaszok megkülönböztetéséhez. A római egyházban — balszerencsénkire — nem sok az ilyen-fajta ész.

Nem nélkülözheti a vezetés a *személyes kapcsolatokat*. A vezetőnek olyan légkört kell teremtenie, amelyben munkatársai a legnagyobb teljesítményre képesek: a csoporton belül optimális szabadságot, kívül pedig társadalmi támogatást kell biztosítania. A vezetőnek arra kell törekednie, hogy a munkatársak közti elkerülhetetlen összeütközéseket nyíltan és becsületesen oldják meg. Az összeütközések

nem iktathatók ki az emberi együttélésből. A minimumra csökkenthetők azonban rossz következményeik egyfelől azzal, hogy a konfliktusokat a nyilvánosság elé viszik, másfelől azzal, hogy a konfliktus nem veszélyezteti senki személyes biztonságát, nem jelent támadást személyiségének magva ellen. A vezetőnek olyan közvetítő-készséggel kell rendelkeznie, mint a családban az édesanyának; aki feltételezhetően kiegyenlíti a véleménykülönbségeket, gyógyítja a sebeket, védelmezi a gyengébbek jogait, hozzásegít a képességek kibontakoztatásához. *Greeley* hozzáfűzte azonban, hogy a legjobb modern családokban az apa éppúgy kiveszi részét ebből a szociális-érzelmi vezetésből, mint az anya a teljesítményre irányuló vezetésből.

Igazgatás nélkül nem működhet semmiféle emberi csoportosulás: szükség van adminisztrációra is. Abból, hogy egyes egyházi vezetők a vezetést fölcserélték az igazgatással, nem következik, hogy az egyházi szervezetek igazgatás nélkül is működhetnek. A jó vezető nem parancsolgathat. Eppen olyan könnyű a parancsot megtagadni, mint kiadni, főként akkor, ha a karhatalom, a „brachium seculare” nem kényszeríti ki a parancs teljesítését. Bármennyire is meg van valaki győződve hatalmának isteni eredetéről, mit sem ér ez a hatalom, ha nem ismerik el azok, akikre irányul. Csödöt mond az a vezető — bármilyen magas címre hivatkozhat —, akinek nem sikerül fontos politikai döntés előtt munkatársainak jelentékeny részét megnyernie. A vezető feladata, hogy vezesse a párbeszédet, amely válaszol az általa felvetett kérdésre. Mindenkinek, akire szükség van a döntés végrehajtásában, ki kell vennie részét a döntés meghozatalából is. Aligha sikerül a döntést végrehajtani, ha olyanokon áll, akiket kirekesztettek a döntés meghozatalából. A vezető koordinálja munkatársai tevékenységét, hogy minimális erőfeszítéssel maximális eredményt érjenek el. Teljesen felesleges röpgyűlést tartani azért, hogy mennyi bélyeget vegyenek, vagy naponként negyedórát vitatkozni azon, hogy milyen énekeket énekeljenek a misén. A vezetőnek szemmel kell tartania a háztartás és a könyvvitel tételeit, de munkatársai valószínűen morognának, ha a részletekbe beavatná őket. De még jobban morognának, ha a vezető kezéből kicsúszna a gyeplő, s nem gondoskodik a szervezet rendről és egyensúlyról. Ügyeljen a vezető arra is, hogy az igazgatási rend lehetővé tegye a kisebb csoportok sokféleségét, pluriformitását. A kisebb csoportoknak a — lehetőséghez mért — legnagyobb önállósága, kezdeményezése, hajlékonysága és felelőssége biztosítja az egész szervezet hatékonyságát. A pluriformitás nehezen illik bele a szervezetek kartotékrendszerébe, a hiánya azonban az életerő, a találékonyság és alkotókészség sorvadását eredményezi. A *Max Weber*-féle bürokraták legrosszabb tulajdonsága, hogy uniformizáltak.

A barátság és a vezetésnek a kombinációját nem nélkülözheti az az intézmény, amelyik azt hirdeti, hogy a mindenség szíve a szeretet, hogy tagjai olyan szoros kapcsolatban állnak egymással, mint a férj feleségével, vagy a szülő a szülővesszővel. Az, hogy még nem értük el ezt az eszményt, nem lehet érv az ellen, hogy megpróbáljuk. Olyan fontos ez, hogy — *Chesterton* szavával élve — még azt is megéri, hogy rosszul csináljuk. A vezető ebben a modellben nyilvánvalóan atyai (nem atyáskodó) szerepet tölt be, amelyből azonban nem következik, hogy gyermekként kezelje vele teljesen egyenrangú munkatársait. A vezetést mindig veszélyezteti az, hogy atyáskodássá fajul, mert a társadalomban még mindig túlságosan nagy az igény az erős, energikus, atyáskodó vezetőkre. Az a vezető, aki nem hajlandó végigjátszani a neki szánt atyaszerepet, ma még félelmet kelt és kihívja maga ellen munkatársai gyűlöletét. Sokkal intenzívebben gyűlölik, mint a hagyományos atya-pótlékot. Minél inkább vigyáz, hogy ne manipulálja társait, minél kevésbé lép fel „tekintélyi” módon, annál többen gyűlölik, főként azt, aki-ben megsejtik az önfegyelmet, a törekvést arra, hogy ne uralkodjék társain.

Az ilyen vezetőknek még híjával vagyunk a hierarchia minden szintjén. Sokat tehetünk azonban érte, nem azzal, hogy fölfelé kritizálunk, hanem azzal, hogy mi magunk próbálunk így vezetni. Ha Jézus barátunk lett, akkor abszolút biznunk kell a barátságban. Meg kell próbálnunk olyan modellek kifejlesztését, amelyben a ve-

zetés igazi barátsággal párosul. Ha ez sikerül, akkor megvalósítottuk a legfontosabbat, amit jelen pillanatban tehetünk az egyház és a világ érdekében.

A kongresszus egyik legnagyobb eseménye Yves Congar előadása volt. Azzal kezdte, hogy a kongresszuson hallottak és tapasztaltak alapján kénytelen volt megváltoztatni előre elkészített előadását. A négy nap alatt annyit tanult a vitákból, hozzászólásokból, bírálatokból, abból, hogy különböző színű, fajú, különböző teológiai iskolákat képviselő és különböző konkrét feladatok előtt álló teológusokkal találkozhatott, hogy már képtelen előadását úgy elmondani, amint elkészítette. A holnap egyházának lényeges struktúráiról beszélt. Az egyház jövőjét Isten hűsége biztosítja. A Szentlélek tanítja meg a történelemben kibontakozó egyházat a hűsége saját lényegéhez, az idő követelményeihez. Ebből a két szempontból vizsgálta az egyház lényeges struktúráit.

Az 1969. évi püspöki szinodus eseményei arra mutatnak, hogy az Isten népének teológiáját kezdi felváltani a testvéri közösség (*koinónia*) teológiája. A jogi kategóriák és a közös felelősségvállalás a közösségben egyesülnek. A közös küldetésből (*cum munus*) való részesülés hozza létre a közösséget (*com munio*). A közeljövő elméleti és gyakorlati feladata az atyai és a testvéri tekintélyi modellek ötvözése, a tekintély és a szolgálat összeháttérítése. Az ezegyeták szerint az Újszövetségben megtalálható mind a közösségi, mind az arisztokratikus (püspöki), mind a monarchikus (*Péter*) modell. Az egyház életéből nem rekeszhető ki egyik sem. Bármilyen praktikus lenne a „demokratikus” szó, az egyházi életre nem alkalmazható megkülönböztetés nélkül. A szókészlet és a kategóriák kérdése elsősorúan fontos: azt kell előnyben részesítenünk, amely jobban megfelel az egyházi élet realitásának és az egyházi hagyományoknak. A testvéri modell nyilvánvaló eltúlzása az a törekvés, amely az „ordinált” hivatalviselőket választottakkal akarja felcserélni.

A testvéri közösség fogalmának mélyebb elemzéséből kitűnik, hogy nem csaldszociológiai eredményeket kell alkalmaznunk az egyházra. A testvéri közösség azt jelenti, hogy többet tudjunk egymásról, hogy ugyanott érezzük magunkat otthon, hogy közösek a céljaink és motívumaink, hogy részt veszünk és részt adunk közös életünkben. A tömegek szintjén ilyesmi lehetetlen. Egyre jobban szaporodnak a kis közösségek. Mindegy, hogy miként nevezik magukat, abból a belátásból születnek, hogy az egyház mint tömegintézmény nem felel meg a valódi igényeknek: a tömegintézménytől nem kapja meg az ember, amit keres, és nem is fogad el mindent, amit ez az intézmény mond. Sokan vannak, akik csak részben azonosulnak az egyházzal, akiknek nem teljes a hitük, bár keresztények akarnak lenni vagy maradni. A mai emberek nehezen fogadják el a döntéseket, amelyek nem veszik figyelembe az egyének valóságos kérdéseit, tapasztalatait és konfliktusait. A kis közösségek szaporodásával karöltve kétféle papi típus körvonalai bontakoznak ki: a közösségekben bent élő, házas emberek társadalmi munkaként vállalják a papszenteléssel járó feladatokat, s lesznek olyanok, akik főfoglalkozásként, minden idejüket papi feladataiknak szentelik.

A jövőben az egyház egysége nem lesz „monolitikus”, nem határozza meg teljesen az utólag ráhúzott jogi keret. Jobban kell számolnunk azzal, hogy az *egy Úr* építi egyházát, aki különféle adományokat juttat híveinek. A jövőben megváltozik a nők helyzete az egyházban. A jövő egyházában új egyensúly alakul ki a hierarchikus és a hívők közösségéből kifejlődő hivatalok között. Nem az lesz a papok feladata, hogy közvetítsenek Isten és az emberek között, hanem, hogy a közösség egységéhez járuljanak hozzá. Nem annyira Isten és ember, mint inkább ember és ember között kell közvetíteniük; amint a kerékagy összetartja az egybefutó kerekeket. A jövő egyházát a pluralizmus jellemzi, s még nagyon sokat kell tanulnunk a történelemből, a helyi egyházak teológiájából, az ökumenizmusból, a lelkipásztorkodásból, hogy megállapíthassuk, meddig terjedhet a sokféleség az egyházban úgy, hogy ne szüntesse meg az egyház egységét.

De erről az egységről sem alkothatunk magunknak apriori fogalmat. Az egységet mindig úgy képzeljük el, hogy megszüntetjük a különbségeket. Az eucharishtiában való részvétel áthidalja a személyes vélemények, a társadalmi helyzet, a politikai felfogás különbségét. Mindezek az utolsóelőtti valóságra vonatkoznak,

míg a eucharisztia, az egység kenyere a legvégső valóságból részesít minket. De ez csak úgy igaz, ha a Jézus Krisztus melletti elkötelezettségünk nem mossa el utolsóelőtti elkötelezettségeinket. Az egységet úgy képzeljük el, hogy megszüntetjük a különbségeket; hogy a mi felfogásunkhoz kell alkalmazkodniok a többieknek is. Az élő társadalom nem nélkülözheti azonban a véleménykülönbségeket és nézeteltéréseket, mert ezek a fejlődés és a növekedés rugói. A hívőnek meg kell tanulnia, hogy a legvégső valóságból való közös és együttes részesülés nem szüntetheti meg az utolsóelőtti valóság különbözőségeit. Az egyház minden egyes tagjának el kell sajátítania a különbségek értékelése, a párbeszéd, a kritika erkölcsét. Felül kell vizsgáljunk gondolkozási formáinkat, s végre el kell sajátítanunk a történelmi gondolkodást. Rendelkezésünkre állhatna az egyház egységének modellje: a helyesen értett liturgia. Az idők folyamán azonban annyira megterhelte a sok felesleges szertartás és hierarchizmus, hogy mai formájában sajnos feudális, katonai modell.

Előadásának másik részében az idők követelményei szempontjából elemezte *Congar* a jövő struktúráit. Az egyház elsősorban Istené, a szolgálat rendjében azonban a világért van. Ezt kétféleképpen valósítja meg: egyrészt elvezeti az embereket Isten egyházához, másrészt Isten akaratát jelzi a világnak. Kettős szolgálata mit kíván meg az egyháztól a jövőben? Nyilvánvaló, hogy a világ teszi fel ezt a kérdést s a világ diktálja a válasz elfogadhatóságának a föltételeit, ha nem is magát a választ, bár a válaszok mindig függenek a kérdéstől is. Az egyház legbelső struktúrái (a helyi egyházak rendje, plébániai szervezetek stb.) is függenek a világi föltételektől és környezettől. A legfontosabb azonban megismernünk a mai embert.

A tömör tény, hogy csaknem mindig olyan emberrel találkozunk, aki nem az egyházi világból származik, a világi világból jön: a demokrácia, a pánszexualizmus, a reklám, az égvilágon mindenről való azonnali tudósítás, a technika, a szekularitás, sőt ateizmus világából. A termelés bizonyos területei, a dolgozók világa, a kifejezés világa nem vallásos; a kultúra alkotói messzemenően ateisták, mégpedig a kereszténység utáni korszak ateistái. Ezzel magyarázható, hogy a zsinat utáni időszak annyira különbözik a zsinat idejétől. A jövőben az „aggiornamento”-nál sokkal többre van szükségünk. Helyesen állapítják meg, hogy a reformok idejének vége, most már az újjáteremtés (*re-creation*) ideje következik. A jövőben gondolnunk kell arra, hogy előkészítsük az embereket a keresztény valóságunk bemutatására. A jelenlegi struktúrákon belül lehetetlen a keresztény házasságra előkészítenünk azokat, akik ezt kérik. Nemcsak az idegen világból származó tömeggel van dolgunk, hanem saját „irreguláris” híveinkkel s olyanokkal, — akik legalábbis pillanatnyilag — nem képesek mindent elfogadni és megvalósítani. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az egyház nemcsak saját életterén belül, hanem kívül is él, a fent vázolt világban.

Miként oldhatók meg a problémák? A házasság és a család megszentelése a legtöbbet ígérő vállalkozás: elsősorban a felnőtteknek kell hirdetnünk az evangéliumot. Sokat ígér a különböző csoportok egyházi megszervezése is. Az egyház korántsem szűkíthető a klasszikus plébániai szervezetre. Ezen kívül is van alkalom az egyházi szolgálatra. Senki sem tehet meg mindent. Rendkívül sokféle szolgálattal valósíthatják meg a keresztények Istenük emberszeretetét; például biblikus tanulmányi központ, felnőttek katekézise, filmklub, házassági tanácsadás, vendégmunkások befogadása.

A sokféle szolgálatban az egyház irgalmas szamaritánus és vendégfogadó, ahol a sebesülteket is ápolják. Azt mondja *Szent Pál*, hogy Isten a kiengesztelés szolgálatát bízta ránk (2 *Kor* 5,18-19). A II. vatikáni zsinat szerint az egyház az egész emberiség üdvösségének és egységének a szentségi jele. Emlékeztetnünk kell a héber „salóm”: béke, üdvösség, újraegyesülés és kiengesztelődés kimeríthetetlen mélységeire. A messiási idők legfőbb java ez a béke. Az egyház egyik legfontosabb feladata lenne, hogy menedéket nyújtson a széteső és önmagával meghasonlott embereknek, hogy kiüzze az embert önmagától elidegenítő erőket a vallásos élet

területéről is. Ebben a témakörben sok értékeset közölt *Harvey Cox* és *Roger Schutz*. *Bernard Besret* mutatott rá arra, hogy mit jelent egy férfi vagy nő, vagy egy közösség, amelynek megvan az a különleges adománya, hogy otthont nyújtson a hontalannak: „Ha akad olyan ház, amely kész arra, hogy megnyíljen az eszmecsere számára, az egész városból sietnek oda az emberek, hogy rész vegyenek az eszmecsereben, mert eszmét és értelmet keresnek” (*B. Besret: Libération de l'homme*, 144. o.). A jövő egyházi struktúráihoz hozzátartoznak azok a helyek is, ahol az emberek ismét magukra találhatnak, újra felfedezhetik a dolgok és létük értelmét, reflektálhatnak sokrétű elidegenedésükre, szabadon kifejtethetik véleményüket, eszmecserét folytathatnak a többiekkel és átélhetik a testvéri szeretetet. Természetesen nem biztosíthatja ezt a külső szervezet, belülről kell jönnie, a legvégső valóság középpontjából, ha megtérünk Hozzá.

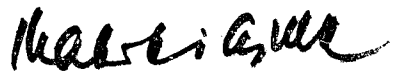
A kongresszus eseményéről legalább annyit lehetne írni, mint az előadásokról, amelyek közül nem egy eseményszámba ment. Az egész kongresszus tükröződik azonban abban a jelenetben, amelyről *L. Kaufmann* is beszámolt lapjában. A tolokocsiban ülő *Yves Congart* faggatták az újságírók. „Egész életemen át tanultam — mondja a teológia megújulásának egyik atyja —, s itt Brüsszelben is nagyon sokat. Látom azonban, hogy alapvetően meg kell változnom. Bár néha prédikáltam, s a hívekkel is beszéltem, a legszívesebben szövegekkel foglalkoztam. Eddig szobatudós voltam, de itt rájöttem, hogy nem zárkozhatom be.” Felállt, s két mankójára támaszkodva elindult a kitért ajtó felé.

MAKRAI GYULA VERSEI

Verseim nem kellemes olvasmányok. Görcsösen indulatosak, nem ismerik a lebegést, a kívül- és felülállást azon a világon, melynek így vagy úgy részesei vagyunk, gyermetegül szokimondóak, érzékenységet sértők, nem elégitenek ki a boldog megszerkeszthetőségig, sem a megtervezett emberi csőd analízisével. Mindez ott áll verseim háttérében, s ha tematikailag is érintik ezt a réteget, ez csak annyit jelent: a tüdő friss levegőre, a szem és a gondolat a felismerés kalandjára vágyik.

Én még most is, talán időszerűtlenül, komolyan veszem azt, amit az emberi nem felszabadulásáról a jelesek elképzáltak, ezért írok. Nem lehetek elégedett a részeredményekkel. A késeket, melyek a megismerés kínjának jelképei lehetnek, önmagam ellen fordítottam, s vannak perceim, amikor elviselhetőnek tartom magam.

Írásaim eddig a Kortárs, az Új Írás, Napjaink, Vigilia, valamint heti- és napilapok hasábjain láttak napvilágot.

DE PROFUNDIS...

Hallgass meg engem, mintha gyermeked volnék, alázatos bűneért vezeklő. Fogadj el engem, nyomorultat. Lásd meg tisztaságra készülő akaratomat, higgy méltatlan társadban, rendelj kicsiny helyet neki lelked tágasságában, hol védve lesz majd önnön lelkének dűvadaitól. Terítsd rám jóságod védő palástját s tedd, hogy én is jó legyek, tágas lelkű és szívű; befogadó, mint a régi katedrálisok.

Ki megtörted büszkeségemet, derekam porig aláztad, hitemből kiforgatva a halál rokonává tettél. S én minden nap, minden órán és percben találkozom veled, gallórom mögé kukucskál, majd nevetve elhagy, tudván, hogy útjainkat úgyis összebogoztad.

Igy büntetsz engem a halál sodronyára kifeszítve, csak ölsz, csak ölsz engem, ki életadó voltál.

Tudom, rászolgáltam a kínokra mind, amiket nyakamba tarisznyáztál, s bár halnék meg mindent igazul elfogadván, de te késlelteted a véget, keresztbefordított útainkat újra kiegyenesíted.

Nézd temérdek kinomat, a szenvedést, mit eddig kiálltam, előle nem hátráltam, de kerestem, hogy lassú tűzében megtisztuljak, hisz az is a te műved bennem, hogy a tisztaságot újra megszerettem.

Fordíts el engem a konok haláltól, ne engedd, hogy ennyire esendő legyek, ennyire különbözzem tetőled.

Minden perc hatalmas késekkel zuhan rám, nincs semmi ép bennem, ide-oda vet, meghurcol engem a szenvedés, lábaid elé lök.

Könyörülj rajtam...

F E K E T E N A P L E M E N T E

*A gyermekkor tájain találkozom veled
dülőutak partján, két gondolat között kanyarogva
a végtelen és magukbaforduló dülőutakon
de rajtuk nem lehet visszafelé haladni.*

*Olykor még mellém telepszel, bújsz
régi kertek vannak a szemedben
olykor már nem kérdezel, a kerítés vasrózsái nyílnak
és mindent befed a fekete naplemente.*

A P Á M

*az égigérő falakat nem én raktam
leszedném körüléd
letisztitanám arcod az időtől*

*a kútban napestig
belőle nem jöhetsz ki
megbonthatatlan kőkarám az
egyemberű éjszaka edénye*

maradni

*jaj már örökre lentmaradni
a kis kört lejárva ma is még
talán még holnap holnapután
a görbebot koppanásai között
az engesztelhetetlen aggság szétrongyolt ábrái között
üzenet nincsen
a fényreteszen túli világból*

Az ember energiáinak nagy részét arra fordítja, hogy gazdag érzelmi életet próbáljon élni. Az ember buzgón keresi a másokkal való bensőséges kapcsolatot. S keresése arra indítja, hogy korlátok nélküli emberi kapcsolatok után vágyódjék, fenntartás nélküli közösség után. Megjelenik a cél: a bensőségesség, amely nélkül nincs földi boldogság.

Roger Schütz

A KERESZTÉNY EGYSÉG ÚTKERESÉSEI

A II. vatikáni zsinat célkitűzéseinek egyik igen fontos kérdése volt a keresztény egység útjának járhatóvá tétele és ehhez a szükséges előmunkálatok elvégzése. A kezdeményezés dicsősége XXIII. János pápát illeti meg, míg a folytatásé utódját, VI. Pált. Az előbbi kiérettebb papi éveiben, 1925-ben a római Szentszék képviselőjében lekerült a balkáni részekre és itt két évtizedet töltött Szófiában és Konstantinápolyban. Ezalatt nem egyszer felötlött benne a gondolat, hogy a nyugati, azaz római kereszténység térben és lélekszámban mily sokat veszített a keleti ortodoxia előnyére. Természetes, hogy ez a jelenség lehangolta, mikor az sem volt előtte titok, hogy Európa középső és északi térségein ugyanígy erősödött meg különböző ágazataiban a protestantizmus. S amikor 1945-ben Párizsba kellett távoznia, itteni nunciusi éveit alatt (1945—53-ig) még világosabban tárult eléje a római egyház veszteséglistája.

A kereszténység sokrétű szétszakadozása, pillanatnyilag sem hagyott neki nyugtot, de azért türelemmel várta az időt, mikor lehet valamit tenni összetömrítésére. Ez végre 1958. október 28-án bekövetkezett, amikor bíborostársai az egyház fejét köszönthették benne. Szívébe zárt tervével aránylag rövid idő múlva, a következő év január 25-én a nyilvánosság elé lépett, amennyiben a Róma falain kívüli Szent Pál bazilikában, a hallgatóság legnagyobb meglepetésére kihirdette, hogy egyetemes zsinatot szándékozik összehívni. Azt sem hallgatta el, hogy az meghívás lesz a keresztények egységére. E szándékát csupán két bizalmas munkatársa ismerte: L. Capovilla, a magántitkára és D. Tardini bíboros, államtitkára. Érthető, ha a jelenlevő többi bíboros is elcsodálkozott a nem várt híradáson. De azután, hogy újból tisztelegtek nála s megkapták a bővebb magyarázatot, odaadó tisztelettel nyilvánították ki közreműködésüket.

Zsinati útmutatás

Igen-igen rövid foglatban, ilyen előjelek mellett indult meg a nagy készülődés. Elsősorban a zsinati célt kellett lerögzíteni. Ez hármasságban történt, mégpedig: a római egyházmegyei zsinat összehívásában, az egyház jog revíziójában s a keresztények egyesülésének sürgetésében. Erre következett a június 29-én kiadott *Ad Petri Cathedram* enciklika, mely úgy tekinthető, mint az ökumenikus zsinat hivatalos és ünnepélyes bejelentése s az előbbi három feladat bővebb kifejtése. Alaphangját az igazsággal és szeretettel ötvözőtt egység eszméje üti meg, s ennek vezető helyet kell biztosítani az egyház és az emberiség értékvilágában.

Ezek után következett az események hétköznapi részének. 1960 elején megalakultak a feladatok végzésére kijelölt egyes bizottságok, köztük a Keresztény Egység Titkársága, a neves és nagytudású A. Bea (†1968. november 16.) elnökletével és G. Willebrands preláttal, ma szintén bíboros, titkárságával. Itt kellett kidolgozni az ökumenizmus dekrétumát, nemkülönben a nem keresztényekkel és a vallásszabadsággal foglalkozó székfoglaló javaslatot. Minden egyes bizottságban a legjárta teológusok álltak munkába, ami érthető, hiszen a világ szeme feszülten nézett a Péter-bazilika középső hajójából átalakított ülésterem felé.

A zárt ajtók mögötti munkálatok oly szaporán haladtak előre, hogy János pápa 1962. október 11-én, Mária anyaságának ünnepén, ünnepélyesen megnyithatta a zsinatot. Beszédében kijelentette, hogy nem a régi, ismert tanítások megismétléséről lesz szó, hanem a változatlan és megváltozhatatlan krisztusi tanításoknak és üzeneteknek a mai gondolkodás nyelvén, új formában, új köntösben történő kifejezéséről. Szólt a keresztény egységről is, hangoztatva, hogy itt különösképpen nem a szigorúságot, hanem az irgalmasság gyógyító balsamát kell használni.

A szíves meghívás és meg-megisméltődő atyai hang szép számmal vonzotta a nem katolikus keresztényeket, hogy tanúi legyenek, mi is történik a Szent Péter kupolája alatt. A mintegy 2500, hol több, hol kevesebb mitrás főpap testvériesen fogadta őket, de mindnyájukat fölülmúlta az aggastyán pápa jósága és közvetlensége. Nem egy meghívott úgy nyilatkozott róla, hogy aki egyszer beszélhetett vele, többé nem tudja elfelejteni. De szívesen emlegették a vitákat is, s ha voltak is ellenkezések, azok szintén a magasabb érdekeket szolgálták. Végelemzésben a Vatikánt azzal a kellemes érzéssel hagyhatták el, hogy a zsinati atyák közt a testvéri összhang uralkodik.

A látottakból és hallottakból levonták azt a tanulságot, hogy szintén ki kell lépniök zártságukból és keresniök a közeledést. Készen állt erre a pravosláv Szent Szinodus éppúgy, akárcsak a protestánsok világszövetsége. Az utóbbi rövid időközben kétszer is meghívta a mieinket ünnepies manifesztációira, előbb 1963 júliusában kanadai konferenciájára, majd a következő év augusztusában a német reformátusok frankfurti közgyűlésére. S a meghívottak nemcsak néma figyelőkként vehettek részt, hanem ott az egyházi alkotmány vitájában szólalhattak fel, itt pedig az ökumenikus találkozókat sürgethették egymással.

Közben a bizottságok derekasan dolgoztak, de munkájukat eléggé hátráltatta, hogy hol szűkítették, hol pedig tágították a feldolgozandó anyagot. Ennek tulajdonítható, hogy az első ülészak befejezéséig, 1962. december 8-ig a vártnál jóval kevesebb eredményt sikerült felmutatni. Az áldott lelkű János pápa nem is érthette meg terveinek befejezését, mivel már ekkor súlyos beteg volt. Annyira még vitte, hogy sikerült elzarándokolnia Lorétóba és Assisibe, nemkülönben befejezhette az általános örömet keltő *Pacem in terris* enciklikáját. A jól végzett munka után, 1963. június 3-án szólította magához az élet és halál ura.

Az általános gyászban sokakat foglalkoztatott a néma és nyílt kérdés: ki lesz az utóda? Nem egész három napos konklavé után, június 21-én a felgomolygó fehér füst jelezte, hogy G. B. Montini kardinális személyében megvan az új pápa, aki a VI. Pál nevet vette fel. Ő már másnapi rádióbeszédében bejelentette, hogy legfontosabb feladata lesz a zsinat folytatása. Ugyanezt megismételte koronázási szövegében (június 30), kisarkítva az egyház megfiatalításának szükségét, a dialógus felvételét, illetve folytatását a Rómától különvált keleti és nyugati keresztény egyházakkal. Sőt magával a világgal is, hogy ember embertársával testvérként egyesüljön s békében szolgálja Krisztust.

Mi tagadás, egyniségében nem oly közvetlen, mint elődje volt, de az kétségtelen, hogy meleg szívet, Istenért, vallásért, egyházért és emberiségért égő lelket rejt. Erre vallanak utazásai is, melyek világméretre fokozódtak. Bevezető útja 1964. január 4—6 közt a Szentföldnek szolt, ahol a hármass dialógus kezdetét akarta munkálni. Forrponjtja volt ennek az Athénagoras konstantinápolyi pátriárkával váltott békecsókja. De emellett a veszélyzetelt világbéke önkéntes követeként is fellépett. Ezért érthető, ha e három nap a világszenzáció erejével hatott, s a különböző vallásközösségek versengve ünnepelték.

Ugyancsak a béke, keresztény derű, öröm és szeretet áramát vitte magával a Bombay-i Eucharisztikus Kongresszusra, december első napjaiban. Nem is egyszer ama hő óhajának adott kifejezést, bárcsak minden ember megértené ezen a földön, hogy testvérek vagyunk és Isten a mi közös Atyánk. Minden egyes embernek meg kellene tanulnia, hogy egymást szeresse, egymás jogait és személyes méltóságát tisztelje.

Hasonlóképpen a béke zarándokaként kívánt szerepelni, amikor 1965. október 4-én New Yorkba repült, hogy meglátogassa az Egyesült Nemzetek Szervezetét, mint a világbéke örét. Elsősorban ezt a magas és egyetemes képviselést figyelemzett, de általa a világ valamennyi népét, hogy ismerjék el a legfőbb földi célnak a békét. S minderre következett negyediknek, 1969. július 31. és augusztus 2. közt lezajlott utazása az afrikai Ugandába. Dicsérőleg emlékezett meg az itteni négek lendületes katolikus életéről, s emellett kihangsúlyozta a dialógus szükségét a más vallásúakkal.

Világrészekre kiterjedően iparkodott az emberiséget a jobb és megértőbb életformákba bekapcsolni, s mialatt ő így fáradozott a távolban, otthon az egyes ülészek idején a zsinati atyák csiszolták a rájuk rótt feladatokat. Ez sem ment oly egykönnyen, s egy-egy tervezet nem egyszer került vissza az illetékes bizottsághoz korrekció végett. Ez alól az Egység Titkársága sem volt kivétel, de azután sikerült az idevágó javaslatokat elfogadható formába önteni, amit 1964. november 21-én Pál pápa *Decretum De Oecumenismo* néven törvényerőre emelt.

Az egész három fejezetre oszlik: 1. az ökumenizmus katolikus elvei; 2. az egységtörekvés gyakorlati módjai; 3. az elszakadt közösségek ismertető jegyei. Eszerint az egységre-jutás elengedhetetlen feltétele, hogy egymást kölcsönösen és őszintén megismerjük. Ez viszont megkívánja, hogy az évszázados előítéleteket és téves fogalmakat felszámoljuk. A kedvezőbb légkör egymás megismerésére és megbecsülésére csakis így jöhet létre, ami azután eredője lesz a további megbeszéléseknek, vagyis a dialógusoknak. S ha mindezt kellő tapintattal, alapos megfontolással hajtjuk végre, közelebb jutunk egymáshoz.

Persze ez távolról sem jelenti azt, hogy szemet hunyjunk az itt és ott elkövetett hibák fölött. De ahogyan ezek is szóba kerültek, azonképpen az érdemek sem hallgattattak el. A keleti ortodoxiánál elismertük, hogy azonosak velünk liturgiájukban, szentmiséjükben, Máriának és sok szentnek a tiszteletében, továbbá püspöki és szerzetesi intézményükben stb. A nyugati protestánsoknál szintén találunk egyező vonásokat, így a keresztség szentségét, Krisztus istenségének hitét, a szentírás nagy tiszteletét, tiszteletreméltó olvasását és elmélyült tanulmányozását. De azt is meg kell vallani, hogy a többi szentséget már nem ismerik el, sem pedig Krisztus valóságos jelenlétét az Oltáriszentségben. Úrvacsorájuk azonban, ennek ellenére, mutat bizonyos hasonlóságot velünk.

A múlt visszhangja

Visszatérve a keleti ortodoxia követőire, az érintett szakadás a bizánci és római kereszténység között, 1054. július 16-án következett be. IX. Leó (1049—1054) követe, Humbertus bíboros ezen a napon tette le a konstantinápolyi Hagia Sophia oltárára az ottani patriárkára, Cerularius Mihályra kimondott kiközösítő bullát. A kiközösítésre természetesen ő is kiközösítéssel felelt.

Az elhamarkodott és szerencsétlen lépést elsősorban Bizánc és Róma hatalmi versengése idézte elő. De e főök mellett szerepet játszottak hittételi és liturgikus ellentétek. Így például a keleti egyház tagadta, hogy a Szentlélek az Atyától és Fiútól származnék, ahogy azt a nyugatiak vallották és vallják. Az előbbieket a Filioque szócskát még hitvallásukból is törölték. A továbbiakban tagadták a pápa primátusát, és legfeljebb tiszteletbeli elsőségét fogadták el. Akadtak még egyéb, bár kisebb jelentőségű ellentétes tantételeik.

Jó, hogy ezekről a perlekedésekről az egyszerű hívő nép mit sem tudott s élte a maga megszokott vallási életét. De a „nagyok” is hamarosan rájöttek, hogy az általuk gyújtott tűz őket is perzseli, tehát jobb előbb, mint utóbb a megbékülést keresni. Erre nemcsak Róma hajlott, hanem Paleologus VIII. Mihály császár (1261—1282) útján Bizánc is. Készen állt a legnagyobb áldozathozatalra, ha a pápaságtól segítséget kap trónja védelmére. X. Gergely (1271—1276) hajlott rá, de feltételül az unió elfogadását kötötte ki. Az ellentétek itt is áthidalhatóknak mutatkoztak, ilyenképpen a bizánci partner elküldhette követeit a soron levő II. Lyoni Egvetemes Zsinatra (1274). Az unió meggyezés itt sem ütközött nehézségbe, mivel a keletiek csupán azt kívánták, hogy tarthassák meg régi hitvallási formulájukat és sajátos szertartásukat, ami szintén nem talált ellenzésre.

Sajnos, a sok jóval biztatót kézfogás nem tartott soká, mivel az 1280-as évektől kezdve a régi viták ismét kiújultak. Ez annál nagyobb helytelenség volt, mivel az erőre kapott ozmán hatalom a XV. századtól kezdve nem kisebb tervvel foglalkozott, mint politikai és vallási hegemoniáját kiterjeszteni Kelettől Nyugat széléig.

Ebben a fenyegető helyzetben a józanság diktálta volna mind Bizáncnak, mind pedig Rómának, hogy minden erejüket a közös ellenség megfélemezésére fordítsák. Erre némi reményt nyújtott a IV. Jenő (1431—1447) által összehívott bázeli (1431), majd ennek folytatásaképpen a ferrarai s utána a firenzei egyetemes zsinat, amelyen fényes kíséretével megjelent VIII. János bizánci császár is. A kezdés elég rosszul indult, amennyiben Márk efezusi érsek s a köréje csoportosult kisebbség hallani sem akart a római előterjesztések megszavazásáról. S mivel úgy látták, hogy a többséggel szemben alul maradnak, egyszerűen hátat fordítottak a zsinatnak és hazautaztak.

Távozásukkal megkönnyebbülten tudtak egyezsre jutni s az 1274-es alapon egyik és másik is elérte, amit óhajtott. Az öröm mindkét részen akkora volt, hogy a határozatok aláírása és kihirdetése után a nálunk is jól ismert Cezarini Julian bíboros és Bessarion Vazul niceai érsek békecsókot váltott egymással. A császár pedig térdet hajtva csókolta meg a pápa kezét, amivel dokumentálni óhajtotta a Szentatya egyházfőségének és elsőségének elismerését.

Firenze lelkesedését még csak növelte, hogy egymás után jelentkeztek az egyesülésre az örmények, koptok és a jakobiták. Viszont ezzel szemben a márkisták tovább feszítették az ellenkezés húrját és az 1443-as, ún. jeruzsálemi zsinatukon még császárukat is kiközösítették. Jánosnak ez sem tetszett, s még kevésbé, hogy a megígért katonai segítség elmaradt. Ilyenformán a török 1443-ban még könnyebb szerrel foglalhatta el Konstantinápolyt, ami a bizánci császárság bukásával járt. A történetek után a Hagia Sophia török mecsetté lett, a keleti kereszténység pedig a szultánok és nagyvezírek zsarnoksága alá került.

Az államhatalmi átváltás a keresztény egység gondolatát beláthatatlan időre kitolta. Az osztódás következtében az úgynevezett autokefal patriarkátusok egymás után alakultak meg és versengtek az elsőségért. Ez szintén az egység rovására ment. S Rómától sem lehetett várni újabb kezdeményezést, mivel a pápák — tisztelet a kivételeknek — főpapi karukkal együtt túlnélkül elvilágiasodtak s nemigen érdekelte őket a keresztény unió megvalósítása.

Az egyházas szellem elfakulásának lett egyik újabb következménye a „reformáció”, mely első bemutatkozásával 1517-ben lepte meg a világot. Nem kellett több, mint fél század, s meghódította magának jóformán egész Közép- és Észak-Európát. A nagy vesztések világosan figyelmeztették a római egyházat: ha ki akarja heverni a súlyos bajokat, úgy mielőbb meg kell újulnia krisztusi szellemben. Szerencse, hogy III. Pál (1534—1549) ezt megértette és összehívta a nagy horderejű trienti zsinatot (1545—1563). Programjába vette 1. a hitszakadás megszüntetését, 2. az egyházi reformok bevezetését és 3. a törökellenes háború előkészítését. A közvéleményt leginkább az első pont tartotta izgalomban, mikor az „újhitűségnek” még a zsinati atyák közt is akadtak szimpatizánsai.

A többség azonban kitartott a tiszta katolikus hit és erkölcsi elvek mellett. Sorukat oly kitűnőségek fémjelzik, mint a jezsuita J. Salmeron és J. Laynez generális, továbbá E. Gonzaga, G. Morone és G. Seripando és a zsinat vége felé a fiatal Borromeoi Szent Károly bíborostársuk. A feladatok köréből valamennyien derekasan kivették részüket s éles elmeéllel kapargatták le a hit-fegyelmi és erkölcsi igazságokról az idők folyamán rájuk tapadt rozsdát. Újabb és életszerűbb szabályokat nyert a papnevelés, a lelkipásztori pragmatika, nemkülönben fent és lent a különböző papi állások betöltése. Ezenkívül új és szabatos szövegezést kapott a katolikus hitvallás; tervbe vették a szentírás, a Római Katekizmus és Miscikönyv új és tetszetős kiadását.

A feladatok nehezebbik része még csak ezután következett, amikor a döntéseket át kellett vinni a gyakorlatba. De emiatt sem kellett aggódni, mivel a Gondviselés éltre állította a nagyszerű reformpápaikat, V. Szent Pius (1566—1572), XIII. Gergely (1572—1585) és V. Sixtus (1585—1590). Hozzájuk méltán kapcsolhatók más főpapi kiválóságok, mint az említett Szent Károly (†1584), Genf püspöke, Szalézi Szent Ferenc (†1622) és a mi Pázmány Péterünk (†1637). Így bizvást lehetett remélni, hogy a trienti magvetés meghozza kívánt termését.

Az unió újkori kísérlete

Az egyház a fentebbiek során magára találva, sokrétű munkakörébe ismét bekapcsolta az egység abbamaradt feladatát. A keletieknél erre még sokáig kellett várni, mert ahol a török uralmat felváltotta a cári kormányzat, ez sem volt elnézőbb a katolikusok iránt. Ennek ellenére a lengyel és fehérórosz püspökök megpróbálkoztak a lehetetlennel. 1595-ös konferenciájukon kifejezték ama óhajukat, hogy szívesen egyesülnek Rómával, feltéve, ha megtarthatják ószláv liturgiájukat és egyéb tolerálnak vélt egyházi szokásaikat. Az akkori pápa, VIII. Kelemen (1592—1605), elődeihez hasonlóan, nem nehezményezte ezt, s így a következő évben tartott zsinatukon kimondták az uniót.

A köztük élő latin papok, főleg misszionáriusok gyanakvó szemmel nézték az engedményeket, s ahol csak tehették, gyűjtögtették az ellenkezés tüzeit. Emiatt VIII. Orbántól (1623—1644) kezdve egészen XIII. Leóig (1878—1903), egymást érték a figyelmeztetések és intések a békebontók ellen, de hiába! Pedig maguktól is rájöhettek volna, hogy istenkísértés így viselkedniök, mikor a pravoszlávizmussal összefonódott carizmus ott sanyargatta a katolikusokat, ahol csak bírta. Lengyelország feldarabolása után e kíméletlen hajszának esett áldozatul a katolicizmus mindama részeken, miket a cári birodalomhoz csatoltak.

Nem csoda, ha ilyen körülmények közt XVI. Gergely (1831—1846) figyelmét ama lengyel területek felé irányította, melyeket az osztrák császárság kapott meg. Errefelé sikerült több érsekséget, püspökséget és egyéb egyházi intézményt létesíteni, s az utód, IX. Pius (1846—1878) már abban reménykedett, hogy talán sikerül az utat megnyitni Szentpétervár felé. Konkordátum kötéséig még eljutott, de mit ért, mikor rendelkezéseit a kormányzervek lépten-nyomon megszegték. A kapcsolat lassankint annyira romlott, hogy a pápa imahadjáratra hívta fel a világ kereszténységét az enyhülés elérésére.

A különben keménykötésű és nagy tekintélyű XIII. Leó sem tudott mást tenni, mint az általános vallásszabadság szükségét hangsúlyozni. Erre szolgáltak a szláv szentek, főképpen Cirill, Metód és Vladimir jubiláris ünnepeire kiadott békülékeny enciklikái. Hasonlóképpen merészebb hangú üzenetei a Téli Palota koronás főihez. Volt bátorsága kimondani, hogy ha a cárok emelni akarják alattvalóikat, akkor maradjanak meg a Szentszékkal békeségben.

Első utódja, X. Szent Pius (1903—1914) már csak az égi segítségben bízott, ezért imádkozott és imádkoztatott az eucharisztikus Krisztushoz, hogy irányítsa a közös útra a keleti kereszténységet a nyugatival. S az utána következők? XV. Benedek (1914—1922) megszervezte (1917) a Keleti Ügyek Kongregációját, XI. Pius (1922—1939) beleépítette (1929) az úgynevezett *Russicumot* azok neveltetésére, akik készek lennének ószláv testvéreik közt az unió propagálására.

Jött a második világháború, és a pápának is a fegyverek elnémulásáért kellett fáradoznia: utána pedig az újjáéledéssel törődnie. Az unióval csak a II. vatikáni zsinat két pápája tudott behatóbban foglalkozni. S ennek révén a közeledés oly szerencsésen alakult, hogy 1965. december 7-én, VI. Pál és Athenagoras kölcsönösen hatálytalaníthatták a sok bajt okozó 1054-es kettős kiközösítő bullát.

A pápák mellett a keleti tájak egyháznagyjai sem maradtak tétlenek. Nekik köszönhető az úgynevezett vegyeskonferenciák, melyekből egyedül a morva Velehradba nyolcat hívtak össze, az elsőt 1863-ban s az utolsót 1927-ben. Bevezetőképpen megtárgyalták az egyesülés újabb tematikáját s utána áttértek a részletesebb teendőkre. A velehradi konferenciák hangja nem maradt követők nélkül a nyugati főpapság körében sem. 1925-ben Laibachban, mai néven Ljubljánában, már magasabb szinten folytak a megbeszélések, és fennen hirdették, hogy az egyes keresztény egyházaknak sürgősen fel kell számolniuk a múlt torzsalkodásait s jóindulatúlag, sőt testvériesen kell összefogniuk Isten, Krisztus, a világos igazság, a szeretet, a kultúra, tehát az emberiség lelki értékeinek védelmére.

Még szabatosabban körvonalazza mindezt a brüsszeli konferencia, ami érthető, hiszen két fő mozgatója, a nagytekintélyű belga primás, Mercier bíboros (†1926) és az oxfordi mozgalom híressége: Lord Halifax (†1934) volt. Alaptételük, hogy

az unió megvalósítása egyetemes keresztény érdek. Rávezető utak és módok: a hit-tételek fontosságának és Krisztus valóságos jelenlétének elismerése az Oltáriszentségben, továbbiakban a hét szentség elfogadása, a hierarchia isteni eredeztetése s a közös egyházfő egységesítő erejének kiemelése. Szeptycky lemergi érsek mindehhez még csak azt kívánta hozzáfűzni: mondják ki ismételten a keletiek szentségeinek azonosságát a nyugatiakkal, Máriának és a többi keleti szent tiszteletének elfogadását.

A mozgalom nagy kárára, röviddel utána meghalt a nagynevű bíboros. Fegyvertársa magára maradva szűkebb hazájában iparkodott az úgynevezett oxfordi és edinburghi egységkonferenciákkal népszerűsíteni az unió gondolatot. Sajnos, nem ment velük sokra. Nagyobb eredményt a párizsi Liturgikus Hét (1925) és a londoni Aranyszájú Szent János Társulat (1926) sem ért el. Látva az átmeneti sikertelenségeket, az oroszok nagy írójával, Szolovjovval meg kell állapítanunk: mind a keleti, mind a nyugati, tehát a protestáns keresztények is egyelőre az isteni Mester hő vágyával és tárt karokkal várják s munkálják az unió történelmi, főséges pillanatának biztos elérézését. Mennyire megvolt ez a „hő vágy” a protestánsoknál is, bizonyítják egyeztető gyűléseik, többek közt már az augsburgi (1530) és a regensburgi (1601). De az újítók túlzottan felfokozták kikötésüket, míg a katolikusok túl mereveknek bizonyultak. Ezért nem lehetett itt sem komolyabb közeledésről beszélni.

Egyes protestáns vezetők megpróbálkoztak legalább az ortodoxokkal egységre jutni. Erre adott biztatót Melancthon, aki Jozafát konstantinápolyi pátriárkával kezdett (1559) tárgyalásokat, majd Osiander és a vele tartó tübingeniek (1580) Jeremiás pátriárkával. S ide vehető még a kalvinizáló Lukaris Cirill, az előbbinek utódja, ő viszont a pietista beállítottságú Zinzendorf Lajos gróf (1621) új felekezetével próbált közös nevezőre jutni. De ők is csupán adatszaporítók lettek az unió történetében.

Követőik úgy vélték, mégiscsak a római egyházzal lenne tanácsosabb tárgyalásba bocsátkozni. A megszakadt fonalat így vette fel újból a ferences barátból bécsújhegyi püspökké lett Ch. Spinola (†1695), a francia Bossuet (†1704) s a katolikusokkal szimpatizáló G. W. Leibniz (†1716). Egyéni törekvésük éppúgy zátonyra futott, akárcsak jóval később a stockholmi Protestáns Világzsinat (1925), vagy a lausannei Nagygyűlés (1927) kísérlete.

Szólnunk kell végül az oxfordi mozgalomból kisarjadt traktarianus irányzatról. Ez az anglikán lelkeség elmélyítését tűzte ki elsődleges céljának, de hívei közt kísértett az egységre való törekvés is. A megvalósuláshoz ugyan nem vezetett el, de elindította azt a folyamatot, mely elitgárdájából olyan kitűnőségekkel ajándékozta meg a római egyházat, mint W. G. Ward, a híres oxfordi filozófustanár (†1882), a neves orientalista, E. H. Palmer (†1882), továbbá a J. H. Newman (†1890) és H. E. Manning (†1892), később mindketten bíborosok.

N É G Y É J S Z A K A

*Hullik, levedlik, cirmol a sötét.
Fényrobbanással érkezik az ég.
Ha áteresztem, keresztülragyog.
Visszasugárzom: felelős vagyok.*

*Dönteni kell. Folyvást dönteni kell.
Ha öröm ér is, hogy viselem el?*

*Hol van a csoda második fele,
az „élj velem”, a „meg ne halj bele”?*

*Kettétört patkó így a születés,
az ember kútba néz, ha útra néz,
hullik, levedlik, fénylik, ami volt —
avar, kígyóbőr, álom, telihold.*

Gergely Ágnes

ÚJABB MASZKOK

Írta HEGYI BÉLA

Mementó

Ó, ez a súlytalan suhanás! Suhanunk a sárga égen, fehér felhők fölött, és éhesen kibámulunk az ablakon.

Elmondjuk egymásnak a régi közös tréfákat és nagyokat nevetünk, mert ezek a viccek számunkra csak most értek meg a nevetésre. „Emlékszel?... Emlékszel?...” Mindenre emlékezünk. Mi még semmit sem felejtettünk. Nem volt rá szükség.

Már jó ideje túlvagyunk a felszállás izgalmain, már mindenkit megfigyelünk, megcsodáltuk a stewardest, még a hamutartókba is belekukkantottunk... De hiszen ez mind, mind ostobaság és semmiség ahhoz képest, amit az ablakon át láthatunk: sárga ég kristálytálban, fehér habcsókokkal. Lomhán bolyongnak körbe-körbe álmos, hatalmas buborékok. És mi milyen éhesek vagyunk...

Rövidesen vége a suhanásnak. Egy hang harangozza már a közeledő város nevét. Nemsokára...

Igaz is, milyen városról van szó? Mondd csak, hol is vagyunk tulajdonképpen? Elindultunk egyáltalán? Vagy el se indultunk, csak megérkezni készülünk? Csodálatos állapot. Kinek az életét éljük, hogy itt és így vagyunk boldogok? Mit higgyünk el abból, ami velünk történik?

Csakis egyetlen kézzelfogható valóságról beszélhetünk: az éhségünkről. Kisasszony, kérem, két kristály poharat hozzon nekünk és óriási merítőkanalat. Így. Most kinyitjuk az ablakot és merítünk az égből. Megkóstoljuk a sárga eget fehér felhőivel.

Ahogy kinyitottuk az ablakot, minden tele lett vanília illattal.

A lakoma

Terítve van

a földszinten takarítónők és segédmunkások,
az első emeleten szakmunkások és művezetők,
a második emeleten mérnökök és tisztviselők,
a harmadik emeleten osztályvezetők és főosztályvezetők,
a negyedik emeleten igazgatók és vezérigazgatók részére.

Etlap

a földszinten: virsli tormával vagy mustárral, egy korsó kőbányai sör;
az első emeleten: burgonyaleves, tejeles tökfőzelék, fél liter kadarka;
a második emeleten: zöldbableves, serpenyős rostélyos, uborkasaláta, csokoládéfánk, ánizslikőr;
a harmadik emeleten: csontleves, főtt marhafartő tört burgonyával, tejeles tormamártás, cseresznyés vagy mákos rétes, 1 liter badacsonyi rizling;
a negyedik emeleten: kaviár jégen tálalva, erőleves csészében májpiskótával, halmajonéz remulard mártással, töltött csirke, burgonyahab talpon, Wellington bélszín párolt angolos körítésekkel; paraj pudinggal, eper- vagy málnahab torta, vegyes gyümölcstál, sajtos tál, fekete kávé, Törley pezsgő, tokaji aszu, brandy.

Jó étvágyat!

Önéletrajz

Az első sorok után már mindketten a hátam mögött állnak. Fejem fölé ágaskodva beleolvasnak abba, amit írok. Két óriási böllér. Érzem, hogy iszonyú kezeikkel a szék támláját markolják, miközben tollam alól a betűket lesik, aztán összenéznek a fejem felett — de nem szólnak semmit. Körülöttem mindent betölt a várakozás.

Ahogy előrehajolok, gallérom mögé kukkantanak, s a bőrömön érzem nyughatatlan tekintetüket. Tarkómat lehetetlennel perzselik. Hiába is fordulnék hátra.

Igyekszem elfeledkezni róluk. Amit csinálok — így gondolom —, nem nekik, magamnak teszem. De hiába; ők ezt a gondolatot is jól ismerik, hiszen azt is tudják, hogy most a gondolat szórendjével bibelődöm. Elégedettek, mert látják mihaszna tusámat: nem akarom, hogy a leírt szavakon kajánul vihoghassanak. Sem védekezésem, sem vértanúságom.

Ráborulok a papírra. Ha tudnék, vinnyognék. Nincs egyetlen titkom sem. Jó volna meghalni egy időre, vagy aludni, nem tudni többé a betűket s megtagadni ezeket a betű-martalócokat. Jó volna elfelejteni, hogy itt ülök, hogy ülni tudtam.

Mikor írni kezdek, rögtön éjszaka lesz. Még sincs hová menekülni előlük. Naptáromat betéve tudják, elszalasztott napjaimat követelik. Emlékeznek mindenre. De ez nekik nem elég. Ha jól megszedték magukat velem, lopva kiosonnak. Az ajtó előtt újabb hatalmasok állnak: mézárások, hentesek, állatszelidítők, s azoknak adják tovább suttogva, mit láttak, hallottak odabent. De azok is odébb lopakodnak, elseppegik még idegenebb, még távolibb sompolygóknak. Csupa suttymban molesztés minden, csupa pusmogó mocorgás. S mindezen túl vagy mindezen innen van a hosszú-hosszú folyosó, teli a leg-hatalmasabbakkal, s a folyosó végén trónus, aranyozva és kiverve eredeti gondolatokkal s ítéletekkel.

Ó, de jó volna fölördítani a polcaim felé: jöjjetek, könyvek, jöjjetek gyorsan, nyissátok, zárjátok erős fedeleiteket! Rejtsetek el engem, csukódjatok rám. Fogadjatok be fehér, hideg hústokba és mentegetőztek helyettem. Oltalmat keresek az életem ellen.

Álmatlanság

Elhagyott pékműhely. Az ablakok piszkosak, mindenütt szemét és korom. A sarkokban felismerhetetlen tárgyak. A küszöb mellett halom olajos, kormos rongy: egybehajigált véres ruhadarabok. Ennyit talált a rendőrség.

Ez volt a műhelye. Itt lett ő hatszoros gyilkos. A bejáratnál áll. Engem figyel hideg, kék szemével. Egyedül én tudom minden bűnét, és érzem, most átháramlik rám minden tette. Kimenekülök az utcára.

Azt is tudom, amit a rendőrség nem tud: a pékműhely kemencéjében egette el a hullákat. A rendőrség soha semmit nem fog találni, csak piszkot, rongyokat, kormot és kihült kéményt. És majd utánam sem talál semmit. Nem fogják megtudni, hogyan haltam meg.

En vagyok soron. Hallom, már azt híreszteli, hogy az egész városnak adósa vagyok. Ez a legsúlyosabb vád. Tartozni. Ő maholnap ártatlanná válik egészen, és gyanútlanul gyönyörködik kínomon. Mind tisztább és büntelenebb lesz, rajtam pedig végigömlik minden vétke, lassan, mint a hideg méz. Rettenetesen fázom.

Sürgősen nyilatkozatokat és aláírásokat kellene gyűjtenem, hogy senki-nek sem tartozom. Így esetleg megmenekülök a vitáktól, verekedésektől és a késtől.

A néptelen utcán rózsaszín házak felé rohanok. Nem tudok kiabálni, keresem a szavakat. Franciául kellene ordítanom valamit, de egyetlen francia

szó sem jut eszembe. A televízió kiáltja helyettem: Au secours! Au secours! Elzárom. Egy kattanás.

Aztán hirtelen minden jóra fordul.

Egy görög templomban arany koronát tesznek a fejemre. A kezemben égő gyertya. Orgonamuzsika.

Feloldozást nyertem irtózatos vétkeim alól.

Elaludtam.

Kisajátítás

Mindig szerette volna, ha nem nő meg a fia. Nem házasodik s nem kell osztozkodnia rajta soha senkivel. Olyan marad, mint hathónapos korában. Csecsemő, akit dédelgetni, pelenkázni kell élete végéig.

Házasságának tizedik évében teljesült a vágya. Az újszülött újszülött maradt, nem jutott túl a pólyáskoron sem tíz, sem húszéves korában. Az orvos két évtizeden keresztül hetente meglátogatta őket, és minden alkalommal azt jósolta, hogy a gyerek nem éri meg a jövő szombatot.

De túlélte.

Az anya önfeláldozását a férj tétlen megadással nézte. Az első években még tiltakozott, napirenden volt köztük a veszekedés. Lassan-lassan azonban beletörődött abba, hogy a felesége megfelelkezik róla, a házasságuk csak formai. Az asszony minden szeretete, gyöngédsége, féltő gondja a kis tehetetlené volt. Körülötte forgott a világ, ő lett a cél, az értelem, a csodálat.

Érte dolgoztak, szépítették a lakást, mondtak le a jobbnál jobb falatokról, neki vásárolták tavasszal az első primőröket s hozatták télen Bécsből a narancsot és a datolyát. Életük szakadatlan ünnepségben telt, melynek a kicsi vált egyetlen középpontjává: karácsony, húsvét, pünkösöd, születésnap, névnap, házassági évforduló.

Csupán egy baj volt. A gyerek nem akart megszólalni. Az anya pedig nagyon várta, hogy egyszer csak legalább annyit mond neki: mama. De sohasem törte meg a csendet szavaival, legföljebb fel-felsírt néhanap, ha nem tették tisztába idejében.

Amikor elmúlt húszéves, anyját súlyos betegség támadta meg és két hét alatt elvitte. Ő némán tudomásul vette hiányát, csak szombatoként sírt hosszasan, mert nem ült mellé senki este tévét nézni. Az anya helyét azonban rövidesen elfoglalta az apja. Ugyanúgy tett-vett körülötte, megetette, meg-itatta, cserélte a pelenkáit. Nem sírt ezután sem szombaton, sem máskor.

Harmincéves korában meghalt az apja is. Egyedül maradt a zuglói két szoba összkomfortos lakásban.

Teltek a napok, múltak a hetek. A padozaton lassan kinőtt a fű, a falak átvizesedtek, penész és salétrom rakódott a vakolatra. Gombák és pókcsemék keltek ki a bútorok sarkaiban.

Ekkor szólalt meg először:

— Óá! Óá!

Sematizmus

Szünet nélkül esett az eső.

Fényes volt az elhajított fáskosár, a döglött kerék, az ablakok hámlott párkánya, a flaszter, az emberek munkaköpenye. Síkosak voltak a villanydrótok, a vedlő macskák és a kanális rácsa.

Megfigyelte a meztelen, de szemérmes tűzfalakat, amelyek csak a hátukat fordítják egymás felé, megleste a szénrakásokat a sínek mentén. Benézett minden üres háztelekre, bozót, lyukas lavór alá, megjegyzett minden helyet, ami fontos volt neki.

Ácsorgott a hosszú, vaskeretes ablakok alatt, ahonnan émelyítő benzin- és olajszag áradt, arrébb a mosókonyha gőze, az öltözők felől pedig izzadtság s egy kevéske kiömlött kölni párája. Számon tartotta a szagokat, a színeket. A szürkeséget.

Valahányszor kint járt a gyár körül, penészes kerítések tövében, macskakövekkel övezett virággyakat vagy rozsdás vascsövek, korhadt póznák egyhangú tömegét kerülgetve — fojtogatta az ősz.

Még nyáron is úgy érezte, hogy novembert játszanak unottan a felhők. Asított a világ.

Egyszer aztán leült — megírni. Ihletből.

H I V A T Á S

II.

Írta POSSONYI LÁSZLÓ

A bíró alig bírta nézni szűkülve szavak után kapkodó fiát. Hatalmas szálfatestével szemben ez a fiú kicsire sikerült, az anyja filigrán termetét örökölte. Csupa izom volt hajdanán, de széles vállai, mióta pocakosodni kezdett, még kisebbé tették. Meghunyaszkodásai is mintha csak egyre lejjebb nyomták volna. Hová süllyedt ez a gyerek, hogy szajkózza a Gemma szavait, mint aki szuggerált álomban beszél, s valahol rejtve mégis tudja, hogy nem mondja az igazat. Bíró füle volt neki még mostani nagyothallásában is és gyakorolta is az ősi bírói szokást. László királyról, az elsőről írta valami régi-régi krónikás, hogy ítékezés előtt, mikor a vallomásokat hallgatta, gyakran lehunyta a szemét. Csak a vádlott vagy a vádló hangja érdekelte, abból olvasta ki, hamisat vagy igazat állít-e az előtte álló.

De a fia vallomásakor nem volt türelme, hogy ezt az ősi módszert alkalmazza. Már az is felingerelte, hogy a menyé beszélő babának tolja közéjük ezt a pipogya írást, de azért a Nicu hangjának remegése meszesedő dobhártyáiban kísértett.

Megpróbálta visszaidézni a hangot, de minduntalan olyan vérrohamokat érzett az agyában, hogy a hang rezgését nem bírta megrogzíteni. Aggályos önkontrollba fogott. Megzavarodott volna? Így kezdődik az aggság, az elhülyülés, a beszámíthatatlanságba menő második gyermekség? Futnia kellett ki a fagyos novemberi estébe, egyedül lenni s rendezni mindent, mi is történhetett, mit forraltak itt ellene?

No dehát a fia hangja-e a fontos? Nem a Gemma izgágasága, aki most ezt találta ki ellene? Mint valami időzített bombát helyezte el a vádjait és elfutott. És senki sem mer emelt fővel elébe állani, a hangjával is vizsgálni előtte.

Hegynek föl indult — talán hogy ne lásson embert — és kapkodva szedte a lélegzetet. A hegyek fia volt, öreg korára is medveként szívós, mázsásan fürge, cammogásában robbanékony, s most igazában földühített fenevad. Talán ezért került most minden embert. Ha most elébe kerülne az az asszony... megint az idegrovosához fúthatott... nem, nem szabad a város felé mennie, inkább föl a Fűvész-kertnek, ahol nem igen jár ilyenkor senki. Egyedül lenni mégis a legjobb a világon, mint az az agg fűzfa ott a dombtetőn egy árva ivlámpa fényében. De az a fűzfa sincs egyedül, vetkezett ágai közé fagyöngy fészkel, s most téli tarságában azzal csúfolja a fát, mintha ő lenne a lomb.

Kicsoda, hogy került ide a házukba ez a Krejcsuk Gizella? Mert hiába csúri-csavarja a nevét, mint ahogy a kaméleon változtatja tereptarkára a színét, csak Krejcsuk Gizella marad. Mikor Hitler Romániáig nyújtózkodott, egyszerre Gina von Kreutzignak híresztelte magát s olyan névjegye is volt egyszer, az Antonescu

kormány idején, amelyen Gemma vagy Kreutzig zu Kreutzenstein néven hivalkodott. Mert az ő fajtiszta német nevét eddig elferdítették. Ez a Frauendienst idején történt, amikor ő volt a helybeli német kolónia főnöke, s amikor semmiféle rábeszéléssel sem bírták visszatartani a politikától, a pezsgőkonyakos klubestéktől, az egész országot beutazó propagandakörutaktól. Pedig még a gúny fegyvereit is igénybe vették, ki is nevelték Giza-Gina-Gemmájukat, aki nem is tudott jól németül. Valami bánási cseh és szlovák telepesekből összeállt faluban jött a világra egy kútásómeister leányaként, s valami rettenetes cseh-tótos falusi német dialektust beszélt, amire a hódítók, szép asszonnyal állván szemben csak mosolyogtak, vagy megértően panaszolták, hogy így korcsosították el előtte a tiszta német fajúakat a szlávok. No de ezután minden másképp lesz! A derék öreg kútásónak a falujában jó volt a Krejcsuk vagy Kreicsik név. Giza azonban hamar elmenekült az egyszerű rokonság kispolgári környezetéből. Bukarestbe ment előlük a szerb Bánátból — mert románul jól tudott — egy náci olajvállalat lerakatához. De az igazgató, aki neki ezt az állást szerezte és különben is gyakran magával vitte színajai és tengerparti vikendjeire is, minden kínálkozása ellenére sem vette feleségül a messzi keletre szakadt volksdeutsch palántát. Hisz Gemma nyelvében is elkorcsosult a keleti barbárok között és nagyon is torzultan ejtegette a szent német szavakat. Pedig Giza-Gina-Gemma haja ekkoriban a barnásszőkéből egyre jobban az északi faj kiváltságos aranysszőkéjébe hasonult át, hisz a haját könnyebb volt átalakítani, mint a gyermekszobáját. S ha már fajnémet férjet nem szerezhetett magának, a német faj fensőbbes egyedeinek kitenyészése céljából a sport fészkeiben kezdte keresni a hozzája méltó férfit. Férfilesbe indult a sportversenyekre, igazgatója autója mindig rendelkezésére állt, öltözni tudott, s gyakran jött német tiszti társaságban is. Bejáratos lett a sportolók klubjaiba, ahol akkor Nicu volt a sztár. Gemma minden alkalommal ott állt aztán a lefutónál, ha Nicu játszott, mikor a csapzott, kiizzadt csatárok a pályáról levonultak, beállt ebbe a férfiszagba agyonápolt, illatos testével, mint valami önműködő csalétek és leste áldozatát. Pap Nicu kellett neki, a legesodálatosabb göllővő. „Nitu a fost miraculos!” Nicu, akiből bíró lehetett volna, tanácselnök, mint az apjából, s akiből doktorátusával együtt hamarosan utcaseprőt fabrikált a felesége. S még ha gyereket ad neki. De még azt sem. Csak ráfonódott, kiszívta minden erejét és bátorságát, s egymaga akart tündökölni mellette: fagyöngy.

Öreg szíve elszorult, kalapált. Túl gyorsan vette az iramot a hegynek. Neki a lányától sem született unokája. S a másik két fiát még az első háború vitte el. Szívszorulását most valami kongó üresség váltotta föl. El innen erről a vesztett csatáról, ahol már a föld is gyűlöletes lett fölötte. Dédelgetett vágyába fogott hirtelen. Déva! A gyermekkor városa, a várrom a hajmeresztő sziklaélen a Maros fölött. A hazai pulická íze a bivalytej sárgás sűrűjébe omolva, és a csönd végtelensége a lábuknál zúgó folyam morajlása fölött. Oda kell költöznie az öccséhez, a magányosan élőhöz, akinek nem torzítja el az életét semmiféle idegen. Halászni fog és ülni a sziklaélen nyaranta a folyam fölött, szitakötők táncát figyelve az örvénylő, napsütötte víz part mentén megülő nyugalmas öblöcskéiben. „Ó, Déva, Déva, milyen édességgel teli emlékek rajzanak föl már a nevedből is” — gondolta és úgy érezte, születése helye fölött valamiféle jóság és békeség lebeg, míg itt a világi erők úznak gúnyt vele.

Az alvilági erők újra a menyére irányították a gondolatait. Giza! Persze, hogy csak az ő agyában foganhatott meg ilyesmi. Magamagából indul ki, s mert ő kész lenne bármiféle ilyes tetre, másról is föltételezi. A bíró itt néhány káromlást engedett el a foga közt, amelyben sárló kancákról, SS-ről és Hitlerért lelkesedő szukákról is szó esett. Persze imponált neki a rablóhadjáratuk is. Mért ne tétéleznék föl a férje apjáról, hogy elloppja a saját lánya ékszereit, aki Európa kirablásának örvendezett. Hogy hagyta volna ott rohadni a börtönben, mikor a fölszabadulás után öt évre büntették Frauendienst szolgálataiért. De őt levette a lábáról a fia eettsége. Hisz Nicu szenvedett akkor is a legjobban, a felesége vétkéért megbízhatatlannak minősítették, állásából kirúgták, parkórré degradálták. Hiába akarta rábíni a fiát a válásra, hogy újra talpra állíthassa. Ha Nicunak annyira kedvére

van ez az asszony, talán ez adja vissza az ambícióját is. Tanácselnöki presztizsét vetette latba érte, ahelyett, hogy hagyta volna legfőbb képességét, a súrolást végeznie négykézláb kúszva a börtönben. S talán remélte is, hogy a börtön észreteríti ezt az asszonyt. Persze, ha meglátogathatta volna ott a börtönben. Ha meghallgatja hunyt szemmel a hangját. Ezt azonban a rangja nem engedte. Csak Nicu hordta a hírt, hogy Gemma súlyos beteg, galoppierend... tüdővész... hogy vége, nem bírja tovább, elpusztul a börtönben. Talán már akkor összejátszottak ellene, elhitettek valamit, ami akkor sem volt igaz. De Gemmát mártírrá kiáltották ki, ő pedig elhitette magával, hogy egy asszonyos szereplősi miatt két év is elég büntetés lesz neki. Ezért engedték szabadon. Bárcsak nem segítette volna újra kiszabadulni ezt a fasiszta fűriát. De még mindig nem ismerte eléggé, még külön laktak addig. Micsoda évek is voltak akkor, látni a Nicu kétségbeesését: „Gemma haldoklik... Az orvos azt mondta, csak streptomocinnal lehet megmenteni és a városi lakásukból is ide kellene költözniök a hegyre...” És lassanként kicsikarták tőle, hogy eladja a fél házat, hogy streptomocint vehessenek méregdrága áron Gemmának és egyúvé költözzenek a Nicu nevére írt lakásba. „Gemmát csak így lehet megmenteni és a papa ügyis gondozás nélkül van, a bejárónók csak meglöppják.” Hogy szajkolta Nicu a szájába rágott szavakat, s még azt is megcsillantotta előtte, hogy Gemma gyereket is szülhet, ha meggyógyul.

Akkor állt kötélnek, akkor költöztek össze. Gemma egész nap látványos pongolyákban feküdt a teraszon és holtra fáradt férje szolgálta ki. S neki mindennap látnia kellett ebben a totyogó bábáskodásban a fiát. Nicu esténként édességeket, habos süteményeket hozott a nyomorult kis fizetéséből, vagy talán jobb borralót kapott, mert a sétatéren a széna és az őszi lomb szállítására szánt kordé csacsiján megsamaragoltatta a gyerekeket. S a pénzes gyerekek őrzői fizettek ezért a multságért. Gemma kibontotta a süteményes csomagot, minden habos tésztába beletürt, aztán a maradékot a férje szájába erőszakolta nyirkos ujjjaival. Ez volt az ő jósága: — Te is egyél, biztosan éhes lehetsz!

És Nicu evett abból az ételből, amit az állítólagos beteg összeturkált. Boldogan nyelte a szájába dugott maradék falatokat, mohón csókolgatta a ragacsos ujjakat, s ha ő nem látta, talán még le is nyalta, hisz különben éhezni is képes volt akkoriban a feleségéért. A villa emeleti részére Nicu hozta a vevőt, aki rögtön streptomocinban fizetett. Csempész volt. „A papa ügyis egyedül van, elfér minálunk!” De Gemmának a reprezentáláshoz mind a három szobára szüksége volt. Neki sok levegő kell. „A papa nagyon jól meglesz a hallban, az jól fűthető, mert nincs rajta ablak és akkor jön-megy, amikor akar.” És aztán sohasem jutott pénz elég, hogy az etázsfűtést megcsináltassák, a kandalló pedig a Gemma szobájában is éppen elég fát fogyasztott, a hallbéli pedig még jobban eszi a fát. S ő mindezt hagyta, hisz diákkorában is tudott fűtetlen szobában élni a fagyos Déván és a szelles Kolozsváron is. „A papa ügyis kávéházzal jár, milyen jó is a papának.” Hát még ezt is irigyelte tőle, azt a néhány, egyre ritkuló sorú öreg barátot, akikkel délutánonta sakkozott vagy ultizott. Aztán kijelentette, hogy ő csak este főz az urának, s miután a papának este nem ajánlatos zsiros ételeket ennie, jobb ha a papa a kedvenc kávéházaiban és éttermeiben étkezik. Hát így már kora délelőtt nekiindult, kávéházból vendéglőbe, vendéglőből kávéházba járt. Gemma csak hadd tartsa addig patyolattisztán a soklevegőjű lakást.

Azután pedig — most látta tisztán — megkezdődött az ő szabályos bekerítése, hülyévé nyilvánítása is. Gemma kitalálta, hogy apósának most már, túl a nyolcvanon, gyöngülni fog valamelyest az emlékezőtehetsége. Vagy legalábbis el lehet vele hitetni, hogy gyöngül. Elkezdődött tehát a „nyitva hagyta a gázt, nyitva hagyta az ajtót, nem húzta meg a vévét” korszak. Mikor ő annyira vigyázott, hogy végül már háromszor is visszatért bárhonnán, hogy mindezt igazán elvégezte-e. Magában is kételkedett immár, mégsem talált nyomot, hogy valamit is elfelejtett volna. Ilyesmit csak Gemma talált, mikor uszítani akarta ellene a fiát. S persze, ez az alsó lakás már a ház fölépítése óta a Nicu nevére volt írva, mikor egy részét idegeneknek adták bérbe. S most, hogy Gemma beköltözhetett, már csak ő vált feleslegessé benne.

S aztán hallania kellett a vékony falon át a Gemma élesen vitatkozó hangját: „A papa mindent elfelejt... nem emlékszik már semmire, hisz az a sok sör se használ neki, amit ide-oda kóboroltában megiszik... Persze, neki nagyobb a nyugdíja, mint a te egész fizetésed...”

Igen, a tanácselnöki nyugdíj magasabb volt, kiemelt nyugdíj is, Nicu pedig derekba tört ember lett és örülhetett, hogy vénülő fejjel visszafogadták edzőnek a labdarúgókhöz. Gemma meg tudott halni minden garasért, amit elérhetőnek vélt, és mégsem kaparinthatott meg. „En itthon halálra dolgozom magam, amíg a papa sétál és a kávéházban ül. Legalább a lábát törölné le, ha hazajön!”

Került volna az ő kezébe egyszer ez a nő, biztosan megnevelte volna. Vagy szült volna gyereket, hogy otthon maradjon, vagy mars dolgozni, hajnalban kelni, percre kiszámított időre menni, mint titkárnő korában. Vagy ha háztartást vezet, mosna a hideg Marosban télen is, mint Déván az asszonyok, akik mezítláb állnak a rohanó folyó szélső kövein és sulykolással melengetik magukat. Őmellette nem dámáskodhatnék, nem bridzselhetne hétszámra platinaszőke hajjal, hanem négykézlábra kényszerítené, mint mikor a börtön folyosóját síkálta. Elképzelte Gemmát föltúrt szoknyával, elkéült lábbal, s elszégyellte magát. Mi ez, miféle diákos, hajdani érzékiség kíváncsiskodása benne a folyóban mosó fehér lábú asszonyok iránt. Ezért hagyta volna magát az orránál fogva vezetni? Ezért adta oda streptomycinért, Gemma egészségéért a lakást, függetlenségét? Hisz megnősülhetett volna ő is, pályázó volt elég, és gazdaasszonyjelölt is. Basaként élhetett volna. S éppen e miatt az asszony miatt lett szerencsétlen, akihez soha semmiféle köze sem volt. S ez meg tán éppen azért fél tőle, mert benne emberére talált volna. Mint ahogy minden asszony emberére talált benne.

S valami eufóriás élénkség járta át most, hogy megpihent a hegytetőn és a múlt örömeire emlékezett. A feleségére, erre a neki rendelt s őt kiegészítő asszonyra. A négy szép gyerekre. Három fiú s negyediknek egy lány. Mind sikerültek, egészségesek s ebben vagy abban mindegyik túlhaladta az átlagot. A Hunyad megyei földtúró Pap család fia jól keverte véré a büszke Nákó család lányával. S ezeket a Nákó féle násfákat herdálta most el Gemma, a lányának rendelték. „Hagyd, papa, színpadon úgysem viselünk igazi ékszer — mondta Zinaida. — Majd egyszer elhozom, mert a mama bálozott velük. De tudod, én sohase viselek ékszer.” Persze a lányának csak a munka, a színpad a fontos, az ének. Úgy élt a hangja mellett, mint egy remete. Zinaida legalább igazán az ő vére, nem ér rá emlékeket gyűjtögetni, mert dolgozik.

Vajon melyik fia hasonlított volna rá, ha el nem esik? Laci, aki olyan komolykás volt és kutató orvosnak készült az egyetemem? Vagy Péter, aki folyton a hegyeket bújta, s már diákkorában is geológusnak készült. „Kincs van itt minden kőben, miért lakják mégis koldusok ezt a földet?” Ha megmarad, ki tudja, mire vitte volna. De hát csontjukkal szórták be Volhinia mocsarait, s csak a lélekben leggyengébb maradt meg, a sportos szépfiú. Hát persze, hogy agyonkényeztették, s ezt az egy vigaszt nem vehette el a feleségétől sem, aki dédelgetésével előkészítette fiának a Gemmához vezető utat.

„Miért büntetsz így engem, Istenem?” — torpant meg erre, s nem vette észre, a talpa alatt tócsa volt, ami estére befagyott. A két lába egyszerre csúszott ki alóla. Hanyatt esett, s koponyája is koppant. Mikor ocsúdni kezdett s felállni próbált, csípőn alul vad fájdalom hasított belé.

„Combnyaktörés” — állapította meg józanon s tudta, itt megfagyhat reggelre, ezen a lakatlan tájon, ha erre nem téved valaki. De köröskörül senki sem járt, és neki fájdalmat okozott a feje elfordítása is. Így hát mozdulatlanul a csillagokra nézett s odaragadtágáról egyszerre csak eszébe ötlött a gyermekkora. Akkor kezdtek aszfaltozni a kis Déva főterét és az olvasztókazánok mentén halmokban állott a fénylő fekete szurok. S mint csókát a fényes tárgy, vonzotta őt is ez a szurokhalmaz, a szagát is szerette. Szegények voltak s oly kevés játékszere volt. Egy szurokdarabot akart. De őrizték. Egyszer azonban iskolából jövet őrt sem látott, s a szurokhalmaz tetején egy férfiókölnyi fényes darab hivalkodott egyedülállóan, élével alig érintve a kupacot. Odaugrott, hogy fölkapja, de a nyári melegben az a

szurokdarab is odaforrt a többihez, hiába rángatta, csak a keze ragadt oda, de nem tudta lefejtetni. S már kiabált is az ör, alig bírt elfutni piszkos kezével s a szégyenével előle. Hát így fogták meg itt is, de most valami ideragasztotta a földhöz s innen már nem futhat el. Számadoltatni kezdte magát a gyerekkori szurokdarabtól végig. Istent nem nagyon hitt sohasem, túlvilágot sem, inkább csak a dolgok tisztázásához szokott bíró dolgozott benne. Ördögben és Istenben errefelé inkább csak a babonás románok hittek. Egyik nagyanyja is ilyen volt, s most fölrémlett előtte cserzett bőrű keze, amint a pulickát kavarja egy cserépfazékban a füstös nyílt tűzhely fölött. Mint egy Macbeth-beli boszorkány. Mennyit nevettek a babonáin józan protestáns unokái, de a főztje jól esett, s minden betegséget kuruzsolni tudott. Ha most itt lenne, talán ráolvasna a törésére, s egyszeriben meggyógyulna. Ostobaság. Már erőt venne rajta a láz? Nem érzett se hideget, se meleget, ahogy itt feküdt. Csak mozdulni nem szabad. Halvány köd és csillámló dér lepett be körülötte mindent. Az északi szél üvegcsengéssel zörgette a fagyos ágakat, s furcsa hangok szivárogtak fölülről. Ismerte a korai tél távoli üzenetét. Vadludak.

Elhessegette magától ezt az érzést, pedig jó volt. Gemmára gondolt ismét, nem tudott másra gondolni. Legalább gondolatban, rációval maga alá kellett gyűrnie ezt az asszonyt. Menjünk hát sorjában. Tisztázni kell bírói lelkiismerettel, hogy készakarva játszotta-e el Gemma ezt a komédiát, vagy ő felejtette volna nyitva valóban az ajtót? Ékszerről, tetemes értékről volt szó. Most a combjánál is jobban sajnált, hogy csak két gyermeke maradt, s azok közül is a derekabbnak nem tud most hagyni semmit. Ez fáj, de lemérte. Talán csak a göggyének fáj. Érezte, hogy az agya tisztán működik most is. Délelőtti elmenetelét is visszaidézte lassan a legkisebb részletekig. Nem igaz, hogy nyitva felejtette az ajtót. Az sem lehet igaz, hogy az ékszeresek ott voltak kiterítve, meglátta volna, amíg a bezárt ajtó kinyitásával bibelődött. Csak valami örült megszállottság csináltathatta ezt Gemmával. El akarja őt üldözni a háztól? Félt talán, hogy figyelmezteti Nicut, ne hajoljon meg mindenben, ne legyen puha rongy a kezében. És ne kockáztasson semmit azokkal a kozmetikai bevásárlásokkal futball-turnéi közben. Hiszen ő még az ideg orvosra se figyelmeztette Nicut, ha észre is vett valamit. Kapzsiságból lopta el? Hisz ha kér, kaphatott volna Zinaidától belőlük. A lánya nincs rászorulva erre. De Gemma gyűlölt mindenkit, aki magasabbra vitte, mint ő. Gyűlölte Zinaidát, mert híres és sok pénzt keres, gyűlölte őt, mert magasabb nyugdíjat kap, mint Nicu fizetést. Ha akkor nem mozdul érte, ha akkor a börtönben hagyja... ha nem gyógyíttatja ki ezt a lába köré tekerőző férget. Hát ilyen emberek is tudnak lenni...

Egész testében megrándult az undortól s beléhasított újra a fájdalom. Vissza kellene menni, megbüntetni azt az asszonyt. Hány gyilkos, hányféle bűnöző fordult meg a keze alatt. S azoknál mindig rájött a dolog emberi nyitjára, mit miért tehettek. S még sajnálni is tudta őket. S most Gemmát gyűlölte egyedül. Bunkakabátja ugyan óvta a fagytól, de most már mintha valami láz is borzongatta volna. Így fekhettek Laci és Péter is sebesülten valami félig befagyott mocsárban, Volhíniában. Most jól esett, hogy ilyen közeli társakra akadt a szerencsétlenségben. „Ti is kibírtátok, úgy-e? — kérdezte apásan az üvegszínű szélben s cinkosan kacintott: — hisz a halálig kell csak kibírjuk, úgy-e?” A gémberedett gallyak távoli hangon mintha feleltek volna rá: „Kibírtuk.”

Fáradt kábulatát lerázva, tovább vallatta magát. No, számolj el vén bűnös, milyen bírása voltál másoknak s milyen léssz magadnak? — Ha most megtalálna valaki, Gemmácska hogy megjedne a sáros lábú emberektől, akik hazahurcolnak. De nem hurcolnak szerencsére, itt vagy a vállatopadon, számolj el, vén akasztófára való, bírónak bíró, embernek ember tudtál-e lenni?

Bekalandozott sok tárgyalótermet, várost, vidéket, ahol valaha szolgált. Bírói múltjában nemigen talált hibát. Olyan időket vészelt át, impériumváltozásokat, kormányváltásokat, hidegből forróba s megint fagyosba fordított fürdőt, amibe beléhal vagy makkerösen életre kél a halálraszánt, parazszi módra kuruzsolt beteg. A történelem választóvizeit megjárta, s minden buktaán át egyformán tisztelt és megbecsült bírója tudott lenni magyaroknak és románoknak egyaránt. Csak Gemmának, ennek a butamód elszánt nőnek volt bátorsága őt gyanúsítani. S most érez-

te, hogy a butaság erői kimeríthetetlenek. Ha van sátán, csak a butaságon át igazgathatja a világot. S hátha az a buta sötétség, ami egy ilyen nő agyában lakik, maga a sátán?

Megborzongott. Láza lenne? Nem ide indult. Tisztázni akart dolgokat. Lemérte hát a helyzetét ezen a mindenkitől elhagyott kopár hegytetőn. Nem találtnak rá, itt pusztul el a fagyban. De úgy pusztul, hogy nem fekszik alá a butaság erőinek. A ház, amelyben laktál, gonoszság fészke lett, lerombolom a házat, hogy a gonosz erőt ne vehessen fölötted. Megölöm a testet, hogy martalék ne légy...

Mi az, aludt volna...? Nagy kékszürke szemével a messzibe bámult, a fagyos ég mécsplasztású csillagai felé. Nem értette, nem érte a dolgot. Akartan mozdulatlanul, hanyatt feküdt, s az égre bámuló szeme sarkából látta, hogy nem messze egy alacsony kis kerti ház ablaka megvilágosodik. Csak kiáltania kellene. Jajgatnia. Erős az ő hangja, ha kiereszti, mint a ködben bögő szarvasé. S egy pillanatra mint-ha mozdult is volna benne valami az élet felé. Még nemrég fekszik itt, érezte, hogy meggyógyulhatna, hogy a bosszú még éltethetné. Maga alá gyűrné az ostoba gonoszszágot, ítéletet mondana fölötte. A nyugdíjából kitelne, hogy máshová költözzék és onnan folytassa le a nyomozást. Az összeköttetései, régi detektív ismerősei megvolnának, jutalmat is ígérhetne s megtudná, hová kerültek azok az ékszeresek. A régi násfák értéke a formájukban van, azt talán nem bolondok széttörni? Kell nyomnak lennie, s meg is fogja találni. És akkor Gemma az önbetörése miatt visszakerül a börtönbe, hogy négykézláb kúszva mossa a betonpadlót, meg a folyosók szegecselt vaslemezeit, amelyek annyi rab csoszogásától fényesek úgyszólván. S látta őt kúszva és görnyedten, szemébe lógó hajjal és látta kivillanó fehér lábszárait is. S ettől megrázkódott, a fájdalom észre térítette. S szégyellte előbbi gondolatát, mint-ha valami állattal akart volna fajtalankodni. Egy ilyen szemét, egy ilyen szemét nő, a butaság és a gonoszság ördögével a fehér húsa mélyén. Megalázó, ha csak gondol is rá. És Nicu még így sem tudná kitörölni a szívéből. Szegény, őrá hárulna mind a szegény. Mit érne ő vele öreg korára, hogy megalázza? Csak vergődjék a bűnében, a rettegésében, hogy fölfedezik, s vesszen bele a hazugságaiba. Ez nagyobb büntetés. Nem kiáltani. Nem adni életjelt!

S nem fordította el szemét a mécsfényű, pisla csillagokról. Makacsul összezárta a fogát, össze is csikordította, ha véletlen mozdulatra fájdalom járta át. Aztán melegség fogta el, és szeretni tudott megint mindent, ami a világot alkotta...

(Folytatjuk)

FELSZÁLLÓK

Felszállok meglovagolni a bárányfelhőket
Kötélhágcsón szerelmet küldök a bénáknak
Ébredő fénycsóvát a látóknak
Prizmakristály-csillagot a vakoknak
Organikus szívet idegenhús-anyagba
Szerecsen dobon impulzust süket dobhártyára

MA NEM LÁTTAM MÁST

Ma nem láttam mást

csak bársony karokat
az anyák nyakára kulcsolva

gurgulázó kacagást
és apró tejfogakat

napfényes szemeket
himporos kíváncsisággal

Lengyel Anna

A Vigilia BESZÉLGETÉSEI

1. RÉDEI MARGIT VISSZAEMLÉKEZÉSEIBŐL

Rédei Margit tánctanárnő a harmincas években mozgásművészeti stúdiót vezetett a Belvárosban. Ekkortájt ismerkedett meg Bartókékkal, akiknek gyakori vendége volt, külföldi turnéik alatt pedig Csalán utcai otthonukban tartózkodott. Nem sokkal halála előtt munkatársunknak tollba mondta visszaemlékezéseit, melyből az alábbi részleteket közöljük.

— Alacsony termetű volt, mégis rendkívül arányos. Keze-lába kicsi, bőre márványszerűen sápadt. Amikor megismertem, haja már ezüstszürke volt, nemsokára egészen fehér. Csodálatos tekintete hol perzsel, hol embertelen-ártatlan hidegseget árasztott, mint aki nem ismer sem az erényt, sem a bűnt. Nem kívánt magának semmit, mégis az egész életet igényelte. Ugy élt, mint aki tudatosan betartozik a világ oriási körforgásába.

*Idegenek közt nagyon ügyefogyottnak, elesettnek tűnt, mintha félt volna másoktól. A társadalmi igazságtalanságok elviselhetetlenek voltak számára, sőt a társadalmi külsőségek is. Mikor a Greguss-díj átvételére az Akadémiára ment, a taxiban egész úton egy papírszeletről a köszönő választ magolta kétségbeesetten. Ha valakivel nem szívesen beszélt, nem tudta az ellenkezőjét bizonygatni — inkább hallgatott. Képtelen volt hazudni. „Béla csak egy törvényt ismer — mondta a felesége —, azt szereti, ami igaz.”

*Érzékiszerveinek feltűnő finomsága miatt minden illatra, hangra, mozdulatra fokozottabban reagált. Mindent szeretett, ami természetes, ami valódi, a friss földszagot is. Villájuk emeleti szobájából meg tudta különböztetni, a konyhából jövő zajok alapján, hogy odalent kokkátéstát vagy metéltet vágnak-e.

*Szerénységére jellemző a következő eset. Az Operaházba igyekeztünk, a koncertjére. A művészbejárónál áttörtünk a hangoskodó kóristák, muzsikusok tömegén, akik észre sem vették a közöttük osonó törékeny zeneszerzőt. Am beljebb, a sok lépcső és folyosó rengetegében eltévedtünk. Végül egy altszót állta utunkat és meglepődve tudakolta, mit keresünk itt.

— A hölgy a nézőtérre akar menni — felelte Bartók —, én pedig zongorázni szeretnék.

„Zongorázni szeretnék” — akik ismerték őt, erre az epizódra rábólintanak, igen, ez volt ő.

*Iskolám egyik báljának megnyitására Bartók Régi táncait és Schumann

Intermezzóját dolgoztam föl, amiket végzős növendékeim mutattak be. Meghívtam őket, de Ditta telefonált, hogy Béla lázas beteg s ilyenkor a szokottnál is sokkal érzékenyebb mindenre. Eljönnek, ha én vállalom annak kockázatát, hogy esetleg szó nélkül feláll és elmegy, ha valami nem tetszik neki. Megérkeztek. A játék elkezdődött. Hajdú Pista ült a zongoránál. A produkció, jöllehet nem volt elsőrangú, túrhetően pergett. Bartók azonban hirtelen leállította a muzsikát.

— Azok ott ketten — mutatott a táncosokra — mást táncolnak. Miért?

— Az az orgonapont — válaszoltam.

— Orgonapont? A táncban is van ilyen? — és ettől kezdve nagy figyelemmel kísérte a műsort.

És mégis majdnem elment. Ditta mesélte később, hogy Bartók alig tudta túrtózteni magát, annyira átélte azt a tragikus fájdalmat, amit az *Intermezzo* kifejezett.

Az előadás végén odalépett Hajdú Pistához. Megállt előtte, s kicsit oldalra hajtott fejével megkérdezte:

— Mondja csak, fiatal muzsikus barátom, szereti maga a jazzt?

Pista zavarában fülig vörösödött. Nem tudta, mit volna ajánlatos válaszolni. Bartók erre elnevette magát:

— Nyugodt lehet, én szeretem a jazzt.

Ezután viszonzásképpen azzal szórakoztatta a növendékeket, hogy a kis vaskályha mellé ült és bolgár ritmusokat dobolt nekik.

*Bartók anyja nagyon büszke volt fia zongoraművészi képességeire. Egy ízben a Zeneakadémián adott hangversenyt, a *Mikrokozmosz*ból játszott. A nézőtér zsűfelől megfelt hat-nyolc éves gyerekekkel. Mi az egyik páholyban ültünk Bartók mamával és Kodállal. A koncert befejeztével a gyerekek fölmásztak a pódiumra, s ott alkudoztak egy kis ráadásért. Bartók nem kérte magát.

— Hogy szeretik a gyerekek Bélát! — jegyezte meg Kodály.

— Igen, igen — sóhajtott Bartók ma-ma —, csak az a kár, hogy ezekből a

darabokból nemigen hallhatják, milyen jól zongorázik...

*Dohnányival elismerték ugyan egymás tudását, sőt jó barátságban voltak, de Dohnányi azért mindig kissé bolondnak tartotta Bartókot. Ennek ellenére, a *Cantata profanit* ő vezényelte a bemutatón. A szerző akkoriban Törökországba utazott, s csak rádión keresztül, rossz vételi viszonyok között hallhatta művét. Babitsné azonban lemeze vette, és leforgatta neki, miután hazaérkezett.

— Látszik, hogy nem értettél meg — mondta Dohnányinak, amikor összetalálkoztak.

Ez bizony igaz volt, noha Dohnányi soha nem is állította az ellenkezőjét.

*Ha komponált, az egész ház lábujjhegyen járt, suttogva beszélt, hogy ne zavarják túlságosan érzékeny fülét. Ilyenkor senkiről sem vett tudomást. Nagyon erős kávét ivott. Íróasztal mellett dolgozott, csak néha szűrődött ki egy-egy zongoraakkord a szobájából. Gyakran menekült a Dunaparra a bérházi zajok elől.

*Rendkívül tiszta ember hírében állt. Ditta többször is emlegette: „Csodálatos, hogy Béla ruhái soha nem piszkolódnak be.” S bár nem volt gazdag, úgy hatott, mint aki minduntalan új ruhát visel.

*Bartók és Ditta szakadozott félmondatokban, nyitva hagyott gondolatokkal és erős gesztikulációval beszéltek. Ezért úgy vélem, hogy azok a hosszú szövegek, amiket Agatha Fassett a könyvében (*Bartók amerikai évei*) Bartók szájába ad, csak lényegükben hitelesek. Bartók általában keveset beszélt, de mindig azt tapasztaltam, hogy már néma jelenléte is nagy hatással volt az emberekre.

*Barátaikat, ismerőseiket két nagy csoportba osztanám. Az egyik csoport az igazán szellemi társakból állt, míg a többieket praktikus barátoknak lehetne nevezni. Szükségük volt az utóbbiakra, mert a mindennapi élet apró-cseprő ügyeiben nehezen igazodtak el. Praktikus barátaik segítették őket a vilánszámla, adó stb. kifizetésében. Agatha Fassett is ilyen ismerős lehetett. Egyébként meglepő, hogy könyvében Bartók, tőle szokatlan módon, az írónőnek szinte minden szavába beleköt. A praktikus ismerősöknek sokat köszönhet a világ. Így például a román gyűjtés teljes anyagát, mely egy nagy ládába csomagolva, az ő segítségükkel jutott át Amerikába, egyhónapos portugáliai hányódás után.

*Agatha Fassett azt írja róla, hogy talán soha nem tudott játszani. Pedig kedvelte a játékokat, különösen a finom szerkezeteket. Nagyon örült egy miniatűr német szótárnak, amit ajándékba kapott, a technikát csodálta benne. Egy alkalommal saját mellszobrát öltöztette fel kabátba-kalapba. A mellszobor árnyéka az üvegajtóra vetődött. Ezzel tévesztette meg a háziakat, akik azt hitték, már hazajött. Igenis, ismerte a tréfát. Átéltém egy karácsonyt Bartókék-nál, amikor mindnyájan négykézláb a földön játszottunk Péterke villanyvonatával.

*Ha fájt valamije, elbújt az emberek elől, akár a szabad állatok. Így tett akkor is, mikor a vállizülete betegedett meg. Épp ezért, úgy érzem, szörnyű lehetett számára emberek szeme láttára meghalni a New York-i közközházban...

2. BARTÓK ÖZVEGYÉNÉL

Az egyetlen hiteles koronatanú.

Itt élt közöttünk észrevétlenül. Tíz évig senki sem nyitotta rá az ajtót.

— *Mit tart ma feladatának?*

— Fontos az emlékezés. A magyarázatait mindenféle vonatkozásban szeretném éltetni és használni.

— *Megfelel a szerző elképzeléseinek napjaink interpretációja?*

— Igen. Nagyon sok alázat és nyitottság tapasztalható.

— *Véleménye saját műveiről?*

— Elismerte a műveit. A fiatalkori műveket nem tartotta eléggé jelentősnek és nem szívesen beszélt róluk.

— *Őn melyiket szereti?*

— Minden művét egyformán szeretem, de a Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre írt műve különösen közel áll hozzám, mert részes vagyok a mű létrejöttében.

— *Magányossága emberggyűlölet volt-e vagy külön póz?*

— Az a meggyőződésem, hogy az ő magányossága elsősorban magatartás volt: neki mindig „nagyon sok dolga volt”, és kötelességtudásból vigyázott az időbeosztásra és energiájára. Nagyon szerette a családi együttléteket, és néha szívesen volt társaságban.

— *A közhiedelem szerint Ön túlságosan is zárkózott, nem szívesen fogad senkit. Kapcsolatba hozható ez azzal a nagy személyes veszteséggel, ami érte?*

— Ez a zárkózottság látszólagos. Ma is sokat érintkezem emberekkel, csak a forma változott meg. Intézkedem, dolgozom, benne vagyok a világban. Aki pedig keres engem, az megtalál.

— *Változott-e Bartók világgépe az utolsó években?*

— Látványosan, azt hiszem, nem.

— *Isten?*

— Valami elindult benne. Hinni akart.

3. COMENSOLI MÁRIA

egyike azoknak a kiváló zongoraművészeinknek, akikkel hosszú időn át csak ritka alkalmakkor találkozhattunk a hangversenytermekben.

— *Gyakran okoz számomra csalódást, hogy az előadóművészek technikája és bravúrjai iránt mindig nagyobb az érdeklődés, mint elveik és tapasztalataik iránt.*

— Nem akarok panaszkodni. Örülök annak, hogy zavartalanul élhetek, és nem háborgat senki. Hagyjuk a múltat...

Rádiószerelése és Bartók Szvit két zongorára című művének lemezfelvétele, melyet Bartókné Pásztory Dittával ad elő, ismét ráirányították a figyelmet.

— Hallgatásomnak annak idején megvolt a magyarázata. Külföldről tértem haza. Bizalmatlanul fogadtak. Mindent előlről kellett kezdenem. De becsületesen. 1947-től mint zenepedagógus működtem, alkalmanként pedig zongorakisérőnek és kamaramuzsikusnak szegődtem el. 1953-tól a Zeneművészeti Főiskolán korrepetitor voltam 69 szeptemberéig, nyugdíjaztatásomig. Megbecsültek, a szereplés azonban mindig hiányzott.

Mindenfajta pózolás idegen tőle. A dobogón is, a magánéletben is. Amikor bejön a pódiumra, úgy ül le a zongora mellé, mint otthon, amikor kedves vendéget fogad.

— A háború utáni időkben az új generáció helyet követelt magának. Nekem már nem jutott szereplési lehetőség. Az utóbbi években többet játszom a nyilvánosságban, főként külföldön. Bartóknéval közösen léptünk fel Franciaországban. Nyugat-Németországban, szaporodnak a lemezfelvételeim is.

Kétségtelen, hogy voltak nála briliánssabb művészei is a zongorának, de tisztesebb, szerényebb, az alkotó szelleméhez hűségesebb aligha.

— Az előadóművész titka feltétlen tehetősége és az a képessége, hogy a művet önmagának megfogalmazva, személyes élményein keresztül újjászülessen. Minden egyes előadását újabb vajúdás előzi meg, melyet újabb szülés követ, az alkotás fájdalmaival. A holt hangjegyekbe így lehel lelket a pianista. Belső intuíciók, érzékenység, műveltség nélkül ez megvalósíthatatlan. Természetesen tisztelni kell a korokat és a stílusokat is, mert olyan szabadosan is játszhatna, amely már sérti a szerzőt.

1905-ben a huszonegy éves Backhaus nyerte el Párizsban a Rubinstein-díjat Bartók Bélától.

— Régen modorosan játszottak, romantikus, elnagyolt stílusban, és a billentés, a hangképzés módja — amely a zongorajáték leglényegesebb tényezője — sem volt olyan, szinte tudományos alapossággal kidolgozva, mint napjainkban. Bartók mint előadóművész is forradalmi volt. Átütő erejű, lényegre törő, expresszív játékra olyan gazdag színskálát birtokolt, hogy a közönség egy része szokatlannak tartotta. Az akkori Backhaus még csak virtuóz volt, jobban győzte a mechanizmust, de zeneileg nem ért fel Bartókhoz.

Comensoli Mária nem váltogatna stílusát, nem alkalmazkodott futó áramlatokhoz. Igaz, már akkor „modern” volt, amikor a fiatalabbak a zenében is felfedezték a „Neue Sachlichkeit”-et. S mikor ennek is leáldozott a csillaga, nem kellett megtagadnia magát, csak folytatnia, ami mellett kitartott.

— Bartók életében műveinek előadásával ritkán volt elégedett. Ma már nagyszerű Bartók interpretációk vannak, talán hús-huszonöt éve, hogy megközelítjük őt. Külföldön még mindig azt lesik, hogy a magyarok hogyan játsszák. Egyedül azt

tartják kompetensnek, mert úgy vélik, magyarnak kell ahhoz lenni, hogy a műveknek hamisítatlan bartóki levegője legyen.

Sztravinszkij azt mondja, a zene — rendteremtés, vagy legalábbis készség a rendteremtésre. Bartók muzsikáját sok mindennel vádolták. A zenei analfabéták „rendetlen” zenének, kakofóniának csúfolták, 1937-ben Bangha páter lapja, a Magyar Kultúra „destruktív”-nak bélyegezte, az ötvenes években pedig „dekadens” zene volt.

— Bartókot valóban nem lehet máról holnapra megszeretni. Fel kell nőni hozzá, át kell érezni és érteni, megérteni. Sokan azt kívánják a zenétől, hogy mindenekelőtt fülbemászó legyen. Ezt jogosan várhatják az operettől vagy a tánczenétől. De a minőségi — nem akarom azt mondani, hogy a „komoly” — zene mindig több a szórakoztatásnál, több a melódiánál. S még valami: a zene élvezetét is tanulni kell. Sokat kell hallgatni, olvasni róla, hozzászoktatni a fület az új harmóniákhoz. Ne feledjük, Beethovent ugyanígy fogadták a maga korában. Műveit barbárnak, erőszakosnak és démoninak kiáltották ki. A változó korok, az ízlés, az élet azonban őt igazolták. Ma Beethoven kedvelt zeneszerző.

Nem adatik meg senkinek sem azonnal, hogy megértse Bartók kompozíciós technikájának kontrapunktikus jellegét, érzelmileg rezonáljon polifóniájára, poliritmikájára. Persze annak, aki ellenáll a muzsikájának, előítéletekkel hallgatja, sohasem fog kitérni. „Rendetlen” zene? Ostobaság. Eppen ellenkezőleg, nagyon pontosan, szinte mérnöki precizitással megszerkesztett világ ez. Tonális logika.

Comensoli Mária a Zeneművészeti Főiskolán Bartók növendékeként fejezte be tanulmányait.

— Az óráin komoly fegyelmet követelt. Mint ahogy maga is teljesítőképesége határáig dolgozott, tanítványaitól is alapos felkészülést, figyelmet és szorgalmat kívánt. Ütemről ütemre haladt, pontosan ügyelt az intonálásra, a metrikai és ritmikai parafrázálásra, a technikai egyenetlenségekre. Félelmetes hallása volt. Bartók nem is az előadás minőségére vigyázott elsősorban, számára az elv volt a fontos, a magatartás, amellyel a muzsikuss a kompozíciót kezeli. De a legrészletesebb aprómunka közben is az egészet tartotta szem előtt, s éppúgy tanuskodott kivételes analitikai képességről, mint mesteri pedagógiai érzékről.

Az egykori Bartók tanítvány jól gazdálkodott a Mestertől kapott örökséggel. Játékában, tárgyilagossága egyszerűsége mellett,

a női okosság, előrelátás és beosztás is érvényesül. Csak a fellépés előtt küzd lámpalázzal. S mivel nála művészet és emberiség egyensúlyban van, könnyen túleszi magát az izgalmakon, mert a zene szerepére és szolgálata mindennél hatalmasabb benne.

— Bartók végtelenül nyugodtan, szigorúan tanított. Óráit csakis a zene töltötte ki, másról soha nem volt szó. Legtöbb növendékéről azt sem tudta, kicsoda, honnan jött. Csak zenével foglalkoztunk, kevés beszéddel. Bartók előjátszott. Két zongorán gyakoroltunk. Az egyiknél ő ült, és négyszer, ötször is eljátszott egy-egy részletet, majd meghallgatta a növendéket, megértette-e. Előfordult, hogy egész délutánt rászánt valakire, akit tehetségesnek ítélt. Kezdő nem profitált nála igazán. Eszközök, egy bizonyos tudás birtokában lehetett csak hasznosítani instrukcióit. Erettség, elhivatottság kellett ahhoz, hogy értékelni tudjunk. Nagy szabadságot adott tanítványainak: a műnek így és így kell hangzania, mondta, de hogy ki hogyan oldja meg, azt reá bízta.

Szerénységéről annyit, hogy soha nem kínálta a saját műveit előadásra. Kodálytól mindig előbb játszattam, ha újdonságokat kértek tőle. Ha aztán valaki kitarító volt, még tanácsot is kapott. Nekem ezt válaszolta: — Ha az én darabjaimból akar játszani, ne a *C-dur rondót* válaszsza. Inkább odaadom magának a *Szabadban* sorozatot. Amikor ebből a legközelebbi órán *Az éjszaka zenéjét* lejátszottam, megkérdezte: — Maga pontosan azt játssza, amit beírtam? Nem fontos ugyanúgy, ne ragaszkodjon a hangutánzó motívumok helyéhez. Jöhetnek azok előbb is, később is, nem éppen ott és akkor, ahogy én elgondoltam.

Szerette volna az előadót felszabadítani, könnyíteni a zongorista felelősségén, félelmén.

Straussban, Debussyben az új harmóniavilág érdekelt. Bach, Beethoven és Liszt voltak a kedvencei. A *Haláltáncot* nagyon szerette. „Strauss Richard varázsa — írja *Onéletrajzában* — nem tartott soká. Újra Lisztet tanulmányoztam... Felfedeztem Liszt igazi jelentőségét, s a zene továbbfejlődése szempontjából sokkal nagyobb lángelmét ismertem meg benne Wagnernél vagy Straussnál.”

Sokan panaszkodnak, hogy az ifjúság egyre kevesebb érdeklődést mutat a zenei élet iránt. Talán inkább arról kellene beszélni, hogy a zenei élet nem mutat érdeklődést az ifjúság iránt, és ennek meg is vannak a jól ismert következményei

— Úgy vélem, ez főképpen szervezési és propaganda kérdés. Bartóknak és a

preklasszikusoknak nagy táborra van a fiatalok között. Ma már előbb értik meg Bartókot, mint a klasszikusokat. A zenei nevelésnek sokat köszönhetünk, de ez a zene értelmileg, érzelmileg is közel áll a mai nemzedékhez, mert mentes a romantikától, anyagszerű és nem hitet el illúziókat. Hozzá igazodni lehet.

A fiatal korában magát kihívóan ateistának valló zeneszerző utolsó műveiben megrázó hangot üt meg. A III. zongoraverseny és a Brácsaverseny Adagio religioso tétele Bachra és a korálok áhítatos

világára emlékeztet, a „meggyógyult ember hálaadó énekét” zengi.

— Nehéz határozottan igennel vagy nemmel válaszolni. Bartók legendásan zárkózott, szűkszavú ember volt, lelkületének változásairól nemigen nyilatkozott. A műveiben adta önmagát. A honatalanság, a betegség, a nélkülözések nagyon meggyötörték. Belső küzdelmeiről és megnyugvásáról utolsó két alkotása tanúskodik és bizonyít. Mennyekbe törő zene ez. letisztult és kikristályosodott.

HEGYI BÉLA

A KIS ÚT

ISTEN JÓRA TÖREKVŐ NÉPE

Már az ószövetségben elhangzott Isten választott népéhez a felszólítás: „Szentek legyetek, mert én az Úr, a ti Istenetek szent vagyok” (3. Móz. 19,2). Jézus az újszövetségben nyomatékozva megismétli a parancsot: „Ti olyan tökéletesek legyetek, mint mennyei Atyátok” (Mt. 5,48). A valóság viszont az, hogy Isten népének legnagyobb része sem az ószövetségben nem volt szent, sem az újszövetségben nem dicsekedhetik az erkölcsi tökéletesség maximális fokával. Ugyanakkor tény az is, hogy a keresztények nagy többsége Isten kegyelméből nem cégéres gonosztévő, s ha időnként botladozik is, nem átkodott meg a bűnben, nem rögződött meg az erkölcsi rosszban. Persze erre nyugodtan mondhatná valaki, hátha csak így állunk, akkor ugyan mi értelme van annak, ha valaki keresztény? Hiszen a pogányok és a hitetlenek is többnyire hasonló helyzetben vannak: sem nem szentek, sem nem gazemberek, hanem általában a két pólus között mozognak, s ki-ki egyéniségétől függően vagy az egyik, vagy a másik határesethez sodródik közelebb.

A hívő ember számára a tökéletesség útján van egy igen értékes eszköz. Régen jó szándéknak mondták ezt. Sajnos azonban ez a szó idők folyamán kellemtelen mellékízt kapott. Manapság jó szándékon többnyire csak annyit értenek, hogy valaki ábrándozik vagy jobb esetben talán sóhajtozik azért, hogy bizonyos célt elérjen, de tenni nem tesz érte semmit. Ilyen értelemben hangoztatják aztán, hogy „a pokolba vezető út jó szándékkal van kikövezeve”. Valóban

az ilyenfalyta jó szándék nem elég az üdvösséghez. De igazi jó szándékról csak akkor beszélhetünk, amikor valaki mindent megtesz, ami rajta áll bizonyos cél eléréseért vagy eredmény létrehozásáért. S ha mégsem sikerül a dolog, abban az esetben az Isten színe előtt valóban elegendő maga a jó szándék. A mindennapi életben általában senki nem nézi azt, hogy valaki egy-egy teljesítményt milyen lelkiülettel hozott létre, egyedül az eredmény a fontos, az Isten szemében viszont ez másodlagos, a fontosabb a szándék, amellyel valaki az eredményt létrehozta vagy akárcsak szerette volna létrehozni.

Talán szerencsésebb, ha napjainkban inkább jóra törekvésről beszélünk. Ebben inkább benne van, hogy az ember nem merül ki terméketlen sóhajtozásban vagy ábrándképek kergetésében, hanem tőle telhetően tesz is valamit. Lehet, hogy amit tesz, tárgyilag nem elegendő a kitűzött cél eléréséhez. De ha viszont megfeszítette erőit, ahogyan mondani szokták „mindent beleadott”, akkor az Isten előtt ugyanannyi az érdeme, mintha sikerült volna az, amit meg akart valósítani.

Érdemes egy kicsit elgondolkodnunk azon, hogy mi, emberek többnyire eredményeket hajszolunk, s a lelki életben is „materialisták” vagyunk. Minden esetben látni és tapasztalni szeretnénk erőfeszítéseink konkrét hasznát. Elfelejtjük azt, hogy az Isten pedagógiája éppen magunk miatt nem ad sikert, mert az esetleg lelki kárunkra vál-nék. Jó azt tudnunk, hogy az Isten

nem minden esetben vár tőlünk eredményt, hanem sokszor csak igyekezetet. Kicsit közönségesen fogalmazva, meg kell értenünk, hogy az Isten nem szorul rá a mi eredményeinkre, egészen jól megvan nélkűlük. De a komoly, becsületes törekvést minden esetben eivárja tőlünk. Itt a megoldás azoknak a problémájára, akik sírnak, keseregnek amiatt, hogy hosszú évek erőfeszítésének semmi látszata sincsen, vagy hogy minden igyekezetük ellenére is egy helyben topognak a lelki élet területén. Nagyon valószínű, hogy bár általánosságban az Isten szándéka a fejlődés és az előrehaladás, nem pedig a stagnálás, mégis egyedi esetekben és bizonyos helyzetekben nemcsak megengedi, hanem kifejezetten akarja is, hogy valaki látszatra eredmények nélkül küszködjön, s becsületes igyekezete, hűséges kitartása ilyen esetben több érdemet és kegyelmi kincset jelent, mintha látványos eredményeket könyvelhetne el. Arról nem is beszélve, hogy az eredmények ritkán szokták növelni a lelki életben olyannyira fontos alázatosságot, és többnyire kísértést jelentenek a kevélységre, az eredményte-

lenség viszont igencsak megalázódásra vezet.

Mi, keresztények a mindennapi élet megnyilvánulásaiban sajnos sokszor egy fikarcnyit sem vagyunk különbek a valóstalanoknál. Egy valamiben viszont feltétlenül másnak kell lennünk. Ez pedig: hibáinkat komoly önkritikával és minél kevesebb mentegetőzéssel el kell ismer-nünk, s fáradhatatlanul törekednünk kell azok kijavítására. Ez az a jóra való törekvés, amelyről a címben szó van. A most használatos magyar misekönyv fordítása szerint a karácsonyi éjjeli szetmise szentleckéjében azt olvassuk, hogy Jézus Krisztus „értünk adta önmagát, hogy... jóra törekvő választott népévé tegyen minkét” (Tit. 2,14). Ez a néhány szó életprogramnak is elegendő. De az is kitűnik belőle, hogy a jóra törekvés megváltottságunknak egyik külső jele és kiválasztottságunk bizonyítéka. S ez magyarázza, hogy botladozásai ellenére is több a lehetősége annak, aki Krisztus tanítása szerint törekszik élni, mint annak, aki nem kapcsolja bele életébe az evangéliumot.

KATONA NÁNDOR

NAPLÓ

BARTÓK SZEME

Csak József Attila szeme volt ilyen kristály-bánatú, ilyen halál-zimankós. Csak a szétrágott gégéjű, gyűrt párnákon fekvő Babits Mihály óriás kopasz koponyájában izzottak ilyen kristály-hasítású, bátor, elmondhatatlan-okosságú szemek. Bartók szeme: fémlángokkal és aranygyökerekkel beszótt, napfoltokkal és tarajló robbanás-csápokkal zizegő, a megaláztatás gyémánt-köszörűjével csiszolt élő szenvedés-kristály.

Ki volt ez a tagadó-szemű férfi, ki volt ez az átlátszó és törékeny ember, aki a halott, kiszáradt, áramló nedveit vesztett imádkozó sáska háromszögletű, ragadozó-rágószervű zöldaranycsont-fejének rengeteg-csiszolatú hatalmas smaragdgömb-szeméhez hasonlított és akinek zenéjét úgy átszötte a szenvedés, mint e ragadozó szárnyait a sárga erek, amelyek dagadtan állnak ki a puha szárny-anyagból, mint öreg lovak combbelsején a vastag ereket. Belenézek fénykép-szemébe (mert túl későn születtem, hogy az élő szemek zord ragyogása érintse csontjaimat) és elnyugszik bíbor-sörényű háborgásom és szívem árnyékos, nyirkos gödrei betelnek fénnyel.

Ki hasonlított még hozzá? Láttam egy francia férfi fényképeit. A férfi magasrangú katonatiszt volt s egyszer, életének talán legbátrabb pillanatában, levetette az egyenruhát: szerzetescsuhába burkolta testét, s elfutott a sivatagba: tőprengeni és vezekelni, gyötrődni és gyógyítani a sivatag szén-arcú szegényeit. Ennek a gyötrődő embernek a szeme ásvány-szigorú volt, gyötrelem-izzású, az anyagon-átható tűzű, aki látta a dolgok belsejét: az élő és élettelen anyag, az egymáshozláncolt anyagrészcscskék, a növényi és állati

szövetek kusza-halmazosú kristályszerkezetét, s a jövő titkos-írású göngyölegeit, vagy a halál újat-kezdő boldog, fölszabadult erjedését is. Szeme: a mese-manóké, a bütyök, gyökér és moha-embereké, tekintetük ásvány-tűi áthatolnak az emberen, mint a rádiumpálcák sugara; szeme a középkori nagy csaták vezéreié, akik nézik a hajnali nap, isten szívének vércsöppje alatt a sárga szakállba-tátott száju holtak feketedését, a hullaevő madarak ragacsos-csőrű kopogását a harmatos páncélok, ahogy tépik az eleven-buzgású, vérgyökér-fakadású húst a vasöltönyök réseiből, a levágott bíbor-petytyezésű testrészeket, amelyek mint a szöcskék levált combjai, alsó lábszárai hevernek a papagáj-csőrű fehér ember-páncélok, kettős rinocérosztüske-fejű, vas-álarcú döglovak között, s hallgatják az élők sirását, nyögését és hörgéseit s a harcosokról és a lovakról leoldott, kupacba-dobált páncélruhák és sisakok, vérték és vérmaszatos sodrony-ingek csörgését; szeme azoké, akik látják a meztelen keresztrefeszítettek lila aszalódását, s látták rothadó lány részeikben, hónaljuk és nemzőszervük körül a felbomló hús fakadását, a férgek bűdös nyüzgését; szeme olyan, mint Bartók Béláé.

JUHÁSZ FERENC

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Illyés Gyula mintha az istenkeresés útjára lépett volna, egyre jobban kereng, tipródik és gyötrődik a túlvilági élet problémáival is. Példa erre nemcsak a *Tiszták* című nagy jelentőségű alkotása, de a „Kháron ladikján” című esszé-regénye is, amelynek „az öregedés tünete” alcímet adta. Ki előbb, ki utóbb szembekeverül a kérdéssel: a nem lehetetlen túlvilággal. Illyés esszé-regényében így fogalmazza meg ezt a kérdést:

„Valamennyi túlvilágra épülő vallás közül az albigenséké tanácsol leglogikusabban és legembersegesebben utat az örök boldogság elnyeréséhez és ezáltal a boldog öregség megszerzéséhez. Ez a hit teljesen a lélek uralmára épül, de csak a test tapintatos legyőzése — inkább meggyőzése — után. Aki a kathár keresztségét — a Consolamentumot — fölveszi, annak minden földi megkísértéstől oly távol kell élnie, mint Krisztusnak; ám erre a szentségre csak szinte halála előtt ajánlatik áhítania. Miután kellő töprengés és mérlegelés után önmaga lemondott a világ hívságairól, környezetének imáadásig menő tisztelete közepette. Trubadúrként kezdeni, epikureusként élni és szentként végezni: erre az egységre adott nem egy példát a Toulouse-i tiszták lét- és emberszemlélete.”

Nem szállunk szembe semmiféle okból a manicheista tétellel: a hitviták ideje lejárt, az istenkeresése nem. Illyés Gyula istenkeresése, isteningerlése és választvárása pedig érdekesebb számunkra, minthogy a jó és rossz princípiumának

azt a megfogalmazását bírálják, hogy a gonosz teremtette a testet és a jóhoz csak a test elhasználadó elhalála után jutunk el. Pedig a katharok, a „Tiszták” drámájának, vagy ahogy Illyés jelzi, tragédiájának alapeszméje ez.

A pécsi ősbemutató elé Illyés Gyula közönségeligazító előjátékot írt, amit darabja terjedelmessége miatt mégsem játszottak el. A pesti előadáson legalább egy külön műsorfüzetben szerettük volna vizionlátni ezt a vitaindító előjátékot, mert sokban elősegítette volna az eligazodást, a gondolatokban oly gazdag, rendkívül összetett és több áttételű darab megértését.

Ebben az előjátékban — a Jelenkor 1970 februári számában jelent meg, — maga Illyés Gyula fedi föl előttünk, hogy másfajta darabot akart írni, mint amit mi általában tragédián értünk: „A tragédia-szerzők, lám, — mondja — mindig egy-egy ember elvesztését viszik színre; az szívet érint, ahhoz tódul a közönség. Egész nemzetek kiirtása — az más. Kivéve éppen a legutóbbi évtizedeket. Korszakunk nagy problémája, igen, megismétlem: a népirtás! Nincs ember, akit ne fenyegetne, hogy valami közbűn, vagy köztérfelreértés folytán kiirtsák, nem mint egyént; mint csoport tagot! Vagy hogy ő irtson.”

Íme itt vagyunk tehát Illyés Gyula másik nagy problémájánál, a nemzetihalál rémképénél, amivel épp a katharizmusba makacsodott provánszál nép vesztét gyászolja. A népirtás rettenetességével szemben pedig Illyés részvétben inkább

lemond mindarról, ami „szívet érint” és amire „tödul a közönség”. Csak nagyon nagy író engedheti meg magának ezt a luxust, ha egyszer-egyszer a színpad deszkáiról is meg akar szólalni. Az írói szándékok interferenciája ugyanis túlzottan bonyolulttá és ezoterikussá teszi a játékot, amelynek minden egyes szavamondata ötvösművileg megmunkált, nyelvi drágakövekkel, cizellálásokkal ékes.

A mi tatárjárásunk idejében, 1243-1244-ben játszódik a darab a Pireneusok egyik cukorsüveg meredekségű ormára épült várban, Montségur-ben. A túlerett provánszi kultúrában valóra válik Illyés Gyula emberi eszménye. Fiatal trubadúrok járnak az olaj- és narancsfaligeteket, epikureusként élnek gyermektelen vagy ritka gyermekű családok, és az emberiség túlvilági vágya az öregkort egyeseknél arra képesíti, hogy szentként, vagy legálábbis földi vágyakat levetkezően éljen. A francia királyok azonban igényt tartanak a napsugaras, gazdag provánszi tájra, a pápaság pedig mint eretnokséget akarja kiirtani a manicheizmusba kényelmesede^t katarokat, akik magukat tisztáknak tartják. Itt merül föl Illyés Gyula elsődleges gondja: a népirtás, az önmagát elveszejtő nép, amelyre, mint a sebzett csirkére a baromfiudvaron, vérszagtól megdühödten törnek rá a többiek, ez esetben királyi franciák és pápai keresztetek.

Montségur a végső menedék, az utolsó földadatlan vár, és mert a harc férfiakat kíván, a férfiak utolsó menedéke is. Perella, a vár kapitánya sokkal inkább katonára, semhogy vallási kérdésekbe bonyolódna. Ő inkább Toulouse-i hűbérurának tett esküje miatt vállalja a szigetvárhoz, vagy egréhez hasonló végső ellenállást. Ha Illyés Gyula szívet érintő, közönségfogó darabot akart volna írni, Perella feleségét, Corbát választotta volna központi alakul. Ez a Corba ugyanis, bár hűseges társa férjének, akinek szép gyermekeket szült, egy ifjúkori titkot rejteget, Pierre Amiel, a jelenlegi pápai legátus, leánykorában, a bűvöletes provánszi éjben elcsábította és ez a bűn a kathár püspök borbíd befolyása mellett egyre jobban gyötri az asszonyt. Nos, ez a Pierre Amiel érkezik a várba a keresztetek vezéréként, hogy megadásra szólítsa föl a védekezőket és főként, hogy újra magához ragadja az asszonyt. Corba azonban megundorodott a bűntől, gyűlöli erőszakos csábítóját és a katarok önkéntes máglyára-menése idején ő is a tűzhalálra ítélttekhez csatlakozik. S valóban, a vár elesetkor több, mint kétszázan mennek összeláncolva, önként a tűzhalálba. A

„Haupt und Staatsaktion” eme bonyolultságában föl-fölszikkraznak Illyés Gyula nemzetfélto rémlátásai. Távoli példaként Magyarország képe lebeg a szeme előtt, ahol szintén jó a föld, dalosak a mezők, aránylag kényelmes az élet és kevés a gyermek. Ebbéli ébresztő gondjait aggódva osztja minden gondolkodó fő nálunk is.

Nagyvonalú a színpadi hatáskeltéstől tartózkodó puritanizmusa is. Talán akarta felelő alkotása lázában, hogy a dráma vagy a tragédia tengerén csak lékeletlen bárka, minden rést kizáró csapzárolás és szívárgásmentesség nyújt révbejutást. Illyés Gyula, mint a gyakorlott vívó, néha önként nyújt támadható felületeket. „Blószé”-ket a támadó kedvű kritikusnak. Ezzel el is veszi a támadó kedv élet. Vívása nemessége hasonlora kényszerít.

Talán Várkonyi Zoltán rendezésében fedezhetnénk föl néhány hibát. Arról, hogy a darab gondolatgazdagsága miatt intímebb színpadot kívánt volna, nem tehet. Arról sem, hogy az egész várat szimbolizáló, nyitott tetejű sátorhoz hasonló színpadán sokszor elvész a hang, utóbbi éveink beszédkultúrára nem nagyon nevelő színészképzésének eredménye: sokszor alig értjük a színpadi beszédet. Latinovitst, a maga egész lényével, minden pórusával és arconásával a szerepet élő színészünket igazán kár volt a sugólyuknak és a közönségnek háttal beszéltetni, mikor ő ceppet sem deklamáló színész. A pápai legátus Illyés által démoninak festett alakja így elsikkadt és Latinovitst néhány előadás után le is mondott a darabban való részvételről. A három legjobban, legérthetőbben beszélő színész Básti, Perella megszemélyesítője, Pándi Lajos, aki az egész provánszal népet képviseli és Ruttkai Eva Corba asszony szerepében, a darab súlyos terhének gerendázatát tartja biztosan. Bitskeyn, Somogyvárin és a vendégszereplő Némethy Ferencen kívül a többiek szavát nem egészen értettük, pedig Illyés Gyula mondanivalója megérdemelte volna, hogy feszült figyelmünk a dikcióban is kielégülést nyerhessen.

Vladislav Vihodyl diszlete zseniális, de sajnos hangelyelő térséget alkot a színpadon. Jánoskúti Mária jelmezei is bravúrosak. Várkonyiban azonban mintha még kísértett volna az „Egri csillagok” filmre rendezésének látványossági vágya. Egy gondolati drámában kisebb színteret, kevesebb tömegfelvonulást és nagyobb érthetőséget vártunk. Illyés Gyulát is ezzel tisztelték volna meg méltóbban.

POSSONYI LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

Kiállítások. „Egyházi gyűjtemények kincsei” címmel — dr. Dávid Katalin művészettörténész rendezésében — a Nemzeti Galériában kiállítás nyílt október végén a magyar katolikus, református, evangélikus, izraelita és görögkeleti egyház tulajdonában lévő legbecesebb képző- és iparművészeti alkotásokból.

Remekművű ötvöstárgyak (Széchy Dénes esztergomi érsek kelyhe, a németjáfalvai monstancia, református úrasztali kelyhek, zsidó menórák stb.), festmények (M. S. mester „Keresztvétel”-e, Cranach Lukács „Alexandriai Szt. Katalin vértanúsága” című — az egyik református egyházi gyűjteményben őrzött — képe, az agri görögkeleti templom — korábban csupán igen szűk körben ismert — csodálatos ikonjai, Maulbertsch munkái Szombathelyről), fából faragott szobrok (a legművészibb, a vésprémi egyházmegyei gyűjteményből valók), textíliák (flamand gobelinek az esztergomi Keresztény Múzeumból, protestáns úrasztali terítők a Sárospataki Református Múzeumból, főpapi miseruhák Kalocsáról), kerámiák (pl. zsidó széder-tálak), illuminált kódexek (az ún. „Pécsi Missale” Pannonhalmáról, egy Köppcsényben készült XVIII. századi „Haggada” az Országos Zsidó Vallási és Történeti Gyűjteményből stb.) sorakoznak a falakon és a tárlókban. A tárlat anyaga két, a múlt század derekán tevékenykedett művész: Prandtner József és Szentpétery József ötvösök munkásságával zárul. (E két jeles iparművészt főként a protestáns egyházak foglalkoztatták.)

A katalógus-szöveg (amelynek a kiállítás rendezője a szerzője) példás tárgyilagossággal szögezi le, hogy „az egyházak mecénási tevékenysége az évszázadok folyamán jelentősen segítette a magyar művészeti élet kibontakozását.” Dávid Katalin egy másik megállapítását is örömmel idézzük: „A kiállítás megrendezését az állam és az egyházak kapcsolatának gyümölcsöző alakulása tette lehetővé.”

Az utolsó termekben prominens mai magyar művészeknek — Bálint Endrének, Szántó Piroskának, Szalay Lajosnak, Kondor Bélának, Ország Lilinek és másoknak — a vallásos eszmevilághoz kapcsolódó, abból táplálkozó művei voltak láthatók. E festmények, szobrok, grafikák szelleme teljes összhangban áll Chagall meggyőződésével: „A festészet — éppen úgy,

mint a költészet — részese az isteninek.” (Walter Erben: Marc Chagall, London 1957., 149. old.)

A Szépművészeti Múzeum a közelmúltban „Német grafika 1910 és 1930 között” címmel rendezett tárlatot; a kiállított művek a Német Demokratikus Köztársaság közgyűjteményeiből érkeztek „vendégszereplésre” Budapestre.

A XX. század második és harmadik évtizedére esett Németországban az expresszionizmus virágkora, — bár élt még a szecesszió (Klinger, Kubin) és az impreszionizmus (Slevogt, Corinth) is. A német expresszionista festészet és grafika művészettörténeti jelentősége kétségbevonhatatlan, és e művészeti irányzat szociális eszme- és érzelemvilága is igen tiszteletreméltó, — nagy tömegben azonban a sok-sok Campendonk-, Pechstein-, Schmidt-Rottluff-, Dix-, Beckmann stb. metszet — fárasztó.

A tárlat legszebb darabjai Vaszilij Kandinszkij „Absztrakt kompozíció”-ja, Paul Klee „Elmélyedés”-e, Emil Nolde „Profétát”-ja, Otto Mueller „Pár a pamtagon” című lapja, Georg Grosz „Kutyás önarckép”-e, Kokoschkától a „Max Reinhardt rendező arcképe” és Erich Heckel aktokat ábrázoló fametszetei és litográfiái voltak.

Képzőművészeti könyvek. Marc Chagallnak, a modern festészet great old man-jei egyikének *Életem* című munkája — a művész mesteri grafikáival illusztrálva — az elmúlt hetekben magyarul is megjelent, a *Gondolat* kiadásában (1970). Chagall visszaemlékezéseit — amelyek a 20-as évek elején születtek Moszkvában, kevéssel a mesternek Szovjetországból való végleges eltávozása előtt — G. Beke Margit fordította le magyarra.

A memoárkötetből élénk tárul az a milió (a vityebszki zsidónegyed...), amely az orosz származású francia festőt gyermek- és ifjúkorában körülvette, s amely művészetét életre szólóan determinálta;* ily módon az *Életem* a Chagall-i piktúra forrásértékű kommentárja. A Vityebszkről szóló fejezetek mögött semmivel sem maradnak el a könyvnek azok a részletei, amelyek a századeleji párizsi művészeti-irodalmi élet kavargását mutatják be. Chagall mint író is hivatott művész: kivételes megjelenítő képességgel, néhány

*„Chagall az orosz földet sosem rázta le teljesen a cipőjéről” — írja Herbert Read. („A modern festészet”, Budapest, Corvina kiadó, 1965, 120. old.)

jellemző vonással képes megrajzolni a francia és német avantgarde mozgalmak protagonistáinak (Max Jacob, Cendrars, Canudo, Apollinaire, Herwarth Walden) portréját.

A kötet utószavát író *Körner Éva* rámutat arra, hogy Chagall politikai megnyilatkozásai olykor elfogultak, és erősen vitathatók egyes művészeti ítéletei is, — például a kubizmusról és a konstruktivizmusról hangoztatott elmarasztaló megjegyzései. A művész maradéktalan öszinteséggel ad számot vívódásairól, amelyek közepette gyakran fordult az Istenhez: „Isten, ki a felhők között rejtőzöl, — mutasd meg, melyik az utam!..” Emberi és művészi küzdelmei során Krisztus alakjával is szemben találja magát: „Jézus Krisztus szöke feje régóta zaklat.” Utójjára az *Eletem*-nek azokat az emlékezetes mondatait szeretnénk citálni, amelyekben a XX. századi művészet e fő-fő forradalmára a klasszikus mesterek öröksége mellett tesz hívet: „Mikor a Louvre-ban a Manet-kat, Delacroix-kat, Courbet-kat láttam, — éreztem, hogy ez kell nekem, és semmi más... Rembrandt megbabonázott. Chardin, Fouquet, Géricault előtt is sokszor megálltam. Rég eltűnt jó barátaim! Vásznaitok fényében felragyog az arcom.”

„A művészet kiskönyvtára” sorozat (Corvina kiadó) egyik újdonsága *Mezei Ottó* könyvecskéje *Marcel Duchampról* (1887—1968), „a modern művészet egyik legrejtélyesebb alakjáról”, akinek személye körül „az évtizedek során mítoszok szövődtek.” Duchamp-t — akinek két testvére (Jacques Villon, a festő és Raymond Duchamp-Villon, a fiatalon elhunyt szob-

rász) is nagytehetségű művész volt — magáénak tekinti a *dadaizmus* és a *szürrealizmus*, de a második világháború utáni két legjelentősebb (egyébként teljesen elmentéses...) művészeti irányzat: a *pop-art* és az *op-art* is benne látja előfutárát.

Duchamp munkáinak egy része nem több, mint a művészeti hagyományokkal (de még inkább: a konzervatív közízléssel) szembe forduló bizarr gesztus (1919-ben pl. bajuszt és szakállt rajzolt egy *Mo-na Lisa*-reprodukcóra, majd az „átdolgozott” *Leonardo*-művet kiállította), — kompozíciói közül azonban nem egy („Fekete harisnyás akt”, „A sakkjátszma”, „A menyasszony”, a „Lépcsőn lemenő akt”, a „Nagy üveg” stb.) a XX. századi képzőművészet reprezentatív alkotása.

Duchamp magas kort ért meg, életműve mennyiségileg mégis csekély. A könyvtároskodás, a nyelvleckék adása, a műkereskedői tevékenység, a sakkversenyeken való részvétel (a 30-as években sakkkönyvet is publikált), az új amerikai képzőművészet körüli bábáskodás sok idejét és energiáját emésztette fel. De a Duchamp-oeuvre mindezek ellenére kerek egész, s a legnagyobb kortársakéval (*Chirico*, *Léger*, *Max Ernst*, *Tanguy*, *Miró*, *Magritte* stb.) egyenlő rangú.

Mezei Ottó imponáló tárgyismerettel megírt könyvecskéje az ismertetésen túlmenően *értelmezi* is a sokat vitatott Duchamp-i „jelenséget”, amelyet nem csupán a jelenkori filozófiai és képzőművészeti áramlatokhoz fűz sok szál, de a XV. és XVI. század fordulóján élt németalföldi vizionárius mester: *Hieronymus Bosch* művészetéhez is.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(EGYHAZZENE) *Ritka* eseménynek számít templomainkban *Liszt hatalmas terjedelmű Krisztus-ának* előadása. Az egyházi zene megújításával kísérletező *Lisztnek* egyik legnagyobb szabású alkotása ez, amely talán méretei miatt sem tud gyökeret verni sem a templomokban, sem a hangversenytermekben. A zeneköltő maga is érezhette a terjedelem okozta problémákat, hiszen a mű befejezése idején írta némi nosztalgiával *Carl Gril-lének*: „A Krisztus oratóriumommal végre megvagyok, s most már csak a zongorkivonat és a partitúra átnézése van hátra, mellékes munka, pár hét alatt ez is

kész lesz. Az egész mű (12 szám) körülbelül három óráig tart. Hogy mikor és hol hallhatom majd, egyáltalán nem érdekel. Dolgaimat megírni; művészi szükségesség nálam, de elég nekem, ha teljesen megírom őket, másfajta dicsőségre nem tartok igényt.” A mű 1866 szeptemberének legvégén készül el, s három része (*Karácsonyi oratórium*, *Háromkirályok napja* után, *Szenvedés és feltámadás*) hatalmas lélegzetvétellel igyekszik zenei egységbe foglalni a krisztusi életművet. S mert kicsit talán programszerű, némileg élettelenül vált, a nagyromantikus abszolutizáló törekvés épp a történés emberi

rétegét nyomja el. Komponálása közben a zeneköltő túlon túl nagyot akart mondani, mindent ki akart fejezi, egyedül ostromolja a történelmet és az egeket, s epp a bachi műfaj legnagyobb értékét, a kollektív eszmeiséget szorította háttérbe. Ezzel együtt a Krisztus a romantika egyik legnagyobb teljesítménye, olyan összegzés, amely már-már megvalósította a kor teljesség-eszményét.

A művet részleteiben Rómában mutatták be, majd Bécsben adták elő, de ott is töredékesen. Csak 1873 májusában szólalt meg az egész oratórium, Weimarban. Liszt maga vezényelte, a közönség sorában ott ült Wagner s egy diszmagyarba öltözött hazai küldöttség is. Liszt leveleiben ezután is gyakran olvashatunk a műről, de mintha belenyugodott volna, hogy a hatalmas szándék kicsit önmagán is túlmutatott.

Egy-egy mai előadás során természetes, hogy a Krisztus nem teljességében szólal meg. A karmesternek ökonomikusan, a mű szelleméhez híven hűznia kell belőle, hiszen még töredékes formában is elképesztő terheket ró az előadó apparátusra. Bucci László, aki a Liszt Ferenc Kórus és Zenekar élén vállalkozott megszólaltatására, szerencsés kézzel rövidített a partitúrán, melyet a kitűnő együttesek igyekeztek híven tolmácsolni. Egy-egy emlékezetes szépségű tétellel ajándékozott meg az előadás — mint ahogy voltaképp az eredeti alkotásban is egy-egy rész a súlypont —, és egy felejthetetlen kórusprodukció emlékével. A szólisták (Andor Éva, Barlay Zsuzsa, Marik Péter, Jánosi Ferenc) kitűnő diszpozícióban szolgálták az előadás sikerét, s kivált a szoprán és az alt szóló énekesei örvendeztetett meg maradéktalan gyönyörűséggel. Ez az előadás egyébként bebizonyította, hogy a Krisztus a korabeli aggodalmakkal ellentétben nagyon is alkalmas egyházzenei hangverseny műsorszámául, s reméljük, az új egyházzenei struktúrában végre méltó helyére kerül.

Fennállásának negyedszázados évfordulóját ünnepli a Kapisztrán Kórus és Zenekar. Milyen más lenne ez az évforduló, ha az együttes élén ma is ott állhatna töretlen alkotóerejében Tamás Alajos! Így csak emlékezhetett alapítójára az együttes, amely feltámasztotta hosszú Csapke-rózsika-álmából a Nándorfehértvári című Tamás-oratóriumot. Amikor ez a valóban reprezentatív alkotás lemezre került, mintha befejezte volna élő pályafutását, s csak kevés bámulatos energiájú „hivó” remélte, hogy valaha ismét megszólal majd. Keletkezése és bemutatója után tizennégy esztendővel végre erre is

sor került. Reméljük: nem elszigetelt kísérletképp.

Egy fényképet őrzök. Tamás Alajos áll rajta kimerülten, verítékesen, kezében a karmesteri pálcával. A képen a felírás: „A Nándorfehértvári előadása után öt perccel...”. Micsoda diadal volt számára az előadás! A siker! Elismerés! És micsoda sziszifuszi harcot vívott érte később! Hogy mit jelentett számára, azt mindenél ékesszólóbban mutatja, hogy későbbi alkotásaiban meg-megzengeti egy-egy motívumát: miséiben Kapisztránét, a tervezett operában pedig szinte minden dallamát. Nem tudott elszakadni tőle, s végül a mű maga alá temette alkotóját.

Talán még mindig túlságosan közel állunk keletkezéséhez és bemutatójához, semhogy végérvényesen elmondhatnánk, mit jelent ez a mű a modern magyar egyházzene történetében. Engem személy szerint is sokkal több szubjektív szál fűz hozzá, semhogy az objektív krónikás gesztusával ítélkezzem fölötte. Csak emlékeztetőül hadd idézzem fel mégis néhány maradandó értékét, elsősorban Bartókra visszamutató népzenei ihletettségét, a török zenei elemek felhasználását — mennyit dolgozott ezen is! —, s azt a törekvését, hogy Kodály példája nyomán egy-egybe forassza az egyházzene értékes hagyományait a mai ember lelkiiségével. Hogy ez maradéktalanul sikerült-e mindennütt, az kétséges. De néhány részlete a modern magyar zene szép teljesítménye, így például a csatajelenet, amely lenyűgözően dinamikus; aztán a zárókorál mélyről fakadó líraisága, s az egész alkotás talán legszebb része, a takarodó.

A negyedszázados Kapisztrán Kórus és Zenekar ezúttal legjobb erőnyeit csillogtatta. Ez a valóban mélyről fakadó zenei teljesítmény, melyet kitűnő szólisták (Gábor Artemisz, Barlay Zsuzsa, Tarnai Gyula, Turpinszky Béla, Szalma Ferenc, Keönch Boldizsár) támogattak, egyszerre mutatta meg az együttes alapítójának és magának a kórusnak és zenekarnak az értékeit.

Csak meghívóról értesülhettem, mégis úgy érzem, számot kell adnom a Pécsi Székesegyház Enekkarának nagy zenei teljesítményéről. 1945 októberében ez az együttes — melyet hosszú idő óta Hergenröder Miklós vezet nagyszerű érzékkel — mutatta be a szerző jelenlétében Kodály Missa brevisét. Az ősbemutató negyedszázados évfordulóján ismételtlen megszólaltatták ezt a kivételes remeket. István király születésének ezredik évfordulója tiszteletére pedig a Budavári Te Deum ot adták elő. Közreműködtek:

Gosztonyi Eszter, Németh Zsuzsa, Korondi György és Kovács Kolos. Ez a vállalkozás, s az együttes heti igényes műsorai is igazolják, hogy Pécssett a hagyományokhoz híven kiemelkedő értékeket hoz létre az egyházzenei élet.

(LEMEZFIGYELŐ) A Magyar Hanglezemgyártó Vállalat új kiadványai fiatal együtteseknek és szólóművészeknek adnak alkalmat tehetségük bemutatására. Sajnos a lemezek megjelenésében némi lemaradás mutatkozik a tervekhez képest. Ez, gondolom, részben a nyomda lassúságán múlik, a lemeztokok elkészülte ugyanis korántsem követi a felvételek tempóját. Az a nagydíj, amelyet a Magyar népzene című felvétel legutóbb Nyugat-Németországban a népzenei kategóriában nyert, heroikus munka eredménye. Mint ahogy hatalmas munka rejlik amögött is, hogy az új lemezek technikai szempontból is egyre igényesebbek: a csatokok kivitelezése pedig már felülmúlja a német kiadványokét is.

Szendrey-Karper László hangszerének, a gitárnak világhírű művésze. Lemezén (Hungaroton LPX 11452) Schubert G-dúr fuvolanegyését (érdekes összeállítás: fuvola, gitár, brácsa, gordonka) hallhatjuk az egyik oldalon. Erre az együttesre (gitárművészükhöz Jeney Zoltán, Lukács Pál és Banda Ede csatlakozik) a világ bármelyik országa büszke lehetne, mint ahogy a — felvételre is. Különösen érzékletesen szólal meg a negyedik tétel verbunkos ízű zenéje. A négy nagyszerű művész itt belefelejtkezik a derűs alaphangulatú muzsikába, s a spontán zenélés ritka örömeivel ajándékozza meg a hallgatót. A lemez másik oldalán Fernando Sor menüettjeit hallhatjuk. Virtuóz, alapjában klasszikus ihletettséggű gitárművei jó alkalmat adnak a művészek tudása bemutatására.

Kovács Lóránt négy Bach-fuvolaszonátát ad elő Sebestyén János és Banda Ede kíséretében (Hungaroton LPX 11466). A művész öt esztendeje nyerte meg a budapesti fúvósversenyt, s azóta sokszor volt alkalmunk megcsodálni érzékeny, alkalmazkodó fuvolahangját a Hangversenyzenekarban is, szóló szereplései alkalmával is. A lemezen szereplő művek Bachnak talán nem a legértékesebb szerzeményei, inkább a táncos karakter uralkodik bennük, s az a visszhangzó effektusokra épített zenei forma, mely az

olasz mesterek világában volt gyakori. Kovács Lórántnak tehát bőven van alkalmára, hogy játékanak különféle színeit, hangzásait kiaknázza, s ő él is ezekkel a lehetőségekkel. Emlékezetesen sikerültek az E-dúr szonáta virtuóz részei, s nagyon szép a Szólószonáta Bourrée tételének tolmácsolása is.

Négy éve alakult a Sebestyén vonós négyes (Sebestyén Ernő, Szabó Tamás, Fias Gábor, Devich János); négy esztendő alatt két rangos zenei versenyen nyertek díjat. Lemezükön Ravel F-dúr vonósnegyését és Dvorzsák ugyancsak F-dúr hangnemű quartetjét hallhatjuk. Az utóbbi lendületes, dallamos, színes alkotás, nem a legjelentősebbek közül, az előadók együttesnek azonban nagyszerű alkalmat szolgáltat, hogy színes, eleven játékról bizonyosságot adjanak. A Ravel-négyes talán kevésbé sikerült, kivált utolsó tétéle, de így is sok emlékezetes pillanata akad, amely meggyőz a Sebestyén vonósnégyes kivételes elhivatottságáról.

A Melódia új kiadványai közül figyelmet és elismerést érdemel az a kisalakú lemez, amelyen Britten Purcell-variációit és Ippolitov-Ivanov egyegy alkotását hallhatjuk. A Moszkvai Rádió Szimfonikus Zenekarát Manszurov vezényli. Még nem hallottam ennek a karmesternek a nevét, annál nagyobb meglepetés az a koncepciózus, dinamikus építkezés, ahogy Britten művét megszólaltatja. A Lermontov költeménye alapján írt Ippolitov-Ivanov mű kevésbé tetszik, de itt sem a zenei megszólaltatás, hanem inkább a kicsit neoromantikus ízek miatt. Nagyon karakterisztikus és szép viszont a szimfonikus darab záró része (33d-22 447-48a).

A lengyel Chopin-összkiadás további két lemezén Jan Ekier a négy baladát és a Barkarolát játssza (XL 0061), Regina Smedzianka pedig tizenhárom keringőt ad elő. (XL 0068). Ez a két lemez a kétféle Chopin-tradíció összevetésére is jó alkalmat szolgáltat. Jan Ekier briliáns zongorista, csak éppen érzelmileg nem mindenütt azonosul a művekkel, tartózkodva közelít hozzájuk, és Chopin egyik legbensőbb jellemzője, hamvassága iránt mintha érzéketlen maradna. Regina Smedzianka nem ilyen virtuóz mestere hangszerének, játékanak ösztönös ráérzése mégis inkább kelti a teljesség illúzióját.

RONAY LÁSZLÓ

Aki valamely méreghez folyamodik, egy gondolatra sem lesz képes nélküle.

hogy általa gondolkodhassék, nemsokára

Théophile Gautier

FILMEK VILÁGÁBÓL

Rachel, Rachel (amerikai, színes). *M. Laurence* „Isten tréfája” című elbeszéléséből írta: *S. Stern*; kép: *G. Roscher*; zene: *J. Moross*; rendező: *Paul Newman*; főszereplő: *Joanne Woodward*.

Az amerikai közép-kelet, az átlagos „csendes többség” világába vezet el a film; amit bemutatnak, ismerős és ismeretlen egyszerre, a maga közönségességében és egyszerűségében nagyon is általános valami. Legfeljebb az időbeli távolság választ még el a filmtől; ez az idő azzal a késéssel mérhető, amellyel a néző környezete lemaradt a filmben adott amerikai tömegtársadalom állapotától. Ha nem a pillanatnyi, akkor a hamarosan bekövetkező jövő problematikája tárul föl számunkra.

A rendező felesége, *Joanne Woodward* alakította tanárnő, a kulturált, ápoltságos ipari világ középrétegének átlagos képviselője; ebben a világban jóformán már csak ez a réteg létezik, magába foglalva a társadalom többségét a szakmunkásoktól a mérnökökön át az orvosokig. Sorsa még csak menekülési kísérletnek sem nevezhető, egyszerűen megpróbált a neveltetésére jellemző, gátlásos módon a szokásos lehetőséggel élni, hogy családjá, vagy legalábbis gyereke legyen. Ami éppen *Woodward* alakításának érdeméknél mégis kiemeli ebből, hogy hamisítatlanul önmagát képviseli a történetben: ezt a jól nevelt, kifinomult idegetű, az ingerszegény környezetben fejletlen maradt átlagembert, akinek életszínvonala, műveltsége lényegében még azokat az utópisztikus elképzeléseket is felülmúlja, melyeket a múlt században alkottak a társadalmi megváltásról, emberi nyomorúsága azonban ettől még semmivel sem lett kisebb.

Az amerikai színész-rendező nem valamiféle felfedezési készterméket mutat be, célja talán inkább csak az, hogy a tényeket szondákként kezelje, amelyekkel a dolgok belsejébe beláthatunk. Ami különösen rokonszenves, hogy nincsenek kész nézőpontjai, s nem elkötelezettje semmiféle elméletnek. Az ábrázolt közeg megértésére irányuló művészi munkája valamiképpen emlékeztet a kasszafűróéra. Se ő, se mi nem tudjuk pontosan, mi van belül, lehet, hogy semmi, de tapogatódzunk, figyelünk, mintha különféle kulcsokkal próbálkoznánk, míg a retesz valahogy mégis elmozdul. *Newman* és a hasonló kérdéseket boncolgató többi rendező (*Antonioni*, *Fellini*, *Bergman*, *Truffaut*) ebből a szempontból mintha a re-

ménytvesztett reménykedés *Vajda János*-i magatartásával tekintene az emberiségre: „*Aholt szeme, félig nyitva; / Háttha meg nem volna halva, / S lehetne még valami...*”

A film tárgyát művésznek, nézőnek egyaránt azért nehéz eredményesen megközelíteni, mert éppen a tömegtársadalom emberének legközönségesebb életkörülményeivel kapcsolatos. *Newman* eszköztelenül, nagyon jól oldotta meg ezt a feladatot. A fiatal tanárnő kényszerképzeteinek kivetítésével például érzékeltette ennek a szűkre zárt, gátlásos embernek a vergődését, s azt, hogy ez már nem az anyagi javak hiányának a következménye. A konvenciók, a nehézkesség, a középszerűség korlátai tartják vissza attól, hogy önmagára talált, természetes életet éljen. Nálunk mindezt még a kispolgári lét kategóriájába sorolják, s a takarékos fogyasztás, a közepes színvonalat nem meghaladó műveltség és a társadalmi szerepek korlátozottságát tekintik többek között jellemző vonásának. Ezt az inkább a múlt századi kapitalizmusra jellemző réteget azonban hiba volna az ipari társadalmak tömeg-középosztályával azonosítani. Itt ugyanis olyan folyamatról van már szó, mely az ipari munka társadalmisításának totális kiterjesztése következtében majdnem az egész társadalmat magával ragadja. Az embereket többé nem személyes kapcsolataik, hanem a házak tetején meredő tv-antennák kötik össze egymással. Az élet „manuális” élvezetéhez elvesztették a rugalmasságukat, s a helyzetüket csak súlyosbítja, hogy — a kispolgársággal ellentétben — ennek már sokkal inkább a tudatában is vannak.

A fogyasztói világból való tudatos vagy öntudatlan menekülni akarásnak legáltalánosabb tünete, amikor az ember ugyanúgy nem vesz tudomást az új civilizáció lélektani és társadalmi hatásairól, mint ahogy a hal nem vesz tudomást a vízről, amelyben úszik. Ez aztán oda vezet, hogy pontosan ott, ahol az új környezet uralkodóvá válik, egyben láthatatlanná is lesz. Ezért kelti fel *Newman*nak és társainak kíváncsiságát. Nem az ő filmje az első, amelyben fejlődésünk problémáit előre letapogathatjuk: a *Nagyítás*, a *Dillinger halott*, a *Fahnenheit 451°*, a *Ha...*, az *Easy Rider* (Szelíd csavargók), vagy a *Flesh* (Hús) című filmek ugyancsak közvetlenül a jóléti társadalom problémáit dolgozták föl, mindegyik a maga módján. Az általuk közölt információk a legkü-

lönfélébbek, számunkra azonban sokkal fontosabb a közeg, amely ezeket az információkat hordozza; a futószalagok, a műanyaggyártás, a levegőszennyeződés, a manipuláció, a turisztika, az autó világa. A róluk szóló információknak önmagukban nincs nagyobb jelentősége, mint az atombomba burkolatára írt szövegnek. A közegre viszont érdemes figyelni. Meri csak ha tudatosan reagálunk rá, ha idejében felfogjuk a bennünket alakító kör-

nyezeti erőket, leszünk képesek arra, hogy rendelkezni tudjunk saját sorsunkkal. Newman filmjében a személygépkocsikkal és az öröklakásokkal gazdagodó jövő várható ingerszegénységét pillanthatjuk meg, amikor a legnagyobb probléma az lesz, hogy a technika által a nyomor alól fölszabadítva, tudunk-e élni emberi lehetőségeinkkel.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIÓ MELLETT — KÉPERNYŐ ELŐTT

Az emberek általában szeretnek játszani. A gyermek azért is játszik, hogy egy kissé felnőttnek álmódja magát, a felnőtt pedig azért, hogy — hacsak percekre, hacsak órákra is — visszahozza életébe az elsuhant gyermekkort. „A játszótársam mondd, akarsz-e lenni, — akarsz-e mindig, mindig játszani” — írta Kosztolányi. Igen, a játék végigkíséri éveinket, akarunk „élni, élni mindörökkön, — játékban élni, mely valóra vált”. Ezért is olyan népszerűek a televízióban és a rádióban rendezett játékok, különféle vetélkedők. Olykor azonban az öröme üröm vegyül, s erre példaként idézhetjük a *Kicsoda-Micsoda* sorozat legutóbbi néhány adását. Mert a játék addig játék, amíg valóban az marad, és menten elveszti játék-jellegét, ha valamiféle iskola-utánzattá, szigorú-hivatalos kérdés-feleléssé formálják át. Márpedig ez történik, ha percekben szabják meg a választ (szűken mért percekben, amikor a válaszadó szüntelenül a határhoz megállás nélkül, vészjóslóan közeledő másodpercmutatóra pillantgat, s még arra sincs ideje, hogy összegezze az eddig kitaláltakat, kis lélegzetvételhez jusson a megfontoláshoz, a továbbhaladáshoz).

A játék — öröm, a játék — izgalom, ha igazi játék. Így indult a „Kicsoda-Micsoda” is. Azután az elevenségbe dőcögés, az izgalomba bosszúság, az ötletességbe ötlettelenség, a természetességbe erőltettség, a színvonalba törés, az igényességbe igénytelenség vegyült. Mert egy és ugyanazon adásban — és kategóriában — olyan megoldandó feladatok voltak, mint U-Thant és a kacsacsőrű emlős. Utóbbinál nemcsak a válaszadó, de még a zsűri is bizonytalankodott, nem tudván, hogy vajon van-e a világon olyan állatker, ahol kacsacsőrű emlős egyáltalán előfordul (a budapestiben ugyanis nincs). És az általános műveltséghez nem föltét-

lenül tartozik hozzá, hogy valaki ismerje (és különösen vészesen rohanó másodpercek alatt kitalálja) a kacsacsőrű emlőst. Nem mondható éppen szerencsés ötletnek az sem, hogy az ezt megelőző adásban olyan rutin-játékost (és hivatásos író, humoristát) szerepeltettek más versenyzőkkel együtt, mint Kolozsvári Andor (akinek a szereplése — azonfelül, hogy „bravúr”-teljesítmény volt, iskolapéldája a logikus játéknak — általános érdeklődést, „együtt-izgulást” váltott ki a nézőben). Mert: ha valami verseny — legyen verseny. És persze: ugyanakkor játék is. De ha zenei, irodalmi fejtörőkben nem léphetnek fel versenyzőként hivatásosak (és ez nagyon helyes), akkor egyéb műsorokban — játékokban — se tegyünk kivételt. És talán — véleményünk szerint legalább is inkább szolgálna a műveltséget, ha például Beethoven (akinek idén emlékeztünk meg 200. születési évfordulójáról) vagy Dante, Einstein, Marconi, Mozart (stb. stb. — bőséges a választék! — szerepelne a „Kicsoda” listáján. Azután — ez különben jó néhányszor elhangzott a versenyzők részéről is — indokolt lenne a játékszabályok némi módosítása is (különösen a túlzottan szűkre szabott idő tekintetében).

Zavarólag hat az is, ha egy telefonon elsőként jelentkező versenyzővel (amikor a stúdióban már mindenki vesztes maradt) közlik, hogy elvileg ugyan övé az elsőbbség, de sajnos vidékről telefonált és nem tudják visszahívni. Persze nem kívánhatja senki, hogy a televízió egy-egy vetélkedő — jelen esetben a „Kicsoda-Micsoda” adásidejére közvetlen kapcsolatot létesítsen az ország összes postai telefonközpontjával. De ha már kimondtak egy játékszabályt és az — adott esetekben — keresztülvihetetlen, akkor a logikus megoldás: az említett játékszabály megváltoztatása.

BALÁSSY LÁSZLÓ

DOKUMENTUM

A KATOLIKUSOK INDIÁBAN

A Bangalore-i Összindiai Szemináriumot méltán tarthatjuk az indiai egyház legjelentősebb eseményének századunkban. A kétéves előkészítő munka után 1969. május 15—25 között üléselő szemináriumon 550 küldött, közöttük 66 püspök volt jelen. (Indiában 84 püspök van.) Tekintettel az előzetes egyházmegyei szemináriumokra és a mintegy 600 oldalas előzetes dokumentációra, talán helyesebb is lenne nemzeti zsúmról beszélni, annál is inkább, mert az átfogó téma — „Az indiai egyház ma” — nemcsak a jelen körvonalazására szorítkozott, hanem programot adott az eljövendő évekre is.

A kereszténységre Indiában sokféle, egymásnak ellentmondó tényező hat. Számbeliileg szépen fejlődik, mégis az egész társadalom elenyésző, alig 2,5%-os kis részét alkotja. Indiában 3 138 944 km²-en, 1965-ben 471 millió 624 ezer ember élt. azaz 150,2 fő/km². Az ország vallás-statisztikája 1961-ben ezt a képet mutatta:

Vallás	Fő	%
Hinduizmus	366 502 878	83,51
Izlám	46 939 357	10,69
Kereszténység	10 726 350	2,44
Sikk vallás	7 845 170	1,79
Buddhizmus	3 250 227	0,74
Jainizmus	2 027 267	0,46
Egyéb	1 606 964	0,37
Összesen:	438 898 213	100,00

Bár a katolicizmusnak Indiában nagyon nagy múltja van, mégsem alkalmazkodott megfelelően az indiai életmódhoz, gondolkodáshoz, hanem megmaradt idegen vallásnak. Elkerülhetetlenül érinti az egyházat az ország fő problémája, a gazdasági elmaradottság, az éhség, a nyomor. Végül, de nem utolsó sorban a katolikus egyház belülről is megosztott. A háromféle rítus — latin, malabár és malankár — közötti évtizedes viszályokat csak Bangaloreban sikerült áthidalni.

A katolicizmust Szent Tamás apostol vitte el Indiába. Malabárban (a mai Kerala) már az első évszázadokban virágzó keresztény közösségek keletkeztek. Önállóságuk azonban rövid ideig tartott. Előbb szír hatás alá kerültek, majd egy részük kiszakadt az egyházból. Ma szír- vagy káldmalabároknak nevezik őket. A vita a latin szertartású portugál misszióval kezdődött (Goa), és csak 1896-ban ért véget, amikor a malabár egyház rítusát Róma végleg elismerte, és bennszülött püspököket szenteltek. *Vasco da Gama* 1498-ban lépett India földjére. 16 évvel később X. Leó pápa a portugál királyokra ruházta a missziók fölötti védnökséget. 1532-ben felállították a goai püspökséget. Xavéri Szent Ferenc 1542-ben érkezett Indiába és feljegyzések szerint 40 000 embert keresztelt meg. (Itt is halt meg 1552-ben.) A jezsuita misszió az indiai kultúrához való legmesszebbmenő alkalmazkodás elvét hirdette, de munkájukat politikai indokokkal lehetetlenné tették, s az félbeszakadt. 1637-ben felszentelték az első indiai születésű püspököt. 1886-ban felállították az önálló egyházi közigazgatást. 1952-ben bíborossá nevezték ki *V. Gracías* bombayi (latin), 1969-ben pedig *J. Percattil* ernakulami malabár érseket.

A harmadik rítus fiatalabb. A malabár katolikusoktól elszakadt és jakobitává lett keresztények közül 1930-ban mintegy 150 000 ember két püspök vezetésével visszatért a római egyházhoz, de megtartották nyugatszír rítusukat. Ma szír-malankároknak nevezik őket.

Bár a latin rítus történeti központja Goa, a másik két rítusé pedig Malabár (Kerala), ma mindhárom rítus az egész országban megtalálható. Fejlődésük gyors ütemű, különösen a papi hivatások száma nagyon magas, de erre szükség is van, mert állandóan fenyegető veszély, hogy az országban működő összes külföldi misszionáriust kiutasítják. Egyedi esetben erre már sor került. A hívek, papok, szc-

minaristák és apácák száma jelenleg a következő (a latin rítus 1959-es, a malabár és malankár rítusok 1961-es adatok):

A három rítus:	latin	malabár	malankár
Hívek (1000 fő):	4 120	1 479	124
Papok:	4 419	1 527	210
Szeminaristák:	955	690	88
Apácák:	12 980	6 367	289

A szeminaristák nagy száma lehetővé teszi, hogy a misszionáriusok helyére indiai születésű papok kerüljenek. A papok száma gyorsan nő, mégpedig szinte kizárólag indiai hivatásokból. 1951 és 59 között a papok száma így alakult:

Év:	1951	1955	1959
Papok összesen (ezer fő):	3 538	3 902	4 419
Ebből indiai:	2 106	2 539	3 173
Külföldi:	1 432	1 363	1 246

A katolicizmus és általában a kereszténység — a konverziók miatt — gyorsabban gyarapszik, mint az összlakosság. 1881-ben a lakosság 0,71%-a volt keresztény, 1901-ben 0,98%, 1921-ben 1,47%, 1941-ben 1,91% és 1961-ben már 2,44%. A konverziók nagy száma egyes harcos hinduista csoportokat ellenakciókra ösztönöz. Az utóbbi években fokozódik a hinduk térítő tevékenysége, és adminisztratív eszközökkel is gátolni igyekeznek a kereszténység terjedését. Jó ürügyül szolgál, hogy a kereszténység erősségei a Burma melletti Nagaföld és Assam tartományok, ahol a lakosság többsége nem hindi. A keresztény egyházakat — elsősorban a baptistákat — szeparatizmussal, forradalmi mozgalmak élesztésével vádolják. További vádak a kereszténység ellen, hogy oktatási és karitatív intézményeikben idegen pénzen hazájukkal és kultúrájukkal szembefordítják az indiaiakat, az éhínségeket kihasználják az egyházak, s adományokkal „megvásárolják” az embereket.

A Bangalore-i Összindiai Szeminárium szintén központi nehézségnek tekintette az indiai kultúrához való alkalmazkodás eddigi elhanyagolását. A helyzet gyors megváltoztatására többféle tervet dolgoztak ki. Egyik konkrét lépés a liturgiai reform. A malabár és malankár rítusokban eddig is népnyelven folytak a szertartások. Ezen túl azonban további alkalmazkodásra van szükség. Az új latin szertartásokhoz a szemináriumra jött meg Róma régen várt jóváhagyása. Térdhajtások helyett a tradicionális indiai meghajlást vezették be. A csókok, köszöntések helyére indiai megfelelők kerültek. Miseruha helyett hosszú fehér ingre sáfránysárga kötött vesznek fel. Gyertyák helyett a megszokott indiai olajlámpások égnek. A tömjén, a virágok fokozott szerepet kapnak stb.

A szeminárium talán már fél siker. A világ második legnépesebb országában először találkozott mindhárom rítus hierarchiája és a három rítus világi küldöttei. Megszületett a kölcsönös bizalom egysége, amelyet egyrészt a püspökök tekintélyének hirtelen megnövekedése jellemez, másrészt a világiak öntudatos részvétele, akik például a Humanae Vitae-re adott — pozitív — püspöki nyilatkozatot bírálva hiányolták, hogy nem kérdezték meg előbb a híveket és a szakembereket. Ezt a kölcsönös bizalmat és a hozzá szükséges alázatot jól érzékelteti Gracías kardinális záróbeszéde: „A tanácskozások végén Isten és a résztvevők iránti hálával és bensőséges örömmel kell bevallanom, hogy eljöttem, láttam, hallgattam, figyeltem és — nem győztem, hanem meggyőztek. A tíz fásztó nap után megtisztulva, megerősödve, s keresztény reménységgel eltelve távoznunk”.

F. T.

Be kell azt látnunk, hogy a lélek halhatatlanságától függ az, vajon neki éljünk s veje törődjünk-e. Mert ha a halál egy végleges megsemmisülés, akkor a gonoszok jól járnak, kik a halálban nemcsak testüktől szabadulnak meg, hanem lelkiüktől s így saját gonoszságuktól is.

Szókratész

PÁLOS ROZITA VERSEI

RÓMAI PILLANATOK

1.

ETRUSZK MOSOLY

a Halál az miről itt szó van
édeni álom eon pillanata
dimenziótlan tisztaság ízén
a befogadott egek hullámhosszán:
Élet az miről itt szó van
az ősmúlt meg az ősjövő tudása
Kettő az Egyben?

Villa Giulia

2.

SECRETA

a lángok máglyaként lobognak
Madonna tudja minden gyertyaszálról
ki tette tartóra s gyújtotta meg
az idővel egyidős mozdulattal
melynek indítékai régebbi
minden áhíthatnál és látható cseleke-
detnél

tiszta fény donátorok
szakrális mozdulat-tudók
merő sejtelembe öltözöttek
mozdulatlan állva térdepelők
az Örökkévalóság ajkai közt
orate pro nobis!

Basilica di S. Maria Maggiore

3.

AMIT A SZENT MOND

(Sziénai Katalin koporsója előtt)

Miért nyugtalanít
arcom halál nyugalma?

Benső hatványú csened
éltetően kimondja:

Eszmények atlétái
fölfelé zuhanva

Hova térnek

Basilica di S. M. sopra Minerva

4.

AZ EMBER SZÍNEVÁLTOZÁSA

(Bernini szobor)

csend urnában tündököl a HANG
szava pünkösdi láng
benne lobog

vadonatúj halálom
vadonatúj életem

ha eltűnik!?

ostya-fehérre épült
emlékezetében cselekszem
míg testem hőkupolái alól
fölvél és elvillan a

feltámadás

Basilica di S. M. Della Vittoria

5.

HANGTALAN ÉNEK

Titkos hangokkal táplált szó gyökerén
sarjad e hangtalan ének

Vele növekszem az idő és vétkeim fölé
hol a CSEND hatalmas, kék szeme tükröz
s mint viaszról a víz leperreg rólam a test

Sosevél magamra bukkanok így
egymásbaszótt világok metszőpontján

Via Appia antica

Revue mensuelle — Rédacteur en chef: György Rónay — Rédaction et administration:
Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 5,00 US dollars.

S O M M A I R E

A la mémoire de Béla Bartók (Articles de Gyula Illyés, Antal Molnár, Ilona Fodor, László Rónay, Géza Haitz et Ferenc Juhász. — György Rónay dans son étude sur Bartók, basée sur celle de Pierre Citron, tire d'autres conclusions. — Lajos Kassák: Fragments de journal inédits. — Entretien d'un collaborateur de notre revue avec la veuve de Béla Bartók, le professeur de danse Margit Rédei et la pianiste Mária Comensoli, anciennes amies de la Famille Bartók)

Antal Meszlényi: Recherche de la voie qui mènerait à l'unité chrétienne — László Possonyi: Vocation (IIème partie du petit roman) — Béla Hegyi: Nouveaux masques (nouvelles) — Poèmes de Paul Claudel, Miklós Nagy, János Parancs, Gyula Makrai, Agnes Gergely, Anna Lengyel et Rozita Pálos.

LE PETIT SENTIER: Le peuple de Dieu espirant au bien par Nándor Katona. Compte-rendus et critiques.

* * *

I N F O R M A T I O N S

Au cours de l'année jubilaire de Szent István, jusqu'ici de nombreux groupes de pèlerins se sont rendus à Esztergom, lieu de naissance de notre saint roi. Ce fut Mgr Jean Rupp, évêque de Monaco accompagné de sa suite, qui se rendit le premier à Esztergom. Il fut suivi par Mgr. le Cardinal archevêque König, les archevêques métropolitains Nikodim et Filaret, et par Miroslav Novak, patriarche hussite de Prague qui, selon leurs propres paroles, étaient venus à la ville ancestrale d'Esztergom „en pèlerins”. Les fidèles de la Tchécoslovaquie voisine sont aussi venus par centaines dans la ville natale de notre saint roi.

Le diocèse de Pécs a commémoré le 900ème anniversaire de la mort de son deuxième évêque dans l'esprit de l'âme du Bienheureux Mór. Le 25 octobre, dans toutes les églises du diocèse, la messe a été célébrée pour le Bienheureux Mór, qui a aussi été évoqué dans les sermons. En la cathédrale de Pécs, le prélat Mgr. l'évêque diocésain József Cserháti a offert en concélébration avec quatre membres du chapitre et six curés des paroisses de Pécs, une messe solennelle au cours de laquelle le choeur de la cathédrale, de renommée nationale, a été accompagné par les nombreux fidèles qui chantaient et priaient avec le clergé.

A la conférence des chefs départementaux de la Commission Catholique du Conseil National de la Paix. M. Elek Rákosi, vicaire général de l'administrateur apostolique de Győr a fait ressortir la collaboration du clergé aux travaux de recherche des connaissances du pays, en tant que service par lequel le prêtre peut être utile à la fois à sa patrie.

L'exposition des trésors d'art religieux a été inaugurée solennellement à la Galerie Nationale Hongroise. Le discours d'inauguration a été prononcé par le ministre en retraite Rezső Trautmann, membre de la Présidence Nationale du Front Populaire Patriotique. Les chefs des Eglises participant à l'exposition, ainsi que de nombreuses personnalités connues de notre vie culturelle et un nombreux public sont venus visiter l'exposition, organisée par Mme le docteur Katalin Dávid, collaboratrice scientifique en chef.

En même temps que Saint István, dans le 10ème siècle de sa fondation, le diocèse de Csanád fête son premier évêque Saint Gellért. Le 40ème anniversaire de la bénédiction de l'église votive fait aussi partie des événements de l'année ju-

biltaire. Le 25 octobre, en l'absence du prélat, c'est le chanoine-prévôt Antal Molnár, qui a célébré la messe solennelle et prononcé un sermon en évoquant les fondateurs et les bâtisseurs de l'église ainsi que ses fidèles et ses prêtres. La commémoration solennelle s'est terminée par un concert.

Les abbés et les prieurs administrateurs bénédictins du monde entier se sont réunis à l'abbaye et au collège de Saint Anselmo de Rome, afin d'y discuter les nouvelles tâches qui incombent à l'ordre, dans le monde transformé. 208 bénédictins venus de toutes les parties du monde ont pris part à la conférence. C'est le prieur administrateur Ulrich Monsberger, qui représentait l'ordre des bénédictins hongrois, l'abbaye de Californie était représentée par le prieur Lipot Hoffer, et celle du Brésil par le prieur Veremund Toth. Le pape Paul VI a reçu les membres de la congrégation hongroise en audience privée. Les trois prieurs hongrois ont également fait une visite à l'Institut Hongrois de Rome.

Le Conseil National d'Art religieux et des Monuments Historiques a tenu une conférence à Eger. Au cours d'un voyage d'étude, les participants ont visité les travaux de restauration effectués sur le territoire de l'archidiocèse, ainsi que les nouvelles églises. Ils sont allés voir le nouvel autel „de face” de la basilique d'Eger, l'église du XIIIe siècle de Bélapátfalva, nouvellement restaurée, la nouvelle église de la commune Szucs et la crypte de Feldebrő qui date de l'époque de la conquête du pays. Ils ont visité les églises modernes de Cserépváralja et de Hollóháza, puis ils se sont rendus à Sárospatak pour y voir les travaux de restauration les plus importants des 25 années passées, effectués dans l'une des plus grandes églises de province classées monuments historiques.

Dans sa circulaire, Mgr. József Ijjas, archevêque de Kalocsa a donné des directives relativement aux nouveaux manuels d'instruction religieux: 1) Le premier manuel, pour les enfants de 5 à 6 ans est déjà terminé; malheureusement, par suite de difficultés d'imprimerie, il ne pourra être publié aussi vite qu'il serait désirable. Il est intitulé: Le Père céleste nous aime. 2) Le deuxième manuel est celui des premiers communiant (pour les enfants de 7 à 8 ans). Il prépare à la vie de la grâce et des sacrements. Sa parution est prévue pour la fin de l'année scolaire 1970/71. 3) Dans sa première partie, le troisième manuel destiné aux enfants de 10 à 11 ans, présente les vertus divines en suivant le cours de l'année ecclésiastique. Dans la deuxième partie il considère la structure de la messe comme ligne de conduite. 4) La première partie du quatrième livre d'instruction religieuse (pour les enfants de 11 à 12 ans: donne un résumé de la révélation de l'Écriture Sainte de l'Ancien et du Nouveau Testament. Dans la deuxième partie. il traite de l'histoire de l'Église. 5) Le cinquième livre, destiné aux écoliers de 13—14 ans résume l'éducation à la vie chrétienne et, en même temps, les vérités de notre foi.

Le 12 novembre, en l'église paroissiale de la Cité, l'Ambassade de la République Française à Budapest, a fait dire une messe pour le repos de l'âme du général Charles de Gaulle, ancien président de la République Française.

Comme le secrétaire d'État József Prantner, président de l'Office National des Affaires du Culte l'a annoncé aux Églises de Hongrie, le gouvernement de la République Populaire, donnant suite à la demande les Églises en question, leur a versé la somme de 3 millions de Forints en allocation extraordinaire et leur a ouvert un crédit sans intérêts de deux millions à la Caisse d'Épargne Nationale, pour la remise en état des bâtiments ecclésiastiques endommagés par l'inondation. Ces sommes seront réparties entre les Églises proportionnellement à l'importance des dommages.

A la séance du 19 novembre du Conseil National Liturgique, Mgr. Sándor Kovács, évêque du diocèse de Szombathely, président du dit Conseil, a annoncé que dans notre pays dès que les livres liturgiques nécessaires seront mis à la disposition des prêtres, l'introduction de la nouvelle messe en langue hongroise sera obligatoire.

C'est à la cathédrale de Szeged que le diocèse de Csanád a célébré le millénaire de la naissance de Saint István et la fête de son premier évêque: Saint Gellért. Deux discours ont été prononcés au cours des cérémonies: Mgr. l'évêque József Udvardy, administrateur apostolique de Csanád a évoqué les activités initiatrices de Saint István à l'égard de la fraternité chrétienne et humaine et M. Sándor Bálint, professeur d'université en retraite a parlé de l'importance de Saint Gellért. La cérémonie s'est terminée par la prière composée pour cette occasion par le grand-vicaire épiscopal Elemér Merksz.

— K Ö Z L E M É N Y E K —

A SZERKESZTŐSEG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszélünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatónak találjuk. Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 16 óráig, a többi napokon 11-től 13 óráig.

A Szent István jubileumi évben már eddig is számos zarándok csoport kereste fel szent királyunk születési helyét, Esztergomot. Jean Rupp, monacói püspök és kísérete látogatott elsőként Esztergomba. Őt követte König bíboros érsek, majd Nikodim és Filaret érsek metropoliták és Miroslov Novak prágai huszita pátrárka Százával jöttek szent királyunk városába a szomszédos Csehszlovákiában lakó hívek is.

A pécsi egyházmegye Boldog Mór lelkeségének szellemében emlékezett meg második püspöke halálának 900. évfordulójáról. Október 25-én az egyházmegye minden templomában Boldog Mórról mondták a szentmiséket, róla emlékeztek a szentbeszédnek is. A pécsi székesegyházban a főpásztor, Cserháti József megyéspüspök a káptalan négy tagjával és Pécs hat plébánosával koncelebrálva mutatta be az ünnepi szentmisét, melyen a székesegyház országos hírű énekkarának vezetésével a hívő sereg együtt énekelt és imádkozott a papsággal.

Az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága megyei vezetőinek tanácskozásán Rákosi Elek győri apostoli kormányzói helynök kiemelte a papságnak a honismereti kutatómunkába való bekapcsolódását, mint szolgálatot, mellyel a pap egyszerre használhat egyházának és hazájának.

Ünnepélyesen megnyitották az Egyházi gyűjtemények kincseinek kiállítását a Magyar Nemzeti Galériában. Megnyitó beszédet mondott Trautmann Rezső ny. miniszter, a Hazafias Népfront Országos Elnökségének tagja. Megjelentek a kiállításon a résztvevő egyházak vezetői, valamint kulturális életünk számos ismert személyisége és nagyszámú érdeklődő közönség. A kiállítást dr. Dávid Katalin tudományos főmunkatárs rendezte.

A csanádi egyházmegye fennállásának tizedik évszázadában együtt ünnepli Szent Istvánnal első püspökét, Szent Gellértet is. A jubileumi év eseményeibe illeszkedik a Fogadalmi templom felszentelésének 40. évfordulója is. Október 25-én a főpásztor távolléte miatt Molnár Antal prépost kononok, a templom plébánosa mondta az ünnepi szentmisét és szentbeszédet, megemlékezve a fogadalmat tevő alapítókról és építőkről, hívekről, papokról. Az ünnepi megemlékezés hangversennyel ért véget.

A világ bencés apátjai és kormányzó perjelei értekezletre ültek össze Rómában a S. Anselmo apátságban és kollégiumban, hogy megtárgyalják és megvitassák azokat az új teendőket, melyeket a megváltozott világ állít a szerzet elé. 208-an vettek részt a világ minden tájáról. A magyarok részéről a magyarországi bencés kongregációt Monsberger Ulrik kormányzó perjel képviselte, a kaliforniai apátságot Hoffer Lipót perjel, a brazíliait Tóth Veremund perjel. VI. Pál pápa külön kihallgatáson fogadta a magyar bencés kongregáció jelenlévő tagjait. A három magyar perjel tisztelegő látogatást tett a Római Magyar Intézetben is.

Az Országos Egyházművészeti és Műemléki Tanács Egerben tartotta tanácskozást. Az anket résztvevői tanulmányút keretében megismerkedtek az egri főegyházmegye területén lévő műemléki felújításokkal és új templomokkal. Megnézték az egri bazilika új szembenéző oltárát, a belapátfalvi XIII. századi felújított templomot, Szucs község új templomát és a honfoglalás kori feldebrői altemplomot. Látogatást tettek Cserépváralja és Hollóháza modern templomaiban, majd felkeresték Sárospatakot, ahol az elmúlt 25 év egyik legnagyobb vidéki műemléki templom helyreállításával ismerkedtek meg.

Charles de Gaulle tábornoknak, a Francia Köztársaság volt elnökének lelki-üdvéért szentmisét mondatott november 12-én a Belvárosi főplébánia templomban a Francia Köztársaság budapesti nagykövetsége.

Ijjas József kalocsai érsek körlevelében az új hittankönyvekkel kapcsolatban adott tájékoztatást: 1.) Az első könyv (5—6 éves korú gyermekek számára) már készen áll; sajnos azonban a nyomdai nehézségek miatt megjelenése nem várható olyan hamarosan, mint az kívánatos volna. Címe: A mennyei Atya szeret minket. 2.) A második könyv: az Elsőáldozók könyve (7—8 éves korú gyermekeknek). A kegyelmi, szentségi életre készít elő. Körülbelül az 1970-71-es iskolaév végére várható a megjelenése. 3.) A harmadik könyv (9—10 éveseknek) első részében az egyházi év menetét követve adja elő az isteni erényeket. A könyv második részében a szentmise felépítését tekinti irányvonalnak. 4.) A negyedik hittankönyv (11—12 éveseknek) első részében az ószövetségi és újszövetségi szentírási kinyilatkoztatás foglalatát adja. A második részben az egyháztörténelmet tárgyalja. 5.) Az ötödik könyv: (13—14 éveseknek) a keresztény életre való nevelésnek és egyben hitünk igazságainak összefoglalása.

* * *

INHALT

Béla Bartók zum Gedächtnis (Schriften von Gyula Illyés Antal Molnár, Ilona Fodor, László Rónay, Géza Haits, György Rónay und Lajos Kassák; Vigilia-Gespräche mit der Witwe von Béla Bartók, mit Margit Rédey Tanzkorrepetitorin und mit Maria Comensoli Klavierkünstlerin, beide ehemalige Freunde des Ehepaars Bartók).

Antal Meszlényi: Die Suche nach dem Weg zur Einheit der Christenheit — László Possonyi: Deer Beruf (Erzählung) — Béla Hegyi: Masken (Erzählung) — Gedichte von Paul Claudel, Miklós Nagy, János Parancs, Gyula Makrai, Ágnes Gergely, Rozita Pálos und Anna Lengyel.

Kritiken und Referaten.

SZÁMUNK ÍRÓIRÓL. — Molnár Antal Kossuth-díjas zenetudós, a Zeneművészeti Főiskola tanára. Esztétikai írásai a zeneirodalomnak szinte valamennyi területét felölelik. Munkásságában kiemelkedő helyet foglalnak el a Bartók és Kodály művészetéről írott cikkei, tanulmányai.

Fodor Ilona tanárnő, irodalomtörténész, a Magyar Rádió munkatársa, Bartók műveinek képzőművészeti ábrázolásait és a társzművészetekre gyakorolt hatását kutatja.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

A pécsi egyházmegye nemrég ünnepelte második püspöke, Szent Mór halálának 900. évfordulóját. Ebből az alkalomból közöljük Petrovich Ede történésznek, a pécsi Püspöki Levéltár vezetőjének tudományos értékű munkáját „Szent Mór pécsi püspök” címmel. — Megjelentetjük Benkő Istvánnak „Maurice Blondel béke-filozófiájáról” és Tótfalussy Istvánnak a papság mai problémájáról írott tanulmányát. — Szépirodalmi anyagunkban közöljük Lengyel Balázs kritikus, irodalomtörténész jegyzeteit, Déry Tibor „A lélekfényképész” című novelláját, Toldalagi Pál új verseit, egy fejezetet Vas István önéletrajzi regényének készülő, harmadik kötetéből, Jékely Zoltán André Frenaud-fordításait, valamint újabb válogatást Fekete István hátrahagyott írásaiból.

ELOFIZETOINKHEZ, OLVASÓINKHOZ! Felhívjuk figyelmüket, hogy postafiók számunk megváltozott. Az új postacím: Bp. 4, postafiók 111. Kérjük, hogy leveleiket, küldeményeiket a címsziveskedjenek küldeni. Együttal közöljük, hogy 1971. december 1-től a nagybudapesti ügyintézt és előfizetést ismét az V., Kossuth Lajos u. 1. szám alatti kiadóhivatal végzi.